Anul XXVII
nr. 2
(294)
martie-
aprilie
2020

Contrafort

Revistă de literatură şi dialog intelectual

ISSN 1857-1603

24 pagini
6 lei R. Moldova
2 lei România

Editor: Fundaţia Culturală Contrafort
Cu sprijinul Institutului Cultural Român

Apare lunar la Chişinău. Fondată în 1994
http://www.contrafort.md

28 iunie 1940 – 80 de ani de ocupaţie sovietică

Dezbatere „Contrafort”. Participă istorici, scriitori şi jurnalişti de pe ambele maluri ale Prutului

„Manifestul solidarității românești” de la Dudinka

Când deschizi ușa depozitului în care se păstrează *Colecția de manuscrise* a Muzeului Național al Literaturii Române de la Chișinău, înțelegi că, dincolo de responsabilitatea care îți revine prin funcția deținută, ai în față șansa de a descoperi texte despre existența cărora nu se cunoaște nimic sau aproape nimic. Se știe că scriitorul Nicolai Costenco a făcut pușcărie politică,

de

Maria Șleahtițchi

apoi i s-a impus domiciliu forțat în exilul siberian (localitățile Dudinka și Norilsk, peninsula Taimâr). Timp de cincisprezece ani (din 25 iunie 1941 până în toamna lui 1956), a lipsit de la Chișinău, orașul în care s-a născut și a ales să rămână, când sovieticii au anexat Basarabia la U.R.S.S.

Se știe că Nicolai Costenco a fost arestat din pricina viziunilor sale naționaliste, scriitorul, la una dintre primele adunări ale Societății scriitorilor moldoveni de curând înființată, cerând să se scrie într-o limbă „moldovenească” îngrijită, cultivată, ferită de influența „moldovenești șantiste”. Probabil că vor fi existat și alte interese care i-au cauzat arestarea și exilul. Revenit la Chișinău (în 1956), scriitorul reia, cel puțin în textele din sertar, problemele limbii și literaturii române, de acolo de unde fu nevoit să le abandoneze...

Muzeul Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu” păstrează în colecția sa de manuscrise aproape toată arhiva lui Nicolai Costenco, o parte achiziționată de MNL în anul 2001, iar alta, dăruită mai târziu de către fiul acestuia, Costache Costenco. Manuscrisul cu numărul de inventar 22768 conține un text olograf datat cu „15/III 956”. Tot în partea de sus a paginii, pe locul antetului, stă scris: „Societatea Scriitorilor Români din Basarabia”. Pe cele patru pagini de text, scrise pe versoul unor blanchete de acte financiare, ceva mai mari decât pagina standard A4, scriitorul compune *Manifestul solidarității românești*. Deși este scris tot în limba română cu caractere latine, respectându-se scrierea cu „î” din „i”, am adaptat totuși textul la ortografia actuală.

Manifestul... este, se pare, unul dintre cele mai valoroase texte unioniste scrise în stânga Prutului în perioada 1944-1991. Textul se deschide cu un tipic preambul proletcultist, după care urmează rezumatul istoriei Basarabiei, scriitorul ajungând până la momentul arestării și deportării sale, acolo unde destinul său de scriitor basarabean a fost întrerupt. „*În prezent*, afirmă Nicolai Costenco, *au ființă Republica Populară România și Republica Sovietică Socialistă Românească.*

Două republici care au un trecut istoric comun, au o limbă romanică comună, au o tradiție literară unică și, în cazul de față, merg pe calea socialismului în transformările instituțiilor și se bucură de roadele noii rânduieli în treburile publice, – sunt nevoite a duce o existență paralelă.

În afară că această existență paralelă este foarte costisitoare, fiindcă se întreține un aparat de conducere dublu, ea a dat naștere la diformări ale adevărului istoric și unității naționale a poporului.” În 28 iunie 1940, odată cu tancurile sovietice, la Chișinău, „*din fosta capitală Tiraspol, la conducerea noii Republice colosal mărite au fost îndreptați o seamă de lucrători politici și dregători culturali, care, educați în spiritul socialist comunist, trebuiau să educe masele din Basarabia și să le arate calea de progres*”. Între aceștia, „*s-au înfățișat o seamă de literați ca: Barschii, Cornfeld, Colan O., Canna și mulți lucrători de redacții, teatru și profesori și învățători. Toți acești oameni, membri de partid, au venit cu un bagaj personal, cu o limbă moldovenească personală care n-avea precedent în clasica poporului moldovenesc, o limbă de periferie, de dialect moldovenesc presărat cu o mulțime de cuvinte ucrainești și rusești. Acești tovarăși și-au pus toată silința să convingă partidul că ceea ce fac ei este bine și este așa de bine, cum altfel nici că se poate*”. În aceste condiții, *Societatea scriitorilor români din Basarabia* a fost practic dizolvată. O parte dintre scriitorii basarabeni, „*Gh. Madan, Vasile Luțcan, D. Timoniu, Vl. Cavarnali, Sergiu Matei Nica, V. Catan, Iorgu Tudor, T. Păduraru, Anton Lițcan au preferat să se ducă în România și să nu-și vândă pana*”, iar o altă parte, scrie N. Costenco, cei „*rămași în Basarabia cum au fost Costenco, Curecheru, C. Aldea Țurcan, Nencev, Pogolșa și care nu se închinau noilor idoli, nu au aderat la comunism, au fost*

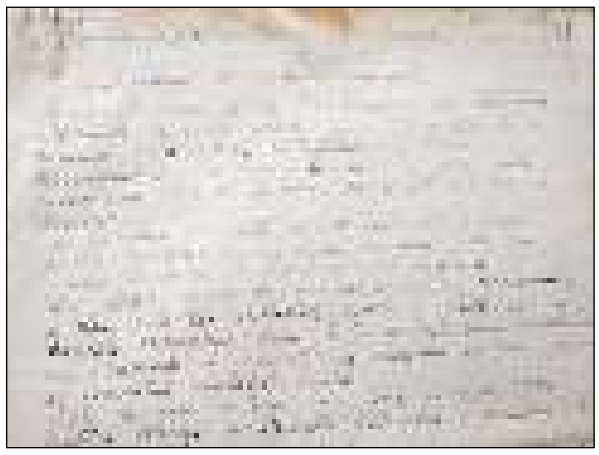

Manifestul... – fragment (facsimil)

nimiciți cu succes, de acei cărora le amestecau să se ocupe cu lucruri mai folositoare decât de a scrie bine, prin locurile îndepărtate ale Siberiei și Zapolariei”.

Amintind detalii importante din istoria interzicerii, apoi revenirii selective a clasicilor literaturii române, scriitorul, la sfârșitul *Manifestului...*, enunță trei acțiuni de unificare a celor două state românești:

„*1. Unirea pământurilor românești + Rep. P.R. și R.S.S.M. într-un singur stat, pentru a da putință poporului moldovenesc a se dezvolta împreună cu frații de-un sânge, de-o limbă, de-o suferință și de-o năzuință în progresul omenirii suflet în suflet, mână în mână și nu paralel, ce duce la dezbinare și slăbire.*

2. Revizuirea și îndreptarea tuturor greșelilor în domeniul limbii și tiparului din R.S.S.M. de la 1940 până astăzi în duhul prețuirii adevărului istoric și științific.

3. Colaborarea tuturor oamenilor de cultură la dezvoltarea literaturii românești (...)”.

Manifestul... se încheia cu sloganul și în stilistică proprie acelor ani, dar (ceea ce mi se pare cu adevărat important!) păstrând ideea de unitate a poporului român: „*Trăiască România Reunită, trăiască partidul comunist, trăiască politica națională socialistă! Scriitori români de pretutindeni, uniți-vă!*”

Manifestul solidarității românești a rămas nepublicat, ca și atâtea alte texte ale scriitorului. Se pare că speranțele tăinuite de a reveni la viața literară de cândva de la Chișinău i s-au spulberat de îndată ce scriitorul a ajuns acasă. Aici, la politica transnistrenilor aderaseră, cum afirmă Costenco, „*Bucov, Istru, Meniuc, Lupan – dintre basarabeni (...)*”, dar și scriitorii de origine evreiască: „*Deleanu, Kondrea, Kozmescu, Barjanschii*”, așa încât realitățile chișinăuiene nu se vor dovedi în niciun chip favorabile *Manifestului...* scris la Dudinka cea din ținutul Krasnoyarsk, de (încă) deportatul Nicolai Costenco în 15 martie 1956.

15 iulie 2020

▣

Manifestul... *lui Nicolai Costenco este, se pare, unul dintre cele mai valoroase texte unioniste scrise în stânga Prutului în perioada 1944-1991*

Raft „Contrafort”

Victor Dumbrăveanu, ***Numește fericirea altfel*** (roman). 452 pag. Editura Cartier, 2020

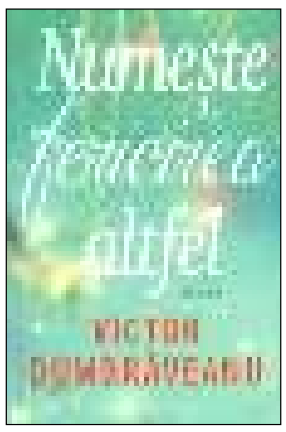

Victor Dumbrăveanu revine în atenția cititorilor cu un roman ce apare pentru prima dată în grafie latină. Este un gest de recuperare a unui prozator autentic, care a știut să confere irizații de parabolă existenței cotidiene.

„Fără a folosi formule narative sofisticate, pseudolivrești, Victor Dumbrăveanu rămâne fidel universului mic, în care omul simplu trăiește însă cu toate fibrele sufletului drame sentimentale, înstrăinare, momente de bucurie, dragoste și împlinire, dar și de «eclipsă», de neliniște și dezamăgire, de patimi subjugătoare și eliberări de ele: sunt file de viață simplă, «naturală», notate cu lirism, umor și cu credința povestitorului că și ungherele tăinuite ale universului intim merită a fi radiografiate și fixate ca niște cazuri întâmplate pentru sine dar și pentru alții.” (*Mihai Cimpoi*)

▣

Contrafort

ISSN 1857-1603

Editori:
*** Fundația Culturală Contrafort**
*** Cu sprijinul Institutului Cultural Român**

Director: **Vasile Gârneț**
Redactor-șef: **Vitalie Ciobanu**

Redactori asociați:
Grigore Chiper, Nicolae Spătaru, Eugenia Bojoga, Vladimir Bulat, Lucreția Bârlădeanu, Iulian Ciocan, Constantin Cheianu
Procesare computerizată, paginare: Sergiu Vlas

Secretar de redacție: Ana Druță
Corector: Silvia Berlinschi

Adresa pentru corespondență:
2012, Chișinău,
Bd Ștefan cel Mare nr. 134,
Oficiul poștal nr. 12,
Căsuța poștală nr. 155

Sediul redacției Contrafort:
str. 31 August 1989 nr. 98,
Chișinău, Republica Moldova,
tel./fax 022 23 24 79
e-mail: contrafort@moldnet.md
web: http://www.contrafort.md

Publicație înregistrată la Ministerul Justiției al Republicii Moldova la 5 mai 1995, nr. 10602137

Orice reproducere a textelor, fotografiilor și ilustrațiilor apărute în *Contrafort* se va face numai cu acordul scris al redacției. Revista așteaptă colaborările dumneavoastră fără a se obliga să le publice pe toate și integral. Materialele nu trebuie să depășească 7 000 de semne (cu spații) de calculator. Manuscrisele nepublicate nu se recenzează și nu se înapoiază. Responsabilitatea pentru conținutul textelor publicate în *Contrafort* revine integral autorilor.

◆

Invităm autorii din Basarabia și România să expedieze pe **adresa pentru corespondență** a redacției exemplare din cărțile nou-apărute, pentru a fi prezentate și recenzate. Invitația este valabilă și pentru toate revistele de cultură.

Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poștale. Indice de abonament pentru Republica Moldova - 30692.

Abonamente:
6 luni - 36 lei;
12 luni - 72 lei.

Format A-3, tipar ofset.
Tiraj: 700 ex.
Vizitatori lunar pe web site: 15 000

Tipărit la Î.S. „Combinatul Poligrafic din Chișinău”, str. Mitropolit Petru Movilă nr. 35, mun. Chișinău.
MD-2004
Tel. 022 23 32 05.
Com. 20489

28 iunie 1940 – 80 de ani de ocupație sovietică

La 28 iunie 2020 s-au împlinit 80 de ani de la ocuparea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a Ținutului Herța de către sovietici, după sfâșierea Poloniei și anexarea Țărilor Baltice – agresiune care a venit în urma încheierii Pactului Ribbentrop-Molotov între Germania nazistă și URSS. O aniversare funestă, cu atât mai tristă cu cât *starea de ocupație* continuă: Uniunea Sovietică nu mai există, Republica Moldova, Ucraina, Țările Baltice și-au declarat independența, dar imperiul s-a reinventat, a supraviețuit în varianta Rusiei lui Putin, care tocmai și-a asigurat o „domnie” pe viață la Moscova, prin votul majoritar dat de ruși în cadrul referendumului constituțional de la sfârșitul lunii iunie 2020. Rusia nu se schimbă, Rusia își continuă politica agresivă, de anexiuni teritoriale, de șantaj și intimidare a fostelor republici sovietice, și desfășoară o amplă campanie de subversiune împotriva Occidentului, folosind tehnologiile erei digitale prin care își disemnează propaganda și avalanșa de Fake News.

Am invitat câțiva istorici, jurnaliști și scriitori români de o parte și de alta a Prutului să punctăm într-o dezbatere câteva repere importante legate de această filă neagră a istoriei naționale – 28 iunie 1940 – și mai ales să-i deslușim semnificațiile în actualitate. Invitații noștri au avut libertatea să aleagă întrebările la care doresc să răspundă.

* * *

1. În 2018 am celebrat Centenarul Marii Uniri, momentul auroral al istoriei naționale. Azi, comemorăm 80 de ani de la agresiunea sovietică împotriva României. Se pare că secvențele luminoase din istoria noastră au durat aproximativ câte un sfert de secol, în schimb, perioadele nefaste s-au întins pe mai multe decenii. Suntem prost plasați pe harta Europei sau există și cauze interne ale acestor „variații de destin”?

2. Cât de relevant este să mai vorbim azi despre Pactul Ribbentrop-Molotov, după ce acesta a fost condamnat în mai multe rânduri și, formal, chiar și de Rusia lui Elțîn? Frontierele în Europa postbelică au fost consacrate prin Conferința de Pace de la Paris din 1946 și prin Tratatele de la Paris din 1947. Iar pactul Hitler-Stalin, semnat la 23 august 1939, – spun unii experți – și-ar fi pierdut valabilitatea încă din momentul în care unul dintre semnatari, Germania, a declanșat războiul împotriva Uniunii Sovietice. Totuși, chiar și „nul și neavenit”, lui Putin pare să-i pese de pactul Ribbentrop-Molotov, de vreme ce încearcă să-l justifice în fel și chip (vezi și articolul său despre cei 75 de ani de la victoria asupra fascismului).

3. Se mai aud și azi reproșuri că România a abandonat Basarabia fără luptă în iunie 1940, ca urmare a dictatului sovietic, și aceiași oameni uită că un an mai târziu ostașul român și-a vărsat sângele pentru Basarabia. Există totuși o reținere, o anumită jenă, explicabilă, atunci când vorbim despre 22 iunie 1941 în raport cu 28 iunie 1940: alianța cu Germania nazistă. Au dreptate acei care afirmă că la 28 iunie 1940

am fost țară-victimă, iar la 22 iunie 1941 am fost țară-agresor? Pot fi judecate separat aceste secvențe ale istoriei? Cum analizăm cele două „roluri”, care ar fi „dreapta măsură”?

4. Rusia bolșevică a orchestrat în perioada interbelică, după unele surse, nu mai puțin de 118 operațiuni de sabotaj, asasinate, ambuscade împotriva României, în Basarabia și în Bucovina. Faimoasă e rebeliunea de la Tatarbunar, din 15 septembrie 1924, când un grup de 200 de agitatori sovietici veniți de peste Nistru au încercat să ridice populația împotriva autorităților legale, au omorât reprezentanți ai puterii locale, au dat foc la primării, au atacat mai multe sate și au proclamat chiar „republica sovietică liberă a Basarabiei”. Tot un fel de guvern al „republicii Basarabia de sud” au încercat să ticluiască serviciile de spionaj rusesc în anii 2014-2015 (parte a proiectului „Malorossia”) pentru a submina Ucraina. E același model al „războiului hibrid” pe care îl poartă rușii în Donbas, după anexarea Crimeii. Nu credeți că am avea nevoie de mai multe studii, inclusiv în limbi de mare circulație, care să pună în evidență continuitatea acestor mijloace ale politicilor rusești de agresiune? Care s-au văzut și în Finlanda (1939), și în Transnistria (1992), ca să mai dăm două exemple.

5. Ce a lipsit în felul în care am apărat identitatea românească a Basarabiei în fața acuzațiilor rusești, de ieri și de azi? De pildă, cum răspundem celor care consideră „fascistă” mișcarea de eliberare națională din Moldova de la est de Prut de după 1989 (cum tot „fascistă” la Moscova este văzută și mișcarea Maidan de la Kiev, care a condus la răsturnarea regimului Ianukovici în 2014)? Cum demontăm această manipulare?

6. Republica Moldova nu mai este azi sub ocupație străină directă (decât în Transnistria). Credeți că pledoaria pentru valorile europene susține în suficientă măsură și cauza românească în Moldova? Cum vedeți raportul dintre „drepturile noastre istorice” și „drepturile omului”... pur și simplu, cu corelativul lor: democrație, stat de drept, libertate de exprimare, accesul la educație și la informare corectă etc.? Există o confluență, o suprapunere între național și universal sau o anumită disjuncție?

7. În RSS Moldovenească s-au fabricat destule cărți și filme care proslăveau „eliberarea și reunirea Basarabiei cu patria sovietică la 28 iunie 1940”. În aceste vulgare produse de propagandă au jucat și actori care au devenit mai târziu, în anii 1987-1991, personalități marcante ale mișcării de eliberare națională pro-română dintre Prut și Nistru. Nu credeți că adevărul despre tragedia de la 28 iunie 1940 încă nu și-a găsit o reflectare pe măsură în artele, în literatura, în producția cinematografică românească?

8. Cum am putea repara nedreptatea de la 28 iunie 1940? Vedeți realizabil proiectul unionist, azi?

Vitalie CIOBANU

Teodor Baconschi

1. Nu cred în teoria „fatalității geopolitice”. Pentru că ea conduce direct la fatalism, la nonacțiune, deci la o mentalitate pasivă, defetistă, încuiată sub lacătul unor forțe incontrolabile. Cred că fiecare colectivitate umană – de la ginți și proto-ducatele medievale până la regimurile politice „moderne” – se confruntă cu limitele geografiei, dar își croiește istoria pe măsura calității elitelor sale. Ideile au consecințe. Caracterul național e forjat prin exemplaritatea celor pe care comunitatea îi consacră în poziția de lideri. „Destinul” istoric e fructul istoricismului modern: istoria are o singură direcție, ineluctabilă (și anume, către modernitate, înțeleasă ca societate deschisă, materialism și individualism). Până și anti-modernii (studiați de un Antoine Compagnon, la nivelul secolului XIX) au fost convinși că apără o cauză pierdută (cetatea închisă, bine apărată). Și au căzut într-un nihilism de semn contrar. Dacă e să ne deplângem „soarta” și să-i căutăm explicații „interne”, putem doar constata că elementul românesc a fost – până de curând – puțin permeabil la mișcarea ideatică occidentală: elitele noastre (care seamănă aici cu inteligheția rusă) s-au opus modernității, au fost reacționare, nu revoluționare: vedeți ideologiile literare (poporanism, sămănătorism) sau politice (legionarismul interbelic era și el o reacție „catehontică” și țărănească împotriva culturii urbane, cosmopolite). Internaționalismul bolșevic a fost trăit ca o intruziune distrugătoare a modernității revoluționare în chimia națiunii române.

2. Pactul Ribbentrop-Molotov a fost nelegitim, imoral, cinic, agresiv, abuziv și distrugător. Trebuie condamnat ca o rușine a imperialismului nazi-comunist, dar și ca dovadă că cele două totalitarisme (brun și roșu) erau gemene, anti-liberale, liberticide, păgâne și convergente în paradoxul unei ordini instaurate prin distrugere: o anarhie planificată. De fapt, tot o reacție a celor două anti-modernități structurale din cultura germană și cea rusă de secol XIX. A încerca să „celebrezi” acest pact între două tiranii ideologice demente e un gest disperat de inactual și penibil în termenii „brandingului de țară”. Stalinismul postbelic a îngropat realitatea „frăției” criminale dintre seceră, ciocan & svastică. Noi avem datoria de a recupera istoric și public toată iconografia acelei alianțe care denunță, prin însăși forța sa monstruoasă, atât nazismul, cât și comunismul: lipsesc încă studiile serioase despre propaganda perioadei (incluzând faptul că partidele comuniste din Europa occidentală au „închis ochii” în fața îmbrățișării hidoase dintre Hitler și „munteanul de la Kremlin”, *mâncător de oameni,* după cum îl numea, într-un poem faimos, Osip Mandelștam).

3. Desigur că cele două Consilii de Coroană prezidate de Carol al II-lea, prin care România a cedat ultimatumului sovietic din iunie 40, sunt, formal privite, deplorabile. Iorga s-a opus. Realistul Argetoianu a explicat însă că, după căderea Franței, nu puteam face față agresiunii militare a URSS. Și mai erau și vecinii revizioniști – Ungaria și Bulgaria – care ar fi putut profita de un conflict româno-sovietic pentru a ne ataca „pe la spate”. Carol a abdicat (nu mai poți conduce o națiune după lașitatea

→

de a ceda teritorii fără un foc de armă). Iar Antonescu a înlocuit Franţa cu Germania lui Hitler şi a antrenat armata noastră dincolo de Nistru: o greşeală scump plătită (căci ne-am întins dincolo de recuperarea legitimă a Basarabiei, ocupate samavolnic de sovietici, devenind agresori calificaţi faţă de URSS). A fost o situaţie „imposibilă”, în care păreau să nu mai existe decizii „bune”. O împrejurare tragică, legată de destrămarea puterilor noastre „garante”, şi soldată cu tragediile deportărilor, distrugerea de bunuri şi demonizarea propagandistică, de la Moscova, a deceniilor postunioniste, când Basarabia a fost administrată de Regatul României. Basarabia a fost rusificată între 1812 şi 1918, apoi între 1940 şi 1990. Persistenţa unei conştiinţe româneşti în aceste condiţii e de natura miracolului...

4. Trebuie să recunoaştem că aceste pregătiri pentru anarhie au înfricoşat elita basarabeană până la cererea de Unire cu România, pentru a evita bolşevizarea şi extinderea peste Prut a războiului civil care incendiase Rusia, după lovitura de stat leninistă. Basarabia ţaristă – periferică şi săracă, rurală şi analfabetă – avea elite care, parţial, se simţeau „confortabil” fie şi la marginea unui mare imperiu „oarecum” civilizat. Aşa se explică şi faptul că o parte din elitele româneşti din Ardeal au rămas inerţial pro-habsburgice. Căderea imperiilor creştin-reacţionare şi emergenţa statelor naţionale (graţie „punctelor” lui Woodrow Wilson) au schimbat radical datele problemei. Problema Basarabiei – adevărată ghiulea legată de piciorul unui condamnat geopolitic – e ideea lui Stalin de a include Transnistria în componenţa RSS Moldoveneşti. Acea republică separatistă – teren al unui conflict îngheţat şi placă turnantă pentru contrabanda din tot spaţiul postsovietic – reprezintă factorul care bruiază totul: tulbură scenariile de reunificare românească, îndepărtează investitorii şi „eternizează” umbra URSS în regiune, mai ales că formatul 5 plus 2 – chemat, chipurile, să rezolve chestiunea – nu e decât un congelator al acesteia.

5. Care „fascism”? România e deja rodată ca stat-membru al NATO şi UE. Zilele acestea, Banca Mondială a pus-o pe lista „high income countries”, cu un venit naţional brut, *per capita*, de 12.630 USD (2019). Occidentalizarea României înseamnă că Occidentul însuşi are acum graniţă pe Prut. Nu există în politica internă şi externă a României postcomuniste nici un atom de „fascism”. Tocmai angajamentele noastre democratice, alături de lumea liberă, euro-americană (şi ca parte a ei) ne-au făcut să fim decenţi, generoşi şi predictibili în relaţia cu Republica Moldova.

6. Uniunea Europeană ajută Republica Moldova, dacă elita ei politică e pro-europeană în mentalitate, practici şi acţiuni reformatoare, care să facă din acest mic stat un partener respectabil şi demn de asistenţă comunitară. Acum, România e, pentru cetăţenii Republicii Moldova, atât puntea spre UE, cât şi principalul ei sponsor în direcţia modernizării şi dezvoltării economice. Ideea unei părţi a elitei moldoveneşti că poţi juca la două-trei capete, că îi poţi păcăli pe toţi şi „lua” câte ceva de la fiecare s-a dovedit falimentară. Eu încă sper că se ridică o nouă generaţie de politicieni care va înţelege că viitorul e alături de UE şi de România. Şi care va lucra onest, pe faţă, curajos şi consecvent în această direcţie raţională.

7. Chiar dacă propaganda sovietică se reciclează sub forma unei naraţiuni eurasianiste, ea e vădit prăfuită, anacronică: piesă de muzeu. Sigur, Occidentul contemporan e dominat de lupta dintre conservatori şi progresişti, dar e o dispută culturală democratică. Occidentul rămâne civilizaţia libertăţii, chiar dacă apar derapaje de parcurs. Altfel, desigur că vă dau dreptate: mai avem multe documente de publicat şi de pus în dezbatere publică pentru a recupera adevărul istoric îngropat sub valurile de *fake news* şi „nostalgie” calpă după „paradisul sovietic”.

8. Proiectul unionist are puţină trecere în electoratul din Republica Moldova, care cunoaşte România indirect şi parţial, sau deloc. România nu e un stat revizionist, nici agresor. Simţim comunitatea de limbă, istorie şi cultură cu fraţii de peste Prut, dar nu forţăm modificarea frontierelor. E un proces de regăsire care va dura. Între timp, conlucrarea celor două state are un potenţial subutilizat, de care trebuie să ne ocupăm fără fandoseli suveraniste: investiţii româneşti, cultură română, schimburi comerciale, proiecte comune de infrastructură, mobilitate turistică şi academică mai consistentă. Traumele comunismului – care a distrus la fel de dramatic Basarabia răpită şi România stalinizată – se vor închide treptat. Să articulăm împreună un viitor mai uman (deci mai prosper şi mai liber) – iată obiectivul următoarelor generaţii de pe ambele maluri ale Prutului.

Dan Dungaciu

1. Să fii plasat la margini de lumi nu este neapărat o binecuvântare geopolitică, dar nu aş vorbi aici de „destin”. Până la el, mai sunt şi alţi responsabili, mai concreţi şi mai vizibili. *Aceşti responsabili sunt politicienii.*

Paradoxul este următorul. În istorie, condiţiile favorabile sau nefavorabile nu există de fiecare dată „în sine”, ele se evaluează postfestum, după eveniment, în funcţie de prestaţia sau reacţia politicienilor la ele. Aşa cum pentru un „om obişnuit” o provocare a vieţii poate fi nimicitoare, pentru un caracter puternic poate fi o şansă sau o oportunitate. Napoleon ar fi fost Napoleon, sau un fel de Napoleon, indiferent de circumstanţele naşterii sale, căci înzestrările lui l-ar fi făcut să întoarcă aşa-numitele condiţii nefavorabile în favoarea lui.

Ce să înţelegem de aici? Că aşa-numitele condiţii externe sunt favorabile sau nefavorabile în funcţie de capacitatea elitelor de a le fructifica sau nu.

Un exemplu: Unirea Basarabiei cu România din 1918. Cum erau acele „condiţii”? După toate criteriile de azi, dezastruoase. România era parţial ocupată, capitala mutată la Iaşi, ţara la marginea prăpastiei, şi, aproape miraculos, vorba lui Gheorghe Brătianu, apare Marghiloman, care, împreună cu geniul strategic al elitelor basarabene, ajung să aducă Basarabia acasă într-un context devastator. Erau acele condiţii, din martie 1918, mai „bune” decât cele din 1990 sau cele de azi? Evident, nu. Erau neimaginabil de proaste. Dar s-au întâmplat lucruri fantastice, raportate la circumstanţe.

Elitele erau altele...

Astăzi, suntem în cea mai bună ecuaţie de securitate de când ne ştim. Europa interbelică s-a prăbuşit pentru că nu exista atunci nicio garanţie de securitate, America nu era în Europa, NATO nu exista..., astăzi suntem, aici în România, cel mai bine plasaţi din toată istoria noastră. R. Moldova ar fi putut şi ea să fie aşa. De ce nu s-a întâmplat asta? E „destinul” de vină sau elitele? Din perspectiva mea, elitele.

Nu destinul a fost „vinovat” că a existat înainte de primul Război Mondial înţelegerea Brătianu-Marghiloman sau că Marghiloman şi elitele basarabene au înţeles admirabil contextul şi au răspuns glorios. Unirea nu era scrisă în stele... Şi nu este nici acum. În 1918, nu destinul, ci angajamentul strategic al românilor de pe ambele maluri ale Prutului au făcut posibilă Unirea. Cum era dacă Sfatul Ţării ar fi spus că „geopolitica nu există” sau că identitatea celor dintre Prut şi Nistru este o „identitate civică”? Unirea nu s-ar fi făcut, Basarabia nu ar fi revenit ca parte a României, iar astăzi Basarabia ar fi fost... *o Transnistrie mai extinsă. Adică, am fi avut între Prut şi Nistru o Transnistrie fără legătură cu România, fără urmă de conştiinţă identitară românească...*

Resurecţia identitară basarabeană de la finele anilor ’80 a fost posibilă doar ca urmare a Unirii din 1918. Ea a fost fundamentul şi resortul...

De aceea, sunt importante elitele în istorie. Până la „Dumnezeu-destinul”, te mănâncă „sfinţii-politicieni”. Iată de ce, nu aş accentua aşa de mult pe „destin”. Să nu dăm şansa unor politicieni neputincioşi să le fie „salvată” mediocritatea de aşazisul „destin”...

2. E ceva care fascinează apropo de Pactul Ribbentrop-Molotov. De câte ori a fost condamnat Pactul? De multe ori. Şi în multe locuri. De fiecare dată când a existat şansa unui protest antisovietic sau de fiecare dată când populaţiile ocupate de regimul comunist au dorit să-şi marcheze ferm despărţirea de Imperiul Roşu. Pactul Ribbentrop-Molotov a fost şi este un reper de neevitat.

De fiecare dată, popoarele au simţit nevoia să conteste momentul negru de la care a pornit totul, adică Pactul Ribbentrop-Molotov... În stânga Prutului, a devenit evident, inclusiv prin Declaraţia de Independenţă, că suveranitatea şi independenţa R. Moldova decurge inclusiv din respingerea politico-juridică a Pactului. România reacţionează şi ea, la 24 iunie 1991, când Parlamentul adopta Declaraţia privind Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele acestuia pentru ţara noastră, condamnându-l „în numele poporului român”. La 28 iunie, acelaşi an, are loc la Chişinău Conferinţa internaţională „Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele sale pentru Basarabia”, care pune în uz formula sugestivă: „Pactul Molotov-Ribbentrop”. În iulie 2003, acordul din 1939 este repudiat inclusiv în Declaraţia comună a miniştrilor Afacerilor Externe român şi rus, semnată odată cu Tratatul politic de bază bilateral. În mai 2005, într-un interviu acordat unei publicaţii din Rusia, Regele Mihai cerea condamnarea oficială a Pactului Ribbentrop-Molotov. În acelaşi an, cu ocazia împlinirii a 65 de ani de la anexarea Basarabiei şi a Nordului Bucovinei, preşedintele României de atunci a condamnat Pactul, iar în 2007 îl condamnă din nou, în faţa Parlamentului de data asta. În mai 2009, într-o declaraţie publică în faţa reprezentanţilor autorităţilor locale de pe ambele maluri ale Prutului, preşedintele român mai invocă o dată Pactul din 1939 ca definitoriu pentru relaţia României cu R. Moldova.

De acolo a plecat totul şi asta simţim, instinctiv, cu toţii... Şi călăi, şi victime. Astăzi, inclusiv Preşedintele Putin se întoarce la el *precum criminalul care se întoarce la locul faptei.* E foarte semnificativ că o face, că simte că ceva nu e în regulă, că de acolo a plecat totul...

Dincolo de faptul că a revelat, o dată în plus, cinismul sferelor de influenţă şi faptul că Rusia rămâne Rusia, chiar şi în tricoul roşu al URSS, este evident că Pactul a dat sugestii limpezi pentru viitoarea arhitectură geopolitică a continentului. De acolo s-au inspirat cei care, prin 1944-45, au redesenat hărţile la finele războiului mondial, adică rușii, englezii şi americanii. Iar duhul lui 1939 a învăluit evident şi indecent Tratatul de pace de la Paris din 1947. Alura frontierelor statelor din regiune este direct determinată de înţelegerea Hitler-Stalin.

Cum zice şi Declaraţia de Independenţă a R. Moldova din 27 august 1991, document mai puternic decât orice lege internă: *„Parlamentele multor state... consideră înţelegerea încheiată la 23 august 1939, între Guvernul URSS şi Guvernul Germaniei, ca nulă* ab initio *şi cer lichidarea consecinţelor politico-juridice ale acesteia”.*

Încă nu s-au lichidat.

3. Memoria colectivă a românilor faţă de Basarabia e fracturată. Basarabia nu e Transilvania, în mentalul public românesc. Dacă era, eram demult uniţi... De aceea, românii din dreapta Prutului mai au un motiv să discute anul 1939 şi Pactul Ribbentrop-Molotov. Căci e o discuţie despre ei, despre o parte decupată a conştiinţei lor de sine, indiferent pe ce mal al Prutului s-ar afla astăzi. Avertismentele lui Iorga din acel Consiliu fatidic – să nu se cedeze Basarabia fără luptă – au fost corecte. Mesajul istoricului nu viza atât strategia militară, cât memoria noastră colectivă. Adică nu prezentul, ci viitorul. *A ceda fără luptă înseamnă a învăţa să uiţi.* După faimosul ordin din 22 iunie 1941, al Mareşalului Antonescu, România a revenit relativ repede în Basarabia şi Bucovina, dar acest episod nu a mai avut posibilitatea să fie digerat de metabolismul conştiinţei naţionale. Mareşalul Antonescu, aliatul nemţilor, a fost eliminat din discursul public şi din manualele de istorie după ocupaţia comunistă, împreună cu tot dosarul Basarabia. Basarabia a fost,

pentru români, o prezență absentă... Doar rudele mai vârstnice, și acelea cu jumătate de gură, sau unii profesori de istorie adevărați mai vorbeau despre subiect.

Nu, România nu a abandonat Basarabia, a pierdut-o luptând, cu erorile strategice și politice de rigoare, condamnabile, firește, dar problema nu s-a jucat doar pe câmpul de luptă sau la masa negocierilor, ci ulterior, în conștiința românilor. Acolo, după ocupația sovietică pe ambele maluri ale Prutului, sigur, cu intensități diferite, Basarabia nu a avut voie să pătrundă. Regimul comunist de ocupație a avut și o componentă identitară marcantă, evident, mult mai dură în URSS, adică în stânga Prutului, dar nici România nu a fost scutită de asta... În ciuda unor care vorbesc de „naționalism-comunist”, acesta era unul care se opunea, virulent, narațiunii interbelice, de pildă, monarhiei, Basarabiei, creștinismului etc.

După ’90, recalibrarea memoriei colective pe acest dosar s-a făcut greu, inclusiv pentru că Mareșalul Antonescu este tot la index, tot fără drept de a deveni reper național asumat... Și prin asta s-a pierdut și un aplomb relativ la chestiunea Basarabiei, chiar dacă vina sau vinile mareșalului nu au avut de-a face explicit cu recuperarea Basarabiei. Nu faptul de a fi recuperat Basarabia a fost vina lui primordială. Și aici lucrurile trebuie puse corect: *Nu România aliată cu „Germania nazistă” a recuperat Basarabia, ci România s-a aliat cu „Germania nazistă” pentru a recupera Basarabia*... Așa s-a pus problema în realitate. Sunt aici două perspective complet diferite care alimentează două tipuri de istoriografii. Prima, cea sovietică, apasă pe „nazism”, care devine, chipurile, un scop în sine, iar Basarabia devine instrument sau derivație; a doua accentuează pe „Basarabia”, iar alianța cu „Germania nazistă” devine instrumentul...

Dincolo de toată această dispută, „victima” este, cum spuneam, conștiința românească de sine, adică atitudinea față de Basarabia. E greu de clădit când ai asemenea handicap, de aceea, condamnarea repetată a Pactului din 1939 are, pentru români, și o funcție curativă.

4. Războiul hibrid nu e deloc o noutate, dincolo de spectaculosul episod ucrainean. De pe vremea lui Evgheni Messner, dacă tot vorbim de spațiul rusesc, se tot teoretizează noi tipuri de războaie etc. Sigur, nu ar strica aceste lucruri, respectiv, să existe multe studii care să închidă cercul sau parantezele, dar să știți că Rusia era cunoscută încă din 1990, din instinct, dacă vreți, pentru ceea ce poate face. Nu era nevoie de multe studii pentru asta... Logica menținerii NATO, în ciuda sfârșitului Războiului Rece, deci a demantelării dușmanului natural, a fost bazată pe ideea că Rusia e mereu surprinzătoare, periculoasă, agresivă și nu poate fi crezută pe cuvânt. Statele conștiente au optat urgent, chiar dacă, la vremea respectivă, Rusia nu mai era amenințarea de altădată. Cei care aveau instinct istoric și scaun la cap nu au crezut-o însă niciodată. Și au fugit urgent spre Vest, adică spre NATO și UE, în această ordine.

Și au făcut asta pentru că au știut cine sunt, deci știau, natural, drumul. *Este o legătură fundamentală între identitate și politică externă. Dacă nu știi cine ești, nu știi încotro trebuie să te îndrepți.* Nu știi cărui loc îi aparții, cărei civilizații. Nu ai, practic, politică externă...

Statele de succes de azi sunt cele care au știut să aleagă. Celebra spusă a lui Titulescu „dați-mi o politică internă bună și vă dau o politică externă bună” nu era adecvată în anii ’90. După căderea URSS, a fost invers! Cine a știut cum să se orienteze extern, cine a știut cine este, deci care sunt amicii și care sunt inamicii, s-a salvat. Cine nu, a rămas în zona gri... Statele care au ales greșit sau *nu* au ales au rămas de căruță.

E cazul R. Moldova sau al Ucrainei, ambele state cu probleme identitare enorme, care au basculat haotic în zona gri și au rămas, după 30 de ani, tot acolo. Dar „păcatul originar” nu este doar obsesia rușilor sau războiul hibrid sau forța Moscovei. *Dacă era așa, balticii nu mai erau nici acum în NATO sau UE.* A fost vorba de opțiunile propriilor elite, care au propulsat statele spre Vest sau au îngropat viitorul generațiilor într-un „no man’s land”, într-o zonă de griuri strategice, o zonă a nimănui și a tuturor.

Politicienii care au greșit, au greșit pentru că nu aveau instinct, axă morală sau, mai concret, *conștiință identitară clară.* Identitatea sau lipsa ei a fost păcatul originar al politicienilor din R. Moldova sau Ucraina...

Generațiile care au urmat plătesc acest păcat originar.

5. Greșeala fundamentală este, în opinia mea, cadrul în care discutăm. Noi abordăm chestiunea identitară din R. Moldova în termeni de România versus Rusia, pe când elementul identitar cel mai pregnant este azi „moldovenismul”. Sigur, tot o consecință a Rusiei, a URSS-ului mai precis. Aici e cheia problemei. *Homo sovieticus* nu există, dar *homo moldovanus*, în termeni identitari – da. Identitar, Imperiul sovietic a câștigat, el este, de fapt, părintele Republicii Moldova. Rusia a înțeles asta în timp și a pedalat pe „moldovenism”, nu pe rusism, în primul rând. De asta a și renunțat la orice partid etnic, rus, iar liderii pro-ruși sunt, de la Voronin încoace, „patrioți moldoveni”, se fotografiază în costume populare, fac tapaj de „moldovenism”, etnic și lingvistic.

Rusiei îi convine, căci „moldovenismul” sovietic, dar și de altă nuanță, ține republica în siajul ei. Pe de-o parte, prin chestiunea transnistreană – Transnistria este garanția statalității R. Moldova, chiar dacă Chișinăul nu o are, căci fără Transnistria rămâne o bucată de Basarabie –, pe de altă parte, prin îndepărtarea de România și unire. Acestea sunt scopurile strategice ale „moldovenismului”, pe care unii politicieni de la Chișinău nici măcar nu le înțeleg.

Deci, ca să revin la întrebarea dumneavoastră, problema „fascismului” a fost vândută publicului intern și extern în termeni identitari: România care vrea, prin reunire, să subjuge republica, să o depriveze de atributele sacre ale suveranității etc. „Fascismul” românesc este pus în termeni identitari și agresivi: dacă se pleacă de la ipoteza sovietică că „moldovenii” sunt un popor diferit și „limba moldovenească” e diferită de limba română, este foarte simplu pentru Moscova să instrumenteze agresiuni identitare, istorice și geopolitice din partea Bucureștiului care ar pretinde, chipurile, să schimbe reperele etno-identitare ale locuitorilor R. Moldova, adică să-i facă pe toți români... Despre asta e vorba, în esență. Dacă elitele de la Chișinău și-ar fi asumat ideea identității românești, etnică și lingvistică, propaganda rusească a „fascismului românesc” devenea și devine automat caducă. E o chestiune de narațiuni istorice, narațiuni identitare. În situația în care suntem însă, toți politicienii din R. Moldova, cu rarisime excepții, au pedalat pe ideea „moldovenistă”, iar un Vladimir Plahotniuc, de pildă, *a refuzat cu obstinație să voteze includerea limbii române în Constituția republicii chiar în an Centenar*... Ca să nu mai spun că Centenarul a trecut la Chișinău, deliberat, complet neobservat la nivelul autorităților.

Până la urmă, suntem, de multe ori, *consecința propriilor noastre opțiuni strategice sau geopolitice*...

Când e vorba despre „fascismul american”, adică imperialismul occidental, rușii îl contracarează prin intermediul Transnistriei, din cauza căreia au reușit să impună, indirect, în Constituție, ideea de neutralitate, fără nicio relevanță practică, dar foarte utilă în a exclude, practic, orice dezbatere serioasă despre NATO. Iar în regiunea aceasta, fără NATO drumul spre UE este, în realitate, închis. Deci, „românii sunt fasciști”, pentru că identitar ar oprima republica, iar „NATO e fascist” pentru că ar duce R. Moldova în război... Deși politicienii de la Chișinău nu sunt, în principiu, de acord cu asemenea aserțiuni, niciunul nu le contestă substanța, dând apă, fie și indirect, la moară Rusiei.

Și încă ceva legat de polemica explicită sau implicită cu istoriografia rusească sau moldovenistă. În 2019, am publicat la Cambridge, în Marea Britanie, un volum colectiv dedicat Centenarului Marii Uniri, care se intitulează *100 Years since the Great Union of Romania* (prezentarea aici: https://bit.ly/3g5smEI).

În acest volum, apare pentru prima dată răspunsul la o întrebare fascinantă și care a generat nenumărate comentarii răuvoitoare, nedocumentate, ideologizate. Cât a costat unirea Basarabiei cu România, altminteri spus, care a fost efortul financiar al României pentru aducerea Basarabiei acasă și integrarea acestei provincii deloc ușor de integrat?

Rezultatele sunt teribile... În anii parcurși după „prima reunificare”, din 1859, România s-a schimbat radical, devenind un „tigru economic” al epocii respective. România avea deja, în 1918, o Bancă națională, mai multe bănci universale comerciale și o instituție de economii (CEC), iar moneda națională (leul) era acoperită în rezerve monometalifere (aur), ceea ce o făcea una dintre cele mai stabile din Europa. Omogenitatea de dezvoltare pe tot teritoriul era remarcabilă, iar decalajele erau nesemnificative, cu excepția unui vârf al performanței, consemnat în capitala București și în zona petroliferă adiacentă.

Ca performanță globală, România se situa cu indicatorul PIB/locuitor (metodologie PPP- a prețurilor comparabile), mai sus (ușor) decât teritoriul actualei Polonii, mult mai bună decât Bulgaria, viitoarea Iugoslavia, Grecia, comparabilă cu cea din Ungaria, viitoarea Cehoslovacia, Spania sau chiar Italia, păstrând însă decalaje uriașe față de statele vestice puternice (Germania și Franța). Imperiul Țarist se afla, ca medie, mult în urma României.

Unirea de la 1918 avea să schimbe acest tablou. Cercetările echipei conduse de domnul Petrișor Peiu au arătat că, practic, nivelul de dezvoltare dintre România și provinciile Transilvania și Bucovina era același. Problemele

Raft „Contrafort”

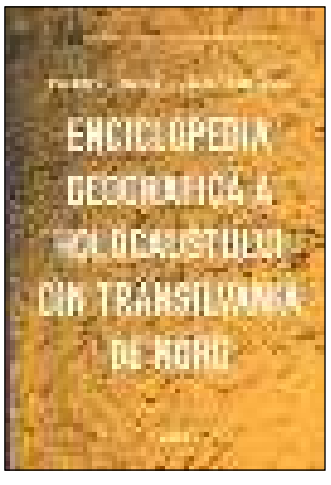

Randolph L.Braham și Zoltán Tibori Szabó, ***Enciclopedia geografică a holocaustului din Transilvania de Nord***. Traducere din maghiară de Andreea-Julika Szekely Ghiță. 544 pag. Editura Cartier, 2020

Orice demers științific, onest, care contribuie la dezvăluirea fațetelor monstruoase ale Istoriei, reprezintă o șansă pentru omenire, îi conferă o doză de imunitate față de care ne-am prăbușit. Volumul cercetătorilor maghiari are această dublă calitate: de explorare și avertisment.

„Această enciclopedie, un capitol fundamental al istoriei Holocaustului din Ungaria, este o capodoperă a muncii lui Randolph L. Braham și Zoltán Tibori Szabó. Crimele odioase ale regimului Miklós Horthy — Döme Sztójay, care au dus la exterminarea aproape totală a populației evreiești din Transilvania de Nord și Maramureș în anul 1944, sunt analizate atent, localitate cu localitate, județ cu județ. Minuțios fundamentat prin documente de arhivă, volumul este un avertisment dat falsificatorilor acestei tragedii: fanteziile lor propagandistice sunt contrazise de realitatea cruzimii planificate și implementate de autoritățile maghiare de ocupație.” (*Radu Ioanid*)

Iurie Colesnic, ***Chișinăul nostru necunoscut*** (ediția a III-a). 544 pag. Editura Cartier, 2020

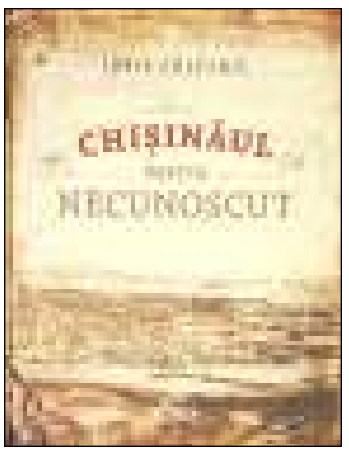

„Dincolo de orașul marilor clădiri, dincolo de celebrele conace și vile pe care le înalță oamenii bogați din Republica Moldova, există un alt Chișinău, nevăzut, neauzit, dar intuit de acei care iubesc trecutul și mult regretat de cei care cred că frumusețea este eternă, iar arhitectura este una din matricele care pot păstra această frumusețe, dăruindu-i eternitatea.

Sunt convins că chiar în aceste clipe undeva pe birourile funcționarilor de la primărie sunt semnate și contrasemnate documente care vizează soarta puținelor clădiri care au supraviețuit celor două războaie mondiale și marii noastre indiferențe. Dar tot noi vom fi acei care într-o zi vom fi nevoiți să spunem cinstit că am fost nepăsători față de patrimoniul nostru cultural, și abia atunci vom aduna toate cioburile, vom aduna toate fărâmele de poze și vom tipări un album care probabil așa și se va intitula: *Necunoscutul Chișinău*.

Anticipăm acea tristă situație și propunem cititorului un Chișinău al nostru, necunoscut...” (*Iurie Colesnic*)

Sergiu VLAS

▣

mari au fost însă cu provincia fostului Imperiu Țarist, Basarabia, unde, practic, nivelul de performanţă economică al Basarabiei înainte de război era la jumătate din cel al Regatului României. De unde şi costurile uriaşe pentru aducerea Basarabiei la nivelul celorlalte provincii.

Costurile pentru integrarea provinciilor, costurile de războaie, „procesul optaților” etc. sunt cele care au făcut ca România de după Unire, pe termen scurt, să fie situată mult mai slab decât în anul 1913, înaintea Primului Război Mondial. De remarcat însă că, odată cu 1938, după 20 de ani de la Marea Unire, se schimbă totuși ceva radical și România unificată se pregătea de decolare. Era momentul ca România să fructifice Unirea şi să intre în alt ciclu de dezvoltare. Nu a fost să fie însă. A urmat fatidicul Pact Ribbentrop-Molotov şi declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial, urmat, pentru România, de ocupația comunistă.

Unirea nu a fost fructificată...

Dar ideea de bază este că, contrar istoriografiei sovietice, ruse sau moldoveniste, costurile Bucureștiului cu Basarabia au fost extrem de mari, iar resursele alocate acolo cele mai semnificative. Că nu a fost totul ideal, evident. Că se putea mai bine, desigur! Dar eforturi au fost făcute, indubitabil.

6. Întrebarea este fundamentală. Ca să o traduc în termeni strategici şi geopolitici, asta înseamnă următoarele: R. Moldova ajunge în România („drepturi istorice”) prin Europa („drepturile omului”), sau ajunge în Europa prin România? Altminteri spus, care e calea mai bună sau care e calea posibilă? Mai există oare, fie şi teoretic, două opțiuni pe masă?

În principiu, nu e vorba despre disjuncție, ci de conjuncție, dar, în realitate, lucrurile sunt mai dificile.

Astăzi, R. Moldova este cea mai săracă țară din Europa, cu credibilitate redusă la nivelul instituțiilor europene, cu cetățeni mai săraci de patru ori decât românii. *Este preţul plătit de Chişinău pentru neintegrare sau neunire cu România.* După 30 de ani de experienţe eşuate, probabil că cineva ar putea să se gândească, serios, şi la calea cealaltă, în condițiile în care integrarea europeană, pe cale normală, cred că a ieşit din discuție pentru o generație.

Ar fi un exercițiu de gândire decentă, salubră și aplicată.

Eu aşa văd în R. Moldova relația dintre „drepturile istorice” şi „drepturile omului”. Pur şi simplu, drepturile omului vor fi cel mai bine servite prin intrarea R. Moldova în familia euroatlantică, iar asta nu se poate face, cel puțin pentru o generație, decât prin valorificarea plenară a „drepturilor istorice” ale Basarabiei, deci prin Reunire. Altă cale, astăzi, nu avem. Ce va fi peste încă 30 de ani, deci după ce vom mai sacrifica în Basarabia încă o generație, nu știu. Dar acum e limpede. R. Moldova este pregătită mai degrabă să devină „zonă gri cu acte în regulă”, decât membru UE pe cale firească.

Restul este doar „vânare de vânt”, vorba poetului rus.

7. Excelentă observație. Are două explicații, după mine. Prima ține de o chestiune generală, de evoluție a societății românești după 1989. În graba de a ne rupe de regimul comunist, de Ceauşescu şi de trecut, am respins toată moştenirea lui, dar am respins-o trecând la extrema cealaltă, mai ales în ceea ce priveşte chestiunile identitare sau de istorie națională. Opusul dragostei nu este ura, ci indiferența... Din păcate, încă nu am devenit *indiferenți*, suntem în continuare *dependenți* de acel trecut comunist. Facem la fel, doar că, pe dos. Practicăm un soi de „naţional-comunism” egal în modul, dar cu semn schimbat. L-am înlocuit pe Sergiu Nicolaescu cu un „Sergiu Nicolaescu” cu semn schimbat... Ceea ce idolatrizam în trecut, abhorăm azi, ceea ce detestam atunci, azi ridicăm în slăvi. Facem din deconstrucție singura istoriografie acceptabilă, probând, de fapt, prin exces, un provincialism desuet. Nu avem o narațiune istorică asumată, la București nu se vorbește despre „filme istorice”, nici despre propagandă culturală – ceea ce fac toate statele din regiunea asta, în special Rusia –, de aceea Basarabia încă nu și-a găsit nici cronicarul, nici regizorul...

Al doilea element este mai amplu şi mai greu de surmontat. E vorba despre deficitul de conştiinţă faţă de Basarabia despre care am vorbit. Faptul că Basarabia este astăzi neabordată nici la nivel artistic aşa cum s-ar fi cuvenit este şi consecinţa unei carenţe a conştiinţei româneşti care afectează nu doar culturalul, ci şi politicul, din păcate.

8. Când aud această întrebare despre proiectul unionist, mă gândesc, automat, la 1912... Centenarul luării Basarabiei din 16 august 1812. Atunci, în raport cu marile manifestații preconizate la Chișinău de către Imperiul Țarist, practic, nu a existat nicio manifestare sau poziție *oficială* din partea statului român. A fost o tăcere strategică. Chiar şi Regele Carol I a plecat într-o excursie pe Dunăre, pentru a nu fi prezent în capitală şi să fie cumva obligat să aibă vreo poziție...

De fapt, fundamentul acestei atitudini era credința asumată, deşi nerostită, că Basarabia e pierdută pentru totdeauna, că şanse nu există, că orice agitație politică pentru o cauză pierdută nu ar face bine Bucureştiului, mai ales că se sconta că şi Imperiul Țarist va trece prin transformări pozitive etc., etc. Eu nu spun că oamenii erau fericiți cu asta, spun că majoritatea politicienilor aşa gândea atunci. Doar „societatea civilă”, inspirată şi condusă de infatigabilul Iorga, a fost în stradă, a manifestat, a organizat conferințe, proteste etc., a încercat să țină torța identitară sus, într-o perioadă când politicul părea resemnat.

După numai şase ani, s-a întâmplat Unirea!

Prin urmare, în geografia noastră strategică, în vremurile deloc simple care se anunță, a paria pe o formulă „definitivă” a relației dintre București și Chișinău nu e doar riscant, dar e o prostie. Inclusiv ideea că reunirea este un episod încheiat. Nu este... Nu sunt convins că se va face „pe cale naturală”, mai degrabă nu, dar sunt convins că excluderea acestui proiect din interstițiile viitorului e o greşeală.

Există şi premise tot mai clare. E clar că ceva nu funcționează în R. Moldova, şi nu de azi de ieri, război nu a fost în zonă din 1992, dar R. Moldova, cum am văzut, stă mai prost decât Kosovo sau Ucraina. Care vor fi soluțiile pe care politicienii sau populația le lor alege, rămâne de văzut.

Oricum, moştenirea lui 1918 nu va dispărea aşa de uşor. E acolo, în cămara cu memorii a populației, poate uitată acum, prăfuită, dar niciodată eradicată. Memoria geopolitică nu moare niciodată, asta am învățat din toate studiile şi cercetările pe care le-am făcut. Şi această memorie poate să iasă la suprafață, în condiții pe care acum nu le putem imagina. Să nu fim nici prea idealişti, dar nici prea cinici. E clar că orice fenomen de genul acesta are resorturi, precum în Germania, şi identitare, şi materiale. Astăzi, după datele de săptămânile trecute ale băncii mondiale, România este re-clasificată în rândul statelor cu venituri ridicate. Tehnic vorbind, aceasta înseamnă includerea României în cea mai bună grupă valorică a statelor din clasificările Băncii Mondiale, cu 12 375 USD/locuitor pentru indicatorul Venit Naţional Brut/locuitor (locul 65), Republica Moldova se află la categoria economii cu venit mediu-scăzut cu 3 930 USD şi ocupă locul 122 mondial. Dacă ne referim însă la valorile PPP (power purchase parity – la paritatea puterii de cumpărare, în cifre comparabile), vom avea următorul tablou: România 31 860 USD (locul 46 mondial) şi Republica Moldova 13 210 USD (locul 100 mondial), depăşită şi de Ucraina.

Problema este că dacă eşti în UE şi în NATO, şansele tale de dezvoltare sunt oricum mai ridicate. Astăzi, cetățenii R. Moldova sunt de patru ori mai săraci decât cei ai României, acesta fiind prețul plătit pentru neunire sau ne-integrare europeană. Iar decalajul crește, nu scade. Sigur, nu economia decide totul, dar inclusiv la nivelul Germaniei a contat, estimările serviciilor secrete de acolo erau că 75% dintre germanii din Est voiau unirea din rațiuni economice.

Dincolo de asta, totul e politică şi geopolitică. Suntem într-un spațiu al crizelor perpetue, aici la margine de lume. Testul elitelor va fi capacitatea lor de a răspunde la aceste provocări şi a le transforma în oportunități.

Ne întoarcem iar la discuția despre „destin”... Până acolo, mai avem şi noi ceva de făcut.

Oleg Serebrian

1. În realitate, trecutul şi destinul nostru n-au fost nici mai dure şi nici mai blânde decât ale altor popoare din Europa continentală. Pe parcursul ultimilor 120 de ani, hotarele au fluctuat cu mare intensitate de la Mosel până la Don, iar în Balcani ori în sudul bazinului baltic cruzimea şi viteza acestor mişcări a fost chiar mai mare decât la noi.

2. Desigur, dacă luăm evenimentele în descreştere cronologică, Basarabia a fost atribuită URSS ca urmare a înțelegerilor de la Ialta dintre Stalin, Churchill şi Roosevelt. Dintr-o perspectivă strict juridică, România nici nu s-a dezis de Basarabia în iunie 1940. Retragerea armatei şi administrației românești din teritoriile preluate de Armata Roşie a fost numită „evacuare”. Nu existase niciun acord sovieto-român care să consfințească noua frontieră. Abia prin Tratatul de la Paris din 10 februarie 1947, semnat, pe de o parte, de învingătorii în cel de-al Doilea Război Mondial, iar, pe de altă parte, de Italia şi aşa-numitele „puteri minore” ale Axei (Finlanda, Ungaria, România şi Bulgaria), hotarul estic al României cu URSS a fost consfințit oficial şi recunoscut internațional. De altminteri, SUA nu recunoscuse actul unirii Basarabiei cu România din 1918 şi prin asta s-a explicat şi tratarea diferită a dosarului baltic şi a celui basarabean în timpul negocierilor lor cu sovieticii la Teheran şi Ialta. Dar, desigur, dincolo de latura strict juridică, există o latură morală şi aici, fără îndoială, rolul Pactului Molotov-Ribbentrop în destinul Basarabiei şi nordului Bucovinei nu poate şi nu trebuie să fie trecut cu vederea.

Raft „Contrafort”

Ghenadie Postolache. ***Canon*** (roman). 112 pag. Editura Cartier, 2020

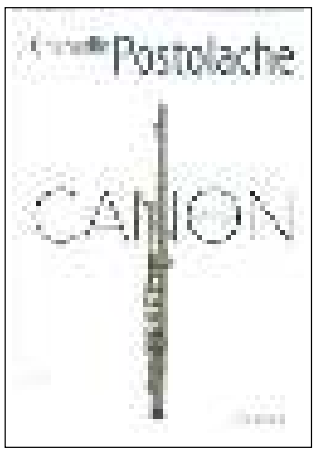

Un roman suplu şi dens ca scriitură, în stilul lui Ghenadie Postolache, urmărind avatarurile destinului unei femei într-o epocă bulversată.

„Menţinut în formatul consacrat al scriiturii lui Ghenadie Postolache – proză psihologică, intelectualistă, cu substrat livresc-biblic dens, din care nu lipsesc discretele accente mistice –, romanul *Canon* este replica feminină la parabola despre întoarcerea fiului risipitor. Gabi, fiica plecată în lume, nesocotind dorința tatălui său de a o vedea muzicantă, se întoarce, spre a-şi împlini canonul jertfei. Regăsindu-se pe sine, îl găseşte pe cel pe care îl căuta vreme îndelungată, pe Alexandru, genialul flautist, discipolul părintelui său. În romanul *Canon*, sensurile cotidianului capătă semnificații arhetipal-mitice, infuzate de scriitor cu măsură în destinele personajelor sale.”

(*Maria Şleahtițchi*)

Adrian Ciubotaru, ***Idei şi fantasme. Lecturi în hialin.*** 208 pag. Editura Cartier, 2020

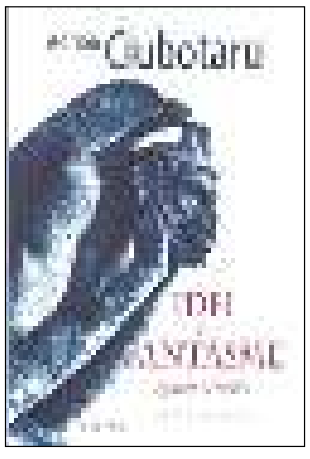

Scrisul lui Adrian Ciubotaru certifică un autor cu o remarcabilă propensiune teoretică şi o dezinvoltură stilistică de invidiat. Un volum de eseuri docte, mustind de subtile disocieri şi analize pe marginea unor mari opere ale culturii universale.

„Prin textele sale (...), Adrian Ciubotaru încearcă să reabiliteze genul eseului erudit, să-i restabilească nişte contururi mai exacte. Pentru că, oricât de proteic genul, oricât de libere şi neexhaustive abordările, eseul nu înseamnă divagații aproximative pe orice temă. Eleganța şi precizia scriiturii nu sunt deloc neglijabile aici, ca şi profunzimile de substanță sau elementara documentare (în toate cazurile). Interpretarea nu va lipsi, dar ea va fi anticipată de cunoaşterea subiectului în punctul inițial. Şi, mai ales, el ştie cât de importantă este proprietatea termenilor, pentru a nu produce confuzii din oficiu, înainte de opinii, polemici şi exerciții hermeneutice fără limite[le interpretării].” (*Mircea V. Ciobanu*)

Ana DRUȚĂ

▣

3. Cei care condamnă comportamentul Bucureștiului în iunie 1940 văd doar o pietricică dintr-un mozaic, nu întreg tabloul. Deseori se fac comparații între „abandonul” Basarabiei și modul eroic în care, cu câteva luni mai devreme, finlandezii au cedat Carelia. De fapt, situația României în iunie 1940 era foarte diferită de cea a Finlandei în toamna anului 1939. Ofensiva geopolitică sovietică spre vest din vara anului 1940 se producea pe fundalul aprofundării războiului dintre germani și englezi. Berlinul nu calculase deloc bine amplitudinea complicațiilor care puteau rezulta din agresiunea contra Poloniei. Abia în martie 1940, când serviciile secrete germane și cele suedeze au aflat de planurile englezilor de a ocupa Norvegia și Suedia pentru a bloca maritim Germania, conducerea militară a Reichului a înțeles că nu va reuși să localizeze războiul și că puterile occidentale, în special englezii, nu mai sunt dispuse la compromisuri. În mod surprinzător, victoria nemților asupra Franței a fost catalizatorul marelui salt al sovieticilor din iunie-iulie 1940. Moscova nu trebuia să piardă momentul oportun pentru anexarea țărilor baltice și a Basarabiei, atâta timp cât trupele germane erau concentrate în vest. Îndată după semnarea armistițiului dintre Franța și Germania, ambasadorul german în URSS, contele von Schulenburg, a fost informat despre ultimatumul care urma să fie adresat României. La Berlin, conținutul textului a trezit nedumerire, întrucât sovieticii cereau nu doar Basarabia, dar și Bucovina, despre care nu se vorbea în protocolul adițional secret sovieto-german din 1939. Hitler a fost foarte iritat de această veste. La 25 iunie, Ministerul imperial german de externe trimite prin ambasada de la Moscova următorul răspuns părții sovietice: „Revendicările guvernului sovietic în ceea ce privește Bucovina constituie ceva nou. Bucovina a fost o provincie a coroanei austriece și este dens populată de germani.” Mulți militari germani de rang înalt, inclusiv feldmareșalul Keitel, au văzut în solicitarea Moscovei o încercare de a testa reacția Berlinului sau o tentativă de provocare a unui război cu România, armata căreia era incapabilă să țină piept unei eventuale ofensive sovietice. Dacă România opunea rezistență, riscul ca sovieticii să pună în câteva zile stăpânire pe Ploiești, sau ca aviația lor să producă pagube mari celui mai important bazin petrolier european, era covârșitor. Într-un astfel de scenariu, Germania, supusă blocadei maritime engleze, rămânea total lipsită de carburanți, la îndemâna Moscovei. Cu câteva zile mai devreme, la Dunkerque, Wehrmacht-ul a experimentat pe propria piele repercusiunile unei întârzieri în asigurarea cu petrol a unităților de tancuri. Totodată, o posibilă intervenție a Wehrmacht-ului în favoarea României a fost respinsă de Keitel și Jodl, care i-au zis lui Hitler că în cazul unei confruntări sovieto-germane drumul Armatei Roșii spre Berlin era deschis: în acel moment, trei sferturi din efectivele militare germane erau dislocate la două mii de kilometri depărtare de frontiera cu URSS. Sfatul pe care i l-a dat Berlinul regelui Carol al II-lea a fost să evite confruntarea militară, asigurându-l că partea germană va insista pe lângă Kremlin ca pretențiile sovietice să se limiteze la nordul Bucovinei. Începând cu acest incident, relațiile germano-sovietice n-au mai fost deloc tandre. E suficient să aruncăm o privire în presa vremii ca să constatăm asta. Ciocnirea militară dintre URSS și Germania nazistă devenea o inevitabilitate conștientizată de toți. Conducerea Wehrmacht-ului avea tot mai puțină încredere în faptul că Sovietele vor respecta „liniile de partajare” convenite de Ribbentrop cu Molotov și că Moscova nu se va folosi de o conjunctură prielnică pentru a le anula. Nu doar Hitler îl privea cu circumspecție pe Stalin. Sentimentul era reciproc. Cei doi gangsteri își adulmecau bine potențialul, știau de ce poate fi în stare fiecare dintre ei.

București, 28 iunie 1940. Anunțul despre cedarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei

Regele Carol al II-lea și Mihai - Mare Voievod de Alba-Iulia, la ceremonia sfințirii noii Catedrale din Bălți, 1934

4. În „epoca maselor”, cercetările academice nu sunt de mare folos în modelarea opiniei publice. În ultimii treizeci de ani, la noi s-au publicat lucrări foarte bine documentate despre foame, despre deportări, despre colectivizarea forțată, dar cei care le citesc sunt tot istoricii. O monografie științifică nu e deloc un instrument cu care cucerești un public extins. Cercetările academice erau, indiscutabil, unealtă potrivită în „epoca elitelor”, când poziția mulțimii nu conta sau părerea ei se plia necondiționat pe cea a vârfurilor. Deja în perioada interbelică, regimurile totalitare, primele care și-au pus ca scop „prelucrarea intelectuală” a maselor, au înțeles că un roman, ori un film poate modela opinia publică mult mai profund și mai repede decât orice lucrare academică. Artele plastice, muzica, literatura, dar mai cu seamă cinematografia, sunt cele care schimbă cu adevărat percepția maselor. Dacă la Festivalul de Film de la Berlin s-ar veni cu un film bine realizat despre 28 iunie 1940, ori despre foamea din 1946, ori despre deportări, impactul ar fi mai extins și mai profund decât dacă am aduce la Târgul de carte de la Leipzig o monografie despre aceste evenimente, fie ea și foarte bună, tradusă impecabil. Din păcate, suferințele noastre n-au fost ecranizate (și nici măcar prea multe monografii pe aceste teme n-au fost traduse în limbi de circulație).

5. Este o sarcină complicată. Realitățile politice din Republica Moldova ne-au demonstrat că nu e suficient să ai bani și acces nelimitat la mass-media pentru a schimba percepția opiniei publice – mai trebuie să existe și un teren psihologic propice pentru asta, un anumit „bagaj de cunoștințe”, o anumită stare de spirit la publicul-țintă. Pentru a putea contracara eficient o manipulare, trebuie să ataci nu atât argumentele, cât factorii care generează predispoziția unui public de a înghiți acea manipulare. Mulți cred că având un argument bun, solid, „științific fundamentat” poți convinge auditoriul sau poți ieși învingător într-o dispută publică. Nu e deloc așa. Dacă într-o dezbatere televizată cel mai reputat virusolog va demonstra cu argumente științifice originea naturală a COVID-19, iar după aceea un oarecare „expert conspirolog” va râde malițios și va spune – „Ce prostii! Stați să vă spun eu cum stau lucrurile. Am discutat cu cineva extrem de bine informat, cu acces la secrete de stat, care mi-a spus că virusul e fabricat în laboratoare (după caz) chineze, israeliene, americane etc.” – cum credeți, cine va avea câștig de cauză în această dispută? Pe cine-l vor crede „cei mulți”? Pe al doilea, fără îndoială, or pentru a accepta argumentele primului trebuie să le înțelegi. Cel de-al doilea a vorbit pe „înțelesul” majorității, poziția lui exprimă un „adevăr” care consună cu acele „cunoștințe” pe care această majoritate le are în „arsenalul intelectual”. Schimbarea percepției unui popor asupra istoriei nu ține doar de pedagogie, dar și de biologie. E o problemă de generații.

6. Ideea etnonațională este supusă unui masiv „tir de artilerie” dinspre pozițiile grupărilor liberale și de stânga din Occident, care, așa cum ne-am convins deseori în ultimii ani, domină lumea universitară de acolo. Orice menționare a dreptului istoric, ori trimitere la frontierele etnice, nu trezește deloc simpatie, ba dimpotrivă. Asta e una din problemele noastre: în mentalul colectiv de la noi, mai persistă imaginea unui Occident de ieri, sau chiar de alaltăieri. Cortina de Fier a conservat în memoria multor est-europeni chipul unui Vest interbelic, dominat de valori conservatoare.

7. E ceea ce spuneam mai devreme: sovieticii au știut să folosească foarte bine literatura și arta în modelarea conștiinței publice. Noi o facem prea puțin, ca să nu zic deloc. Putem afirma că subiecte precum 28 iunie 1940 sunt uitate ori ocolite în literatură și cinematografie. În România chiar mai mult decât în Republica Moldova. Mă întreb de ce? Pentru că nu e un subiect comercial, ușor vandabil, aclamat din start? Sau nu e unul „politic corect”? Cred că toate aceste motive sunt valabile. O mai fi și altele.

8. Pentru un pas de acest fel, e nevoie și de voința majorității cetățenilor, dar și de o conjunctură internațională prielnică. Acum niște ani, regretatul profesor Alexandru Moșanu, ex-președintele Parlamentului Republicii Moldova și unul din liderii mișcării de emancipare națională din Basarabia, îmi spunea că după o vizită de lucru la Washington, în 1991, a înțeles că SUA descuraja la acea vreme ideea unirii. Vorbise mai apoi despre asta și într-un interviu pe care l-a oferit în presă. Desigur, cu timpul, percepțiile se pot schimba și la noi, și aiurea, dar dacă ne uităm la lucruri de la înălțimea zilei de azi, cea mai realistă perspectivă a demontării frontierei de pe Prut este calea europeană.

Dorin Dobrincu

1. Există în spațiul nostru tendința de a ne considera nedreptățiții și asupriții istoriei. Nu scapă acestei tendințe nici modernitatea. O abordare contextualizată, o privire critică inclusiv asupra propriului stat, cu instituțiile sale, și asupra propriei societăți, cu oamenii ei, ne-ar ajuta să avem o perspectivă mai echilibrată asupra trecutului. Eventual, să învățăm ceva de aici, poate și să asumăm ce avem de asumat.

Mi se pare că este recomandabil din punct de vedere metodologic, iar, în plus, sănătos în privința istoriei publice, să vedem nu doar influența factorului geopolitic, ci și slăbiciunile și responsabilitățile interne. Din aceste motive, m-aș feri să idealizez perioada interbelică. Dacă privim trecutul doar în cheie națională, în special în privința extinderii teritoriale, atunci da, putem considera cele două decenii dintre conflagrațiile mondiale drept un reper pentru România. De asemenea, dacă avem în vedere ceea ce a urmat – cel de-al Doilea Război Mondial și perioada comunistă –, interbelicul românesc pare astăzi luminos. Totodată, România interbelică a avut limitele ei, problemele ei interne, restrângeri de libertăți pentru anumite grupuri etnice sau religioase, a fost măcinată de corupție și marcată de ascensiunea extremelor. Înainte de a pierde teritorii în favoarea unora dintre vecini, „România Mare” și-a pierdut – ca urmare a jocurilor politice interne – sistemul democratic. Din 1938, țara a devenit o dictatură (regală), iar implicațiile au fost profunde. Este un detaliu esențial pentru a înțelege inclusiv cum și de ce s-a produs catastrofa din 1940.

2. Pactul Ribbentrop-Molotov a fost esențial și pentru Germania, și pentru Uniunea Sovietică. Și a produs consecințe durabile, dincolo de încăierarea dintre cei doi mari actori totalitari, în anii 1941-1945. Schimbările teritoriale din 1939-1940, în favoarea URSS, au fost practic

reconfirmate după al Doilea Război Mondial. O revenire la graniţele de dinainte de 1939-1940 este iluzorie. Poţi sta într-un cabinet tapetat cu hărţi istorice şi să redesenezi graniţele, dar acestea nu se vor schimba pur şi simplu.

Putin şi elita politică de la Moscova văd în Rusia de astăzi continuatoarea Uniunii Sovietice. Aşa şi este din punct de vedere juridic, al statutului de mare putere, al locului permanent în Consiliul de Securitate al ONU şi al arsenalului nuclear. Însă Kremlinul nu a asumat că URSS ar fi avut o responsabilitate în declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial, în destrămarea unor state şi încorporarea integrală a altora, în deportări şi asasinate în extinsa regiune a Europei central-estice. Pactul Ribbentrop-Molotov este în continuare considerat de către ruşi necesar în acel context istoric, pentru a-i permite URSS să câştige timp şi o zonă de protecţie contra Germaniei, aliatul de moment. De fapt, pactul i-a dat posibilitatea lui Stalin să revină în marele joc politic din Europa, să distrugă nişte adversari statali şi ideologici şi să anexeze noi teritorii. O asemenea concluzie (şi asumare) nu cred însă că vom auzi vreodată dinspre Kremlin.

3. Chestionarea critică a trecutului recent nu este o întreprindere facilă nici pentru profesionişti, cu atât mai puţin pentru public. Memoria publică a momentului iunie 1940 este construită cvasiexclusiv în jurul ideii că România a fost o victimă şi că nu exista decât o singură soluţie: cedarea teritoriilor reclamate de URSS, adică Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa. Trecem prea repede cu vedere că decizia de cedare s-a luat la Bucureşti, că a făcut-o conducerea statului român din acel moment.

Actorii politici din epocă şi istoriografia română (după 1989) au insistat cvasiexclusiv asupra contextului internaţional defavorabil. Acesta a fost foarte important, dar concentrarea doar asupra lui ne împiedică să avem o privire asupra întregului tablou şi o înţelegere adecvată a ceea ce s-a întâmplat. Mi se pare foarte importantă şi discuţia asupra responsabilităţilor interne pentru cedare. O dezbatere în acest sens ar merita a fi purtată în spaţiul public. Din analiza contextului şi a faptelor, este evident că responsabilitatea pentru cedarea teritoriilor estice ale României, în iunie 1940, cade, în primul rând, în sarcina regelui Carol al II-lea şi a apropiaţilor săi, civili şi militari. Guvernul era practic o anexă a regelui. Consiliul de Coroană, des invocat în acele împrejurări, nu era cel care lua deciziile, însă are o responsabilitate morală (în majoritatea sa). Armata Română nu poate fi nici ea scoasă din ecuaţie, dacă avem în vedere că datele furnizate de Marele Stat-Major şi de serviciile de informaţii cu privire la trupele inamice erau aproximative, iar în consultările finale militarii au susţinut imposibilitatea rezistenţei.

Basarabenii, bucovinenii din partea nordică şi herţenii au toată îndreptăţirea, dacă vor, chiar să reproşeze statului român că a abandonat teritoriile lor fără luptă. Era vorba de un contract social, asumat în contextul anului 1918 şi după, pe care guvernanţii români nu l-au onorat în iunie 1940. Ca să nu mai spun că herţenii – locuitorii din partea nord-vestică a judeţului Dorohoi – nu fuseseră niciodată cetăţeni ruşi sau austrieci, ci doar cetăţeni români, mai înainte (supuşi) moldoveni.

Alianţa României cu Germania trebuie înţeleasă în context. Prăbuşirea Franţei în iunie 1940 şi situaţia la limită a Marii Britanii, asediată practic dinspre continent, a lăsat Bucureştiului puţine posibilităţi de alianţă. După iunie 1940, starea de tensiune în România şi URSS s-a menţinut, incidentele armate nelipsind pe noua graniţă din Bucovina, ţinutul Herţa, pe Prut şi pe braţul Chilia al Dunării. A fost o situaţie vecină cu starea de război.

Totodată, politica internă a influenţat politica externă. Cum aminteam anterior, România încetase să mai fie o democraţie din 1938, iar măsurile de restrângere a libertăţilor cetăţeneşti din timpul lui Carol al II-lea au continuat şi s-au amplificat sub Ion Antonescu. Categorii întregi au fost lipsite de drepturi, de proprietăţi, chiar de viaţă. A fost în special cazul unor grupuri etnice – evreii şi romii –, dar şi al unor grupuri religioase protestante, mai ales evanghelice.

Problema pentru România, pentru memoria istorică românească în perspectivă europeană nu cred că este dată de faptul că ţara a intrat în 1941 în război contra URSS. Poate nici de faptul că a fost aliată cu Germania. A contat, în primul rând, ce s-a întâmplat în teritoriile recuperate, adică Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa, iar în plus în Transnistria, iar în mai mică măsură în spaţiile în care au ajuns trupele române. În mod deosebit, politicile genocidare contra populaţiei evreieşti nu pot fi separate de războiul dus de Armata Română în Est sau de administraţia românească instalată în teritoriile amintite. De altfel, evreii dintre Prut şi Nistru au devenit

Percheziţia militarilor români pe Prut

„ţapul ispăşitor” colectiv pentru pierderile teritoriale din 1940 şi pentru cele întâmplate în timpul retragerii.

În opinia mea, victimele regimurilor totalitare şi/sau dictatoriale merită aceeaşi perspectivă empatică. Nu e decent să negăm suferinţa „celorlalţi”, contrapunând-o suferinţei „alor noştri”. Şi istoriografia, şi societatea românească au multe de făcut în această direcţie. E important să înţelegem ce s-a întâmplat în Basarabia şi nordul Bucovinei cu populaţia civilă (moldo-români, ruşi, ucraineni, evrei, găgăuzi, bulgari etc.) în timpul ocupaţiei sovietice din 1940-1941 – mă refer la arestări, execuţii şi deportări –, după cum e la fel de important să înţelegem drama evreilor şi romilor în anii 1941-1944. Ca subiecte istorice, le putem investiga separat, dar marele tablou ne obligă, faptic şi explicativ, să nu lăsăm nimic important pe dinafară, să nu fim selectivi pe criterii de apartenenţă etnoculturală.

Iunie 1940. Armata Roşie defilează în Basarabia

4. S-a scris destul de mult după 1989 despre relaţiile româno-sovietice în perioada interbelică, inclusiv despre mişcările subversive susţinute de Kremlin. Unii autori – de diferite nuanţe – încearcă să reconstituie şi să explice, alţii fac ceva ce seamănă mai degrabă a propagandă. Nu cred că e de dorit ca investigaţia istorică să fie anexată perspectivelor politice sau naţionale. Pentru că atunci vorbim despre cu totul altceva. Desigur, nu trebuie să renunţăm la identităţile noastre, însă merită să facem un efort de obiectivare.

În Basarabia interbelică a existat o atmosferă permanentă de nesiguranţă. Cauzele erau date de statutul incert al regiunii, care intrase în componenţa României în 1918. Mai multe mari puteri au recunoscut ulterior acest fapt (Marea Britanie, Franţa şi Italia), altele eu evitat din diverse motive (Statele Unite ale Americii şi Japonia). Însă Uniunea Sovietică a refuzat în permanenţă să facă vreun gest care să ateste renunţarea ei la pretenţiile asupra teritoriului dintre Prut şi Nistru. Nici măcar reluarea relaţiilor diplomatice dintre România şi URSS, în 1934, nu a schimbat datele problemei.

Sovieticii au utilizat mijloace diverse pentru a submina autoritatea statului român în regiune, de la atacuri ale unor grupuri înarmate, inclusiv de mari dimensiuni, în special la începutul anilor 1920, până la propagandă de diferite tipuri. Totodată, pentru a vedea tabloul întreg, nu trebuie să ocolim nici responsabilităţile Bucureştiului. O anume incapacitate a administraţiei româneşti de a-şi atrage populaţia regiunii fără rest a fost vizibilă de-a lungul întregii perioade interbelice. Şi nu e vorba doar despre grupurile etnice minoritare, ci şi despre o parte însemnată a moldo-românilor. Starea de urgenţă cvasipermanentă, administraţia coruptă, inferiorizarea, acuzele de bolşevism la adresa basarabenilor în armată sunt realităţi care răzbat din numeroase surse ale epocii. Nu e indicat nici să vedem numai aşa ceva, cum a făcut propaganda sovietică înainte de 1989 sau urmaşii ideatici de astăzi, nici să negăm aceste chestiuni, cum au făcut şi fac ultranaţionaliştii.

5. Identitatea românească la est de Prut nu a putut fi apărată în perioada sovietică decât de indivizi izolaţi şi de grupuri restrânse. Abia la sfârşitul anilor 1980 situaţia s-a schimbat la nivel general, în contextul perestroikăi. Însă identitatea autoasumată a multor locuitori ai Republicii Moldova mi se pare în continuare mai degrabă fluidă.

Din punctul meu de vedere, mişcarea afirmativă, inclusiv naţională, este legitimă, cu atât mai mult în teritoriile coloniale sau postcoloniale, unde populaţia locală a trecut printr-un proces de inferiorizare culturală şi/sau politică. Insidioasă mi se pare acuzaţia de „fascism”, venită dinspre Kremlin şi vizând toate grupurile politice şi ideologice, din fostul spaţiu sovietic est-european, care resping ideologia promovată de Putin şi imitatorii săi. Combaterea propagandei putiniste este dificilă, dar nu imposibilă. Soluţia mi se pare o bună educaţie, bazată pe spirit critic, pe valori democratice, inclusiv o cunoaştere rezonabilă a trecutului recent.

6. Imaginarul comunităţilor politice se constituie în timp, este influenţat de mode culturale, scheme interpretative şi de contextul geopolitic, rezultatele fiind deseori sincretice. Asemeni altora, nici partea noastră de lume nu a fost, nu este şi nu va fi statică. Accentul pus pe libertăţi, pe drepturile omului în ultimele decenii reprezintă un mare câştig pentru societăţile care au fost supuse unor procese diverse de inginerie socială în ultimele două secole, şi de către statele etnonaţionale, şi de către cele comuniste.

Valorile universale şi-au demonstrat importanţa şi în fond ele au modelat în cea mai mare măsură lumea noastră. Nu au făcut-o în vid, ci integrând sau recuperând ceea ce exista deja. Identităţile care vin din trecut pot fi acomodate cu valorile universale, unele dintre ele încă neconsolidate în zona noastră.

Nu avem de ales între perspectivele ultranaţionaliste şi cele neoimperiale, cu populismul lor marketizat, seducător pentru mulţi, ci între acestea şi democraţia liberală. Dezirabilă mi se pare o societate incluzivă, nu una care să adâncească faliile etnoculturale.

7. Istoria a devenit instrument propagandistic peste tot în spaţiul controlat de sovietici fie direct, fie de clonele lor. Aşa s-a întâmplat şi în RSS Moldovenească, şi în România. Bunăoară, o mare parte a populaţiei României

a fost „educată” în privinţa trecutului cu manualul unic şi cu filmele lui Sergiu Nicolaescu, ca să mă refer la cel mai prolific realizator de filme cu temă „istoric-patriotică”. Filmele sale corespundeau din punct de vedere narativ perspectivei naţional-comuniste. De asta a şi fost susţinut de partidul-stat, primind resurse uriaşe pentru producţiile sale. De altfel, Nicolaescu a continuat să facă filme în acelaşi registru mistificator şi după 1989. Cea mai cunoscută producţie în postcomunism – cât de cât apropiată temporal de subiectul nostru – este *„Începutul adevărului”: Oglinda*, o încercare de reconstituire (din 1994) a regimului Antonescu în perioada sa finală, în particular a schimbării de la 23 august 1944 şi a consecinţelor sale.

Unii dintre actorii care au jucat în filmele din perioada comunistă au avut o traiectorie rezonabilă după 1989, alţii însă au rămas captivi educaţiei din tinereţe şi s-au arătat/se arată foarte mândri de vechile producţii în care au jucat în ultimul deceniu şi jumătate reluate frecvent de televiziunile româneşti. Şi din acest punct de vedere, situaţia este similară cu cea din alte ţări foste comuniste.

Din câte vedem, predomină la nivel general mai degrabă mistificările, aprecierile manipulatoare, perspectivele naţional-comuniste, sovietice sau neoimperiale. Propaganda naţional-comunistă românească nu poate şi nu trebuie să înlocuiască pur şi simplu propaganda sovietică. Ambele sunt manipulatoare. Nu poţi avea produse culturale de masă, cu privire la trecut, mai ales la cel recent, şi de calitate acceptabilă, fără o bună cunoaştere istorică. De aceea, consider că dezbaterea publică este importantă, cu participarea oamenilor care au ceva de spus în domeniile lor de competenţă.

8. Istoria nu poate fi schimbată. Trecutul merită însă a fi cunoscut printr-o apropiere critică de fapte, prin înţelegere a ceea ce a fost şi prin propunerea unor interpretări credibile, bazate pe surse diverse, prin evitarea explicaţiilor monocauzale. Instrumentarea istoriei este periculoasă, chiar dacă uneori ni se pare că ar putea repara nedreptăţile din trecut.

Istoricii se pricep la obiectul lor de studiu, nu însă şi la viitor. De fapt, nimeni nu poate spune în mod raţional şi demonstrabil cum va fi viitorul. Am putea eventual avea anumite intuiţii, dar există riscul intrării strict pe teritoriul speculaţiilor.

Sunt destul de sceptic că graniţele se vor schimba în zona noastră în viitorul apropiat. Din punctul meu de vedere, cel mai important este parcursul democratic al României şi al Republicii Moldova, precum şi dezvoltarea celor două state, în mod particular a regiunilor de graniţă. Integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană pare iluzorie în momentul de faţă, dar ar putea fi o soluţie pe termen lung, care ar aduce alături, în acest club de valori, două state care au atât de multe în comun.

Alexandru-Florin Platon

1. Istoria unei naţiuni este o ţesătură complexă de factori structurali şi conjuncturali, a căror pondere variază în funcţie de circumstanţe. Calitatea oamenilor (îndeosebi a celor politici, care nu poate fi foarte diferită de aceea a comunităţii, în ansamblu) joacă, de asemenea, un rol important în felul în care se aranjează, la un moment dat, lucrurile (altfel spus, în „secvenţele luminoase” şi „perioadele nefaste” din istoria unei naţiuni). Aceasta este o „variabilă” al cărei efect asupra evenimentelor este, de multe ori, decisivă (cum s-a întîmplat în 1918 – e drept, într-o conjunctură extrem de favorabilă – şi cum *nu* s-a întîmplat în 1989/1990, cînd – stărui să cred acest lucru – s-a pierdut un moment istoric, ce ar fi schimbat soarta atît a României, cît şi a Republicii Moldova). Ca să răspund totuşi la întrebare, oamenii politici sînt cei care, la un moment dat, dacă împrejurările sînt prielnice, pot modifica efectele care decurg din plasarea într-o anumită zonă geopolitică (vezi 1918). Cînd aceste împrejurări nu o permit (cum s-a întîmplat în 1940), dominanta geostrategică are ultimul cuvînt.

2.-3. Oricînd este relevant să vorbim despre Pactul Ribbentrop-Molotov. Este unul din evenimentele majore şi pentru istoria noastră contemporană – o lecţie care nu trebuie niciodată uitată, pentru că ne arată ce se poate întîmpla cu „cei mici”, atunci cînd „cei mari” ajung să se înţeleagă, pe socoteala lor. Faptul că Vladimir Putin încearcă să-l justifice (în contextul reabilitării moştenirii staliniste şi a rescrierii – adică falsificării – istoriei contemporane, de care tot el este răspunzător) trebuie să ne facă şi mai mult să păstrăm vie memoria catastrofei istorice provocată de acest pact. În vara anului 1940, România s-a aflat într-o situaţie similară celei din 1916-1917, adică „pe marginea prăpastiei”. Cei ce mai reproşează astăzi regelui Carol al II-lea şi guvernelor de atunci că au abandonat fără luptă Basarabia uită în ce situaţie se afla ţara noastră. Lipsită de sprijinul Franţei (care capitulase în aceeaşi lună) şi al Angliei (prea izolată în Europa pentru ca garanţiile ei să mai aibă valoare), ameninţată la graniţa de vest de o invazie iminentă a Ungariei horthyste, presată la sud de Bulgaria şi, pe de altă parte, de Germania şi Italia (aliate cu U.R.S.S), România nu mai avea altă soluţie rezonabilă decît cedarea în faţa ultimatumurilor sovietice. E adevărat că în Consiliul de Coroană în care s-a decis acest lucru, N. Iorga a votat împotrivă, iar gestul său este de înţeles; de înţeles, dar nerealist în condiţiile de atunci. Unii invocă astăzi exemplul contrar al Poloniei, a cărei hotărîre, în 1939, de a lupta împotriva Germaniei naziste este interpretat ca expresia unui ethos colectiv înălţător, pe care ar fi fost bine să-l avem şi noi. Se uită că în vara anului 1940 situaţia era cu totul alta, iar Polonia (a cărei decizie de a se opune agresiunii germane era întărită de garanţiile franco-engleze, viabile atunci) nu mai exista pe harta Europei. Acelaşi lucru ne-ar fi aşteptat şi pe noi în cazul în care am fi ales calea rezistenţei. Participarea României la războiul din Răsărit, împotriva U.R.S.S., începînd cu 22 iunie 1941, nu este decît urmarea (inevitabilă) a situaţiei din anul precedent. Alianţa cu puterile Axei era tot ceea ce se putea face atunci pentru a evita un dezastru şi mai mare. Evenimentele din vara anului 1941 nu pot fi judecate decît în corelaţie cu cele din vara anului precedent.

4. Pe tot parcursul perioadei interbelice, regimul sovietic a dus o campanie permanentă de destabilizare a situaţiei din Basarabia, atît prin propagandă, cît şi prin orchestrarea de sabotaje, incursiuni peste Nistru, asasinate etc. Acest lucru explică unele aspecte specifice împrumutate aici de modul în care România a guvernat această parte a teritoriului naţional, lucru uitat sau trecut sub tăcere de cei care incriminează felul în care au acţionat atunci organele administraţiei locale la Chişinău şi în toate aşezările din această parte a Moldovei. Vedem că, după opt decenii, mijloacele de destabilizare utilizate de regimul sovietic în perioada interbelică sînt folosite cu acelaşi succes în Transnistria, Ucraina, Georgia şi în alte părţi unde Federaţia Rusă consideră că are interese strategice. Continuitatea este evidentă, iar acest lucru trebuie să facă lumea democratică din Europa să urmărească mereu, cu mare atenţie, toate acţiunile regimului de la Moscova. Avem nevoie în această privinţă nu atît de studii care să evidenţieze continuitatea manifestă dintre politica de subversiune a fostei U.R.S.S. şi aceea a Rusiei lui Putin, cît de o permanentă vigilenţă şi de un sistem de securitate (care, din fericire, există), capabil să descurajeze (la limită, să blocheze) acţiunile destabilizatoare ale Kremlinului, care nu va renunţa niciodată la politica sa de expansiune în vederea refacerii, în această parte a continentului, a sferei de influenţă din perioada sovietică.

5-6-7-8. Apărarea identităţii româneşti în Basarabia a depins întotdeauna nu numai de ceea ce au putut face românii de aici, ci şi de implicarea românilor de pe celălalt mal al Prutului, inclusiv de politica guvernelor care s-au succedat la conducerea României. Din acest ultim punct de vedere, acţiunea Bucureştiului a fost ciclotimică: intervalelor de relativă pasivitate (ca în anii ’90) le-au urmat perioade mai... frenetice, în care prezenţa României în Basarabia a fost mai activă. Ar fi fost de dorit o strategie mai clară, care să orienteze această prezenţă şi un sprijin mai substanţial acordat celor care luptă în Republica Moldova pentru identitatea românească. Rusia şi amicii ei din România şi de la Chişinău vor avea mereu interesul să submineze, propagandistic şi politic, această identitate, prezentîndu-i manifestările ca „fasciste” sau străduindu-se să construiască şi să promoveze „moldovenismul” lingvistic şi istoric. Acest lucru trebuie combătut prin reafirmarea constantă a adevărului istoric despre România şi Basarabia şi, nu mai puţin, printr-un sprijin instituţional constant şi coerent, pe care România este datoare să-l acorde la toate nivelele. De cîţiva ani, în această privinţă s-au făcut mai multe lucruri bune (dubla cetăţenie, de exemplu, a fost, din acest punct de vedere, o măsură salutară), dar efortul trebuie continuat. Prezenţa României printre statele membre ale Uniunii Europene – un eveniment a cărui însemnătate istorică este, pentru mine, egală cu aceea a anului 1918 şi cu prăbuşirea comunismului, în 1989-1991 – se răsfrînge, inevitabil, şi asupra Republicii Moldova şi a tuturor locuitorilor ei, români şi de alte naţionalităţi. Această influenţă pozitivă nu constă numai în deschiderea unei căi de acces spre inima continentului (unde cetăţenii Republicii pot călători şi munci), ci şi în contactul cu o serie de valori (stat de drept, libertatea cuvîntului, democraţie etc.) care, *volens nolens*, influenţează societatea şi viaţa politică din stînga Prutului. Forţa de atracţie a României este, astfel, considerabil sporită, ceea ce nu poate decît contribui la strîngerea legăturilor cu Republica Moldova şi la integrarea ei treptată (deocamdată, culturală şi mentală) în spaţiul democratic european. Aceasta este, cred, cea mai nimerită modalitate de a continua proiectul unionist în beneficiul *tuturor* locuitorilor din Republică, nu numai al celor de etnie română, inclusiv cu ajutorul celor care – cum spuneţi – au întors după 1987-1991 haina, metamorfozîndu-se din partizani ai teoriilor anexioniste sovietice în promotori ai ideilor naţionale (aşa s-a întîmplat şi în România).

Continuarea acestui proiect presupune însă, mereu şi mereu, rostirea adevărului despre ce s-a întîmplat în iunie 1940. Nu o pretinsă „eliberare” a fost atunci, ci un rapt teritorial pe care nu trebuie să obosim a-l caracteriza ca atare.

Raft „Contrafort”

Ion Druţă, ***Despărţirea apelor*** (almanah epistolar). 428 pag. Editura Cartier, 2020

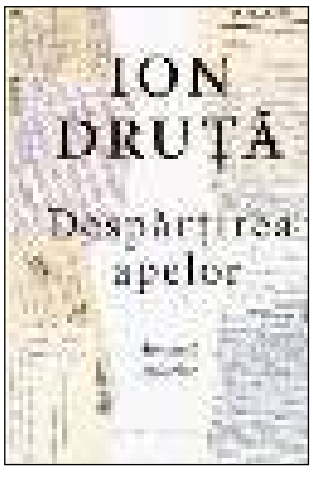

Ion Druţă îşi publică arhiva personală: scrisori, ecouri la cărţile sale, elogii care i s-au adus şi cuvântări pe care le-a ţinut în diverse ocazii. Texte în română şi în rusă.

„Există o teorie că Ciobănaşul din *Mioriţa* o fi fost jertfit pentru a obţine pacea între cei trei ciobănaşi, care veşnic luptau între ei. Pacea s-a făcut, dar în adâncuri luptele continuau şi mai aprig. Ciobănaşul, din păcate, s-a născut poet, iar poetul totdeauna va pierde... Lucian Boia, scrie că Moldova, pe valul unei viziuni poetice a lumii, şi-a pus destinul pe masă şi a pierdut partida. Oricum, specialişti în arheologie susţin că Ciobănaşul din *Mioriţa* a fost ultima jertfă rituală în Balcani.” (*Ion Druţă*)

Maria Mocanu, ***Cum să roşineziMoartea. Poeme din lunca Prutului.*** 184 pag. Editura Cartier, 2020

„Tuşa Lisandra lui nea Ionică Ţâu/ făcea ce făcea şi se aşeza la împletit.// – Ce faci, tuşă Lisandră?/ O întrebau vecinele./ – Uite împletesc./ – Da-ţi trebuie, la 90 de ani ai matale?/ – Da ştii zicala aia – cine şade,/ îşi leagă norocul şi să-ţi spun drept,/ eu mă tot gândesc,/ dacă cumva vine moartea/ şi mă vede stând fără nicio treabă/ mă ia şi gata./ Da dacă mă vede lucrând,/ parcă-mi pare mie/ că are să se roşineze să mă ia.” (Cum să roşineziMoartea)

„Nu pentru că «veşnicia s-a născut la sat», ci pentru că satul devine pentru Maria Mocanu o «ars poetica», se cuvine să vedem în acest fragmentarium experienţele devenite cotidiene pentru istoria unei familii care a primenit într-un spaţiu istoric şi geografic aparte dimensiunea acelei veşnicii care, odată descoperită, ne aduce mai aproape crâmpeiele unui destin pentru care a fi nu este totuna cu a avea, a crede nu este totuna cu a rosti adevărul, iar a trăi înseamnă puterea de a-ţi duce viaţa în chip poetic.” (*Cătălin Bordeianu*)

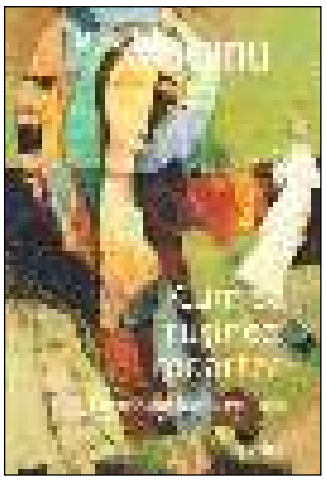

Ana DRUŢĂ

■

Octavian Ţîcu

1. Putem coborî discuţia către 1812 pentru mai multă relevanţă. Între 1812 şi 1944/1945, regimul politic şi teritorial al Basarabiei s-a schimbat de şapte (!!!) ori: 1812 – anexarea părţii de est a Principatului Moldovei (redenumită Basarabia) la Imperiul Rus; 1856 - 1878 – revenirea sudului Basarabiei la România; 1878 - 1918 – reanexarea sudului Basarabiei la Imperiul Rus; 1918 – Unirea Basarabiei cu România; 1940 - 1941 – ocupaţia sovietică a Basarabiei şi transformarea ei în RSS Moldovenească; 1941 - 1944 – revenirea administraţiei româneşti în Basarabia; 1944 - 1991 – reinstaurarea regimului sovietic în Basarabia. În mare parte, aceste schimbări s-au datorat coliziunii între naţionalismul românesc şi imperialismul rus/sovietic, care de-a lungul acestei perioade de circa două secole au avut o agendă politică antagonistă. Naţionalismul românesc dorea readucerea tuturor provinciilor în cadrul statului unitar românesc, un ideal „secular”, dacă nu „milenar”, al fiinţei naţionale, iar imperialismul rus/sovietic, deşi cu acoperire ideologică diferită, a urmărit extinderea sa progresivă spre Europa de Sud-Est, Balcani şi căile de acces spre mările calde. În această rivalitate, au intervenit şi alte puteri europene, care periodic au susţinut ambiţiile naţionale ale României în recuperarea Basarabiei, fapt realizat cu succes, de obicei atunci când Rusia/Uniunea Sovietică era înfrântă militar sau se afla în derivă. Acest fapt s-a datorat atât dorinţei de a stăvili şi îngrădi ambiţiile imperiale ale Rusiei, cât şi din motivaţia unei justiţii istorice, aşa cum s-a întâmplat, de exemplu, la Conferinţa de pace de la Paris în anul 1919 - 1920. Această pendulare n-a lăsat indiferentă „agenda locală”, ambele mişcări consolidând de-a lungul timpului elemente loiale, cu motivaţie diferită evident, care vor lupta în interiorul Basarabiei pentru prevalarea unui sau altui curent, lucru care se întâmplă şi la ora actuală.

2. Dacă pornim de la ideea că Declaraţia de Independenţă este actul constitutiv al R. Moldova, atunci condamnarea Pactului Molotov-Ribbentrop face pare din ADN-ul statului moldovenesc, deoarece acest lucru este stipulat explicit în documentul adoptat la 27 august 1991. La nivel internaţional, referinţa la Pactul sovieto-german face parte din repertoriul antirusesc, de independenţă, al statelor baltice, dar este cu rezerve abordat în cazul Ucrainei, care a fost unul din principalii beneficiari, în sens teritorial, al acestei înţelegeri. România a invocat de mai multe ori, în special în perioada guvernării lui Voronin, imposibilitatea semnării unui acord privind frontierele cu R. Moldova tocmai pe temeiul nedorinţei de a fi complice la Pactul Hitler-Stalin. Oscilaţiile Rusiei de la recunoaşterea pactului până la necesitatea unei justificări şi negaţii totale face parte dintr-o tradiţie mai complexă a Kremlinului, care îşi asumă cu dificultate atrocităţile comise în trecut contra popoarelor agresate (cazul Katyn, deportările, Golodomorul etc.). Din punctul meu de vedere, Tratatele de Pace semnate în anul 1947 şi-au pierdut din valabilitatea lor politică şi juridică odată cu schimbarea configuraţiei internaţionale după prăbuşirea URSS şi sfârşitul Războiului Rece.

3. Pe 26-28 iunie 1940, România a primit două note ultimative din partea Uniunii Sovietice, prin care se cerea evacuarea administraţiei civile şi a armatei române de pe teritoriul dintre Prut şi Nistru şi din partea nordică a regiunii Bucovina. În cazul în care retragerea nu s-ar fi făcut în termenul impus de patru zile, România era ameninţată cu războiul. Din cauza presiunilor conjugate ruso-germane venite de la Moscova şi de la Berlin, administraţia şi armata română s-au retras pentru a evita războiul. Aceste evenimente s-au petrecut în context geopolitic mai larg, în care, prin pactul expansionist Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, Germania nazistă şi Uniunea Sovietică îşi împărţiseră, în mod imperialist, sferele de influenţă teritorială în Europa Răsăriteană, după care, tot în 1939, a început cel de-al Doilea Război Mondial, prin atacarea Poloniei de către Germania hitleristă, la 1 septembrie 1939. La 17 septembrie 1939 are loc invazia sovietică a Poloniei, apoi invazia sovietică asupra Finlandei, căderea Europei Occidentale şi a Franţei, apoi anexarea Ţărilor Baltice. România n-a cedat doar Basarabia. La presiunile maghiare şi bulgare, susţinute de Germania, statul român va pierde Transilvania de Nord şi Cadrilaterul. Drama Basarabiei ar urma să fie înţeleasă într-un context mai extins, scoasă din zona victimizării şi excepţionalismului mioritic. România s-a angrenat plenar la 22 iunie 1941 în operaţiunea de eliberare a Basarabiei şi de exterminare a bolşevismului care, judecând după acţiunile conducerii de atunci a statului, erau văzute ca un rău comun pentru readucerea provinciei înapoi. Pentru realizarea acestui scop, s-a făcut cel mai mare sacrificiu de război din istoria românilor, armata română, ca implicare şi pierderi omeneşti, fiind a treia forţă militară de pe Frontul de Est, cel mai mare teatru de război al celei de-a doua conflagraţii mondiale.

4. Istoria are capacitatea uimitoare de a se repeta, mai ales atunci când oamenii nu învaţă din lecţiile pe care istoria le oferă. Situaţia în care s-a pomenit Europa şi lumea după anexarea Crimeii şi războiul din estul Ucrainei în 2014 nu este extraordinară şi nemaiîntâlnită în istorie. Din contra, aşa cum sugerează Arnold J. Toynbee în *Studiu asupra Istoriei,* ciclicitatea evenimentelor este halucinantă şi uşor de intuit, la fel ca şi ascensiunea, măreţia şi decăderea unor civilizaţii.

Multe paralele şi asemănări între tragedia ucraineană de acum şi cele două tragedii româneşti din 1940 şi 1992 când, pe rând, URSS, apoi Federaţia Rusă, folosind ca pretext degradarea contextului intern şi internaţional, vor proceda la anexări teritoriale din contul României şi al Republicii Moldova.

Despre 28 iunie 1940 am vorbit. Războiul de la Nistru (cunoscut de asemenea ca Războiul/Conflictul Transnistrean sau Războiul de Independenţă) din anul 1992 este un alt episod al îndelungatei conflictologii ruso/sovieto-române, care durează din 1791, când armata rusă a ajuns la Nistru şi a pus fundamentele fortăreţei Tiraspolului, devenită un punct de reper important în strategiile imperiale ruse spre Balcani. Cu alte cuvinte, evenimentele de la Nistru din 1992 sunt o continuare a fragmentării spaţiului românesc întreprinse în 1812 şi 1940, dar şi a altor manifestări de ostilitate manifestate faţă de români în anii 1919 (Hotin şi Tighina) şi 1924 (Tatarbunar). Grăitoare din acest punct de vedere sunt declaraţiile lui Ghenadie Seleznev, preşedintele Dumei de Stat a Rusiei, care, în timpul vizitei oficiale la Chişinău din 1992, spunea: „Noi, ruşii, a trebuit să susţinem Transnistria în conflict. Dacă nu i-am fi susţinut pe transnistreni în conflict, Moldova ar fi fost acum parte integrantă a României.”

Drept rezultat direct al războiului, în regiunea transnistreană a fost instalat un regim separatist, care se consideră integral parte a lumii politice şi culturale ruse („Transnistria este pământ rus” – „Pridnestrovie – russkaya zemlea” – este sloganul acestei orientări), deşi o treime din populaţie se consideră moldoveni, iar altă treime ucraineni. Apariţia la 2 septembrie 1990, în contextul destrămării URSS, a „Republicii Moldoveneşti Nistrene” („Moldavskaja Pridnestrovskaja Respublika”- „PMR”), realizată la acel moment cu suportul centrului sovietic, iar ulterior cu cel al Federaţiei Ruse, a condus la declanşarea unui conflict armat, soldat cu scindarea Republicii Moldova în două entităţi. Ambele părţi consideră acest război ca unul de independenţă şi integritate teritorială: Chişinăul faţă de Federaţia Rusă, iar Tiraspolul faţă de Republica Moldova.

Războiul din Ucraina a început la 24 februarie 2014, ca urmare a Revoluţiei ucrainene pro-europene soldate cu o lovitură de stat, când trupe speciale ruseşti fără însemne au preluat controlul asupra celei mai mari părţi a peninsulei Crimeea, inclusiv clădiri civile, aeroporturi şi baze militare. În aceeaşi zi, legiuitorul rus a aprobat prezenţa militarilor ruşi în Crimeea şi estul Ucrainei.

Conflictul armat a urmat în estul Ucrainei, operaţiunile militare având loc pe teritoriile regiunilor Donbas (regiune în estul Ucrainei, incluzând regiunile Donęţk şi Luhansk) ale Ucrainei, care au început în aprilie 2014. Ca rezultat al războiului, va fi anunţată „Republica Populară Donęţk” (în rusă, Донецкая народная республика), un stat auto-proclamat, format la 7 aprilie 2014 în urma protestelor proruse din sud-estul Ucrainei. Crearea Republicii Populare Donęţk a fost anunţată de susţinătorii federalizării Ucrainei. Actuala guvernare a Ucrainei caracterizează structura dată ca fiind o organizaţie teroristă separatistă.

La 13 aprilie 2014, de facto RPD a stabilit controlul în aproape toată Regiunea Donęţk. Conform împărţirii administrative a Ucrainei, Regiunea Donęţk este parte componentă a ţării. Potrivit Kievului, separatiştii proruşi din estul Ucrainei sunt militanţi înarmaţi care ar avea legătură cu armata rusă, de asemenea tehnica lor de luptă este rusă. La 11 mai 2014, s-a realizat un referendum controversat, în urma căruia „Republica Populară Donęţk” şi-a declarat unilateral independenţa. Pavel Gubarev, aşa-zisul guvernator al regiunii, a declarat că urmează unirea cu „Republica Populară Lugansk” pentru crearea Novorosiei şi aderarea acestui nou stat la Uniunea Vamală. Referendumul nu a fost recunoscut de Kiev şi unele ţări din Occident, dar Rusia a declarat că respectă dorinţa „poporului”.

Recursul la istorie ne este de ajutor în înţelegerea acestor tragedii, dar şi în observarea cel puţin a două asemănări. Prima este fragmentarea teritorială sub presiunea armelor sau şantajului cu atac armat, iar cea de-a doua e construcţia unor pseudostate şi identităţi, ancorate într-o formă de regionalism. Pentru că aşa cum sovieticii în 1940 au rupt Basarabia şi au construit RSS Moldovenească, cu tot tacâmul de ingrediente sociale şi culturale, cum ar fi „elitele”, „limba moldovenească” şi „popor moldovenesc”, la fel cum după 1990 s-a procedat la construirea „poporului transnistrean” şi a „Republicii Moldoveneşti Nistrene”, actualmente în estul Ucrainei s-a format „Republica Populară Donęţk” şi se construieşte identitatea „donbasiană”.

Desigur, contextul extern este altul, în ambele cazuri româneşti am fost lăsaţi de izbelişte, faţă în faţă cu o enormitate euroasiatică, pe când actualmente efortul militar ucrainean este întreţinut şi susţinut de întreaga lume occidentală. Pentru că miza acestei bătălii este crucială pentru viitorul construcţiei de securitate europeană.

5. Rar auzim acuze legate de caracterul „fascist” al mişcării de eliberare naţională. Independenţa a fost un proces relativ consensual. Mai degrabă observăm unele construcţii de propagandă şi manipulare mascate sub forma unor asocieri cu mareşalul Antonescu, referinţe la atrocităţile întreprinse împotriva evreilor, identificarea cu Germania nazistă în cel de-al Doilea Război Mondial etc. Toate în dorinţa de a prezenta anumiţi intelectuali, formatori de opinie sau partide pro-româneşti care pledează cauza unităţii celor două state româneşti, drept „radicali”, „naţionalişti”, „fascişti”, pasibili de a fi marginalizaţi şi prezentaţi drept elemente destabilizatoare în societate. Aceste acuze vin şi din interiorul R. Moldova, din partea diferitelor organizaţii care se erijează ca „apărători ai drepturilor omului”, asociaţii „moldoveniste şi patriotice”, ligi şi grupări ale „tineretului rus”, care prin intermediul lumii virtuale şi a mass-mediei controlată de Moscova au posibilitatea unor linşaje mediatice contra adversarilor Rusiei. Nu există soluţii simple pentru contracararea acestor strategii, dar cel mai probabil acest lucru poate fi realizat într-un context politic dominat de forţele pro-româneşti şi pro-europene, care prin măsuri energice ar putea convinge cetăţenii R. Moldova de avantajele unei integrări în Uniunea Europeană prin România.

6. Cu regret, R. Moldova este sub ocupaţie directă şi indirectă a Federaţiei Ruse. Direct prin controlul militar asupra Transnistriei, iar indirect prin controlul asupra instituţiilor statului, prin intermediul unor actori politici loiali (PCRM, PSRM, Partidul Nostru etc.) şi a agenţilor infiltraţi în alte partide politice, prin dominaţia asupra

pârghiilor economice şi energetice, prin complicitatea bisericii, în special a Mitropoliei Moldovei, subordonate Moscovei, prin acţiunile Ambasadei Ruse, care, prin opiniile exprimate, adeseori jigneşte „independenţa şi suveranitatea” R. Moldova, pentru a-i arăta că o poate face nestingherit. Din acest punct de vedere, discuţiile asupra drepturilor omului, bunăstare şi prosperitate vor fi întotdeauna colaterale, atât timp cât nu va fi rezolvată problema principală a R. Moldova – cărui spaţiu de civilizaţie îi aparţine? Celui euroasiatic, dominat de Federaţia Rusă, pentru care noţiunile de democraţie, drepturile omului şi libertate sunt doar acoperire şi decor constituţional, sau civilizaţiei româneşti şi euroatlantice, care a făcut din aceste noţiuni cheie de boltă a construcţiei politice, economice şi sociale.

7. România anului 1918 a fost mult diferită de România anului 1989. După anul 1989, România a avut o agendă politică încărcată cu mai multe priorităţi, problema Basarabiei fiind doar una dintre ele, nici măcar cea mai importantă. A prevalat tranziţia de la comunism spre democraţie, integrarea în NATO şi Uniunea Europeană, „dosarul R. Moldova” fiind undeva al patrulea ca importanţă. Spre deosebire de anul 1918, când Unirea Basarabiei a fost axul formativ al viitorului stat unitar românesc, după Basarabia fiind integrate Bucovina şi Transilvania. Prin urmare, printr-o abordare mai extinsă, voi răspunde că acţiunile statului român în recuperarea Basarabiei, importante şi vizibile în mai multe domenii, n-au avut vigoarea şi determinarea anului 1918 sau nici măcar potenţa naţionalismului german, care a integrat cele două Germanii în anul 1990. Din această cauză, s-a pierdut timp, s-au pierdut energii şi s-au creat condiţii favorabile pentru apariţia unei generaţii „independente”, ataşată faţă de această „comunitate imaginată” şi crescută de o „elită politică” care-şi extrage beneficiile din cauza acestei ezitări a României de a-şi asuma misiunea istorică predestinată. Mai târziu, acţiunile României faţă de R. Moldova vor fi ascunse în spatele discursului de integrare europeană, care a complicat şi mai mult situaţia.

8. Cei treizeci de ani de „independenţă” a R. Moldova au demonstrat că această independenţă serveşte doar clasei politice de la Chişinău, unui anumit grup restrâns de oameni cu interese personale şi de afaceri şi intereselor Federaţiei Ruse, care, speculând această situaţie, foloseşte R. Moldova împotriva României, Uniunii Europene şi a Statelor Unite. Cetăţenii R. Moldova, indiferent de originea etnică şi limba vorbită, actorii politici internaţionali, dar mai ales România, ar trebui să înţeleagă că fără transferul suveranităţii româneşti asupra acestui teritoriu, garantat de dreptul istoric şi etnic, această stare de incertitudine va dura la infinit. Până la depopularea suficientă a Basarabiei, ca ea să poată fi cu uşurinţă controlată de Federaţia Rusă şi agenţii săi de influenţă din acest teritoriu.

Marian Voicu

1. Se pare că noi, românii, suntem condamnaţi la optimism. Ne administrăm destinul cu largheţea celui care se ştie nemuritor; suntem îngăduitori cu timpul şi indiferenţi cu istoria. Îngăduinţa asta ţine de resorturi care ne scapă, poate că norocul nostru este limba română. Ea ne supravieţuieşte, în graiuri şi dialecte, indiferent de limba pe care o vorbesc cei ce ne păzesc frontierele.

E un miracol că azi încă se mai vorbeşte istroromâna, aromâna, meglenoromâna. Că se vorbeşte româneşte în dreapta Tisei, în Timoc sau dincolo de Bug. Româna a avut mai mult noroc decât bretona sau irlandeza. Am fost condamnaţi să trăim despărţiţi, dar limba a supravieţuit şi ne-am regăsit întregi datorită ei.

Cred că trebuie să privim cu înţelegere profundă suferinţa părinţilor şi a bunicilor noştri şi să îi dăm un sens. La capătul celor 8 decenii, suntem noi, cei de astăzi, care trebuie să dăm un înţeles dramei prin care au trecut ai noştri.

2. Într-adevăr, tratatele care au urmat, atât cele de la Paris, cât şi cele semnate de România cu Ucraina şi Republica Moldova, au consacrat o stare de fapt. Dar pactul este condamnabil, indiferent dacă mai produce sau nu efecte juridice astăzi. Sigur că o condamnare a Pactului nu duce la anularea efectelor sale, este însă o problemă de morală. Este singurul lucru care contează la scara istoriei, dincolo de toate ororile consumate. Ori, atunci când Serghei Ivanov, unul din *silovikii* care l-a însoţit pe Putin pas cu pas în ascensiunea către vârful puterii, astăzi membru al Consiliului de Securitate al Rusiei, spune, la 80 de ani de la semnarea sa, că Pactul Molotov-Ribbentrop a fost una din realizările diplomaţiei sovietice de care ruşii ar trebui să fie mândri, trebuie să înţelegem că Rusia este, în continuare, o putere amorală.

Gara Chişinău. Regele Mihai inspectând Garda de Onoare, 1942

Atunci când Vladimir Putin acuză Polonia că ar fi vinovată de începerea celui de-al Doilea Război Mondial, când relativizează vina Moscovei pentru masacrul de la Katyn, când vorbeşte despre „eliberarea” Basarabiei în 1944, el nu face altceva decât să se întoarcă la sursa legitimităţii neoimperialismului sovietic şi postsovietic – la Marele Război Patriotic pentru Apărarea Patriei, reluând mantrele mincinoase ale lui Stalin. O face pentru a legitima agresiunea Rusiei împotriva Georgiei în 2008 şi Ucrainei în 2014. O face pentru a arăta că şi atunci, şi acum, Moscova a procedat înţelept. Atunci pentru că o înţelegere cu Hitler însemna timp pentru Stalin, acum pentru că, acţionând preventiv, Putin a dat peste nas „fasciştilor” ucraineni.

Regele Mihai şi Regina Ana la Chişinău, 1943

Putin trăieşte în umbra războiului pentru că asta e natura oricărui regim autoritarist. Democratura instaurată de *silovikii* lui Putin se legitimează prin sânge, agresiunile trecute legitimându-le pe cele de azi.

3. Cred că abandonarea românilor basarabeni a fost o laşitate asumată politic şi impusă armatei române. Un an mai târziu, războiul pentru Basarabia a fost legitim. Alianţa cu Germania nazistă şi războiul purtat dincolo de Nistru sunt, şi astăzi, puţin discutate în spaţiul public românesc, din motive care ţin, mai degrabă, de natura conservatoare a istoriografiei româneşti. Adevărul istoric trebuie cunoscut şi spus, indiferent că ne place sau nu. Nu îi putem ascunde sub preşul istoriei pe românii care au murit pe Frontul de Răsărit sau în lagărele sovietice, după cum nu putem ascunde nici atrocităţile regimului Antonescu.

4. Într-adevăr, strategia creării de „comunităţi imaginate” continuă şi astăzi, de data aceasta, prin fake news. 2014 a fost un an plin de „mişcări de autodeterminare”. Naraţiunea „autodeterminării basarabene”, a celei catalane etc., au fost propagate şi amplificate pentru a legitima agresiunea împotriva Ucrainei şi anexarea Crimeii. Evident, autodeterminarea catalanilor şi a locuitorilor Crimeii este legitimă pentru Kremlin, nu însă şi cea a cecenilor.

Şi teoria statelor multinaţionale continuă, în forme noi. În 1924, la Congresul al III-lea al P.C.dR de la Viena, rezoluţia finală prevedea că România trebuie să fie considerată stat multinaţional, iar comuniştii trebuie să lupte până la rezolvarea problemei naţionale, adică până la „dezlipirea completă de statul român a naţiunilor asuprite”. Astăzi, Moscova pune placa federalismului în Republica Moldova ca alternativă la o „dezlipire” a găgăuzilor şi a transnistrenilor, iar în Ucraina ca alternativă la secesiunea ruşilor din est.

Fie că e vorba de doctrine ţariste, bolşevice sau moderne, aşa cum e, de exemplu, doctrina Karaganov, conform căreia Rusia trebuie să-şi facă cunoscut interesul pentru drepturile etnicilor ruşi din afara Rusiei, scopul e acelaşi – de a legitima agresiunea şi menţinerea în sfera de influenţă a fostelor republici sovietice.

5. Idiolectul dezinformării este extrem de puternic. Sunt cuvinte-ancoră, ranforsate în decenii de propagandă, naraţiuni fake şi teorii ale conspiraţiei cultivate consecvent de un stat care a făcut din înşelăciune o artă – *maskirovka*.

În 1839, marchizul de Custine cita un diplomat rus care îi spunea că „totul este înşelăciune în Rusia” şi că despotismul rus neagă faptele, luptând împotriva evidenţelor. Remarca este de o actualitate izbitoare. Să negi evidenţa, iată ce a făcut dintotdeauna Kremlinul. *Maskirovka* se activează sub ochii noştri: dacă românii au fost dintotdeauna fascişti pentru propaganda sovietică, iată că ucrainenii s-au transformat, în 2014, din fraţii buni ai ruşilor în *karateli*, banderovisti, fascişti.

Cum răspunde un om raţional sau un stat democratic la campanii de dezinformare de acest gen? Nu prin propagandă, desigur. Cultivarea discernământului rămâne singura soluţie într-o democraţie veritabilă. Pentru asta însă e nevoie de un mediu audiovizual aseptic şi de prosperitate. Cu cât sărăcia este mai mare, cu atât propaganda şi dezinformarea vor fi mai devastatoare.

6. Cred că cele două cauze nu se exclud, dimpotrivă, se completează în mod fericit. Pentru mulţi moldoveni, România înseamnă deja acasă; pentru alţii înseamnă poarta spre Uniunea Europeană. În fond, e simplu – atunci când numărul moldovenilor care se simt români va fi suficient de mare, destinul Republicii Moldova se va schimba.

Unii aşteaptă bani şi sprijin de la Uniunea Europeană, alţii de la Federaţia Rusă. Kremlinul dă un leu pe care propaganda îl înmulţeşte cu 1 milion, în timp ce sprijinul românesc şi european, mult mai consistent, este minimalizat. Pentru Rusia, Moldova este o Elveţie pe dos – o maşină uriaşă de spălat bani. Este statul căruia îi impui să plătească electricitatea consumată în Transnistria, căreia i-ai recunoscut independenţa. Este statul în care cumperi politicienii cu sacoşa cu cash şi în care marii patrioţi se dovedesc a fi, în cele din urmă, agenţii Kremlinului.

„Cu cât societatea se îndepărtează mai mult de adevăr, cu atât îi urăşte mai mult pe cei care îl rostesc”, spunea Orwell. Minciuna clădită zeci de ani de sovietici pare a fi mai rezistentă decât am crezut cu toţii.

7. Într-adevăr, acest moment, ca şi altele din trecutul recent, sunt ocolite în arte, literatură sau cinematografie în România. În schimb, propaganda sovietică face încă valuri – monumentele sunt în picioare, filmele cultivă nu doar nostalgia după era sovietică, ci şi judecăţile istorice, iar eroii din literatura sovietică par a fi încă vii.

Dar cred că societatea românească a trăit atât de mult timp în minciună încât artiştii, scriitorii, cineaştii se tem că oamenii le vor citi greşit operele drept propagandă. Bunăoară, a face azi un film despre 28 iunie 1940 înseamnă nu doar bugete mult mai mari decât cele cu care lucrează de obicei regizorii români, ci şi tentaţia de „a scrie istorie”, aşa cum o făcea Sergiu Nicolaescu. Încă nu ne-am rezolvat problemele cu trecutul. Până când nu ne vom vindeca de minciuna care ne-a orbit atâta timp, nu ne vom putea vedea limpede pe noi înşine. E adevărat, scriitorii sau cineaştii sunt cei dintâi care anunţă o nouă epocă. Sper să vină cât mai curând.

8. Eu unul sunt unionist, unul rezonabil. Cum spuneam, sunt îngăduitor cu timpul şi funciar optimist. Prosperitatea va aduce, încet-încet, Europa în Republica Moldova. Sunt sigur că asta şi-ar fi dorit bunicii noştri – să trăim împreună în adevăr şi prosperitate.

Vladimir Beşleagă

1. Despre plasarea românilor pe harta Europei, dar şi în Istorie, cunoaştem destule, cum ar fi: „o mie de ani în afara Istoriei” (Vasile Pârvan); „aşezaţi în calea tuturor răutăţilor”(Ureche); „o ţară înconjurată de români” (Iorga); „o ţară la răspântie” (Alexandru Zub)... Mai puţin cunoaştem (sau uităm) despre psihologia, de unde şi destinul ethosului-etnosului româno-basarabean, care de treizeci de ani tot trudeşte să-şi edifice o „ţară” a lui şi... Aici vreau să aduc câteva detalii semnificative în acest sens, care, cred eu, vin să verse o anume lumină în chestiunea luată în dezbatere. Scurt. Ştiţi zicerea veche: „De la Nistru pân’ la Prut, mai departe nu mă duc!”? De unde vine? De hăt din istorie! Nu doar de la 1812 sau 1940, ci de la 1241, când, cu invazia tătaro-mongolilor, populaţia de dincoace de Carpaţi s-a refugiat peste munţi, iar cea de pe aceste locuri a rămas să conviеţuiască cu cotropitorii, rezistând tuturor urgiilor... Aşa se face că, la 1671, basarabenii, care încă nu erau botezaţi aşa de ruşi, adică moldovenii dintre Prut şi Nistru, au fost aceia care au mers la Iaşi să-i alunge pe greci din domnie. De atunci zicala „Vodă - da şi Hâncu - ba!”. Dar tot de aici şi manifestările regionaliste din perioada anilor când acest teritoriu vechi românesc s-a aflat în componenţa României Mari... Desigur, nu excludem din ecuaţie şi factorul demografic, dar şi intensa colonizare cu alogeni pe timpul ţarismului şi al bolşevicilor...

2. Imperiile niciodată nu au respectat legile atât faţă de propriii cetăţeni, cât şi cele internaţionale. Or, acel aşa-zis pact de neagresiune era mai întâi unul de împărţire a teritoriilor străine, pentru că Stalin însuşi se pregătea să atace Germania, fapt demonstrat de transfugul Suvorov în cartea lui *Spărgătorul de gheaţă*, dar şi de cazematele construite pe malul stâng al Nistrului la sfârşitul anilor ’30, chipurile, pentru apărarea frontierei, dar curând demolate ca inutile...

3. La această întrebare, care conţine într-un fel şi răspunsul, vin să adaug doar o scurtă referire la problema în dezbatere. Din excelenta carte a lui Florin Constantiniu, „O istorie sinceră a poporului român”, am reţinut o spusă a mareşalului Antonescu vizavi de alianţa lui cu Hitler: m-am asociat cu cel mai mare duşman al meu ca să salvez Statul Român.

4. La originea lui, bolşevismul a fost un fenomen banditesc-diversionist, care a acaparat puterea şi şi-a menţinut-o prin crime şi teroare. Or, acest sindrom putea să prindă doar într-o ţară ca Rusia, înapoiată şi contaminată de spiritul imperialist-cotropitor, care se perpetuează şi în acest mileniu al marilor democraţii... Forţa lor malefică o resimţim şi astăzi pe pielea noastră prin marea ruşine care ne-a acaparat: biserica supusă Moscovei, preşedintele trepăduş la ţarul Rusiei, spicher şi guvern socialist...

5. Cei care recurg la asemenea injurii sunt ei înşişi ca atare, dat fiind totala coincidenţă a nazismului cu comunismul şi imperialismul. Apropo, să le amintim denigratorilor Sfintei Mişcări de Renaştere Naţională că şi aici forţele imperiale s-au infiltrat prin unii agenţi ai săi, astfel că lupta maselor a fost canalizată mai mult spre Limbă şi Alfabet decât spre demolarea/ extirparea mentalităţii comunistoide şi rusofile...

6. Universalul există doar prin particular, adică prin naţional. Iar drumul spre civilizaţie şi democraţie, cu toate atributele şi avantajele lor, este unul lung şi anevoios... Îi spunea Iorga lui Mateevici: voi, basarabenii, sub ruşi aţi rămas ca broaştele într-un sloi de gheaţă... Nu ştiu cât de mult ne-om fi dezgheţat de atunci încoace, dar ştiu că acel s-ar părea nefast complex ne ajută să rezistăm în faţa tăvălugului uniformizării care se numeşte globalizare.

7. Vechiul regim a băgat bani grei ca artiştii să-l imortalizeze. Şi totuşi a decedat cu mult avânt. Ai noştri oameni de creaţie se mişcă mai greu, deşi avem lucrări care merită atenţia noastră. Or, avem un monument dubios al afganezilor, şi nu avem un Memorial al Eroilor Războiului pentru Independenţă din 1992 la Nistru. În literatură, avem începuturi meritorii prin cărţile lui Gheorghe Budeanu şi Ion Iachim, plus publicistica...

8. Marile evenimente în istoria popoarelor se produc în urma unor cataclisme sociale, cum ar fi războaiele şi destrămarea imperiilor. Unirile românilor aşa s-au făcut. Ce ne hărăzeşte viitorul doar unul Dumnezeu are ştire. Unirea este Marea noastră Durere şi Visul nostru Sfânt. Ba chiar, Unica Salvare. Dar vorba lui Miron Costin: „Moldova fiind o ţară mică nice un lucru de samă nu au făcut fără de amestecul vecinilor”. Adică al marilor puteri. Până atunci, să lucrăm pentru un preşedinte ca Maia Sandu şi să fortificăm Mişcarea Unionistă. Unirea mai presus de orice! Ideile conduc lumea!

Dorin Dusciac

1. Nu sunt adeptul unei atitudini fataliste în raport cu istoria. De-a lungul secolelor şi mileniilor, frontierele tuturor ţărilor s-au schimbat – fie în sensul întregirii unui popor, fie în cel al divizării sale în mai multe state. Dacă ar fi să aplicăm în mod omogen ipoteza unei situări geografice nepotrivite, am ajunge probabil la concluzia că toate naţiunile din această lume se află „în calea tuturor relelor”. Am impresia că noi, românii, suntem tentaţi să căutăm explicaţii ale dezbinării noastre doar printre factorii externi: vinovaţi sunt şi munţii, şi marea, şi alte popoare care ne-au cotropit. Locuiesc de peste 20 de ani peste hotare, în Franţa, şi am mulţi prieteni şi cunoscuţi francezi, dar şi din alte ţări. Nu am auzit ca cineva dintre ei să explice vreun moment sau episod nefast din istoria lor naţională prin considerente de ordin geografic.

În acest sens, este edificator un exemplu. Polonia a fost împărţită şi practic a dispărut de pe harta Europei de trei ori în ultimii 250 de ani, însă niciun polonez nu va da vina vreodată pe amplasarea geografică a ţării lor. De fiecare dată, polonezii au ştiut să-şi reîntregească ţara. Astăzi, nu vorbeşte nimeni despre „polonezii din jurul Poloniei”, aşa cum vorbim noi mereu despre faptul că România este înconjurată de români. Cred că explicaţia acestei diferenţe rezidă, în primul rând, în factorii de ordin intern, acolo trebuie căutate motivele neunirii noastre.

2. Pactul Ribbentrop - Molotov trebuie condamnat nu doar în mod formal, declarativ. Românii basarabeni, cei din nordul Bucovinei şi din sudul Basarabiei mai trăiesc şi astăzi consecinţele punerii în aplicare a prevederilor acestui document. Este, de altfel, singura regiune din Europa unde frontierele sunt trasate aşa cum au dorit Stalin şi Hitler. Practic, noi trăim şi astăzi un destin care a fost înscris în protocolul adiţional secret al pactului. Din această cauză, o simplă condamnare publică a documentului este absolut necesară, dar nicidecum suficientă. Lupta împotriva istoriei nu are niciun sens, fiindcă trecutul are această trăsătură supărătoare – el nu poate fi schimbat. În schimb, putem acţiona în sensul corectării unor nedreptăţi din prezent. Din această perspectivă, publicarea de către V. Putin a acelui articol referitor la Pactul Ribbentrop - Molotov a fost un moment extraordinar. Nu prin conţinutul în sine al articolului – pe care nimeni nu l-a luat în serios –, ci prin faptul că subiectul a fost readus în vizorul întregii lumi. A fost un moment foarte prielnic pentru ca România şi Republica Moldova să reacţioneze, pentru ca ambele state să-şi reitereze revolta cu privire la consecinţele Pactului, şi să-şi reafirme dorinţa unui viitor comun. Nu a fost să fie, şi e păcat. Vom aştepta următoarea ocazie de acest fel. Rusia de azi nu va întârzia prea mult să ne-o ofere.

3. Mai mult decât nişte teritorii, România a pierdut la 28 iunie 1940 oameni. Numărul celor care în decursul unui an de ocupaţie sovietică au fost arestaţi şi executaţi, deportaţi în Siberia, supuşi unor chinuri groaznice în puşcăriile NKVD-ului – este de ordinul zecilor de mii. Aceste vieţi sacrificate şi destine zdrobite nu au putut fi recuperate, nici la 22 iunie 1941, nici mai târziu. Noi am plătit în mod repetat preţul pentru acea „agresiune” din 1941 – şi prin foametea organizată din 1946-1947, şi prin valurile de deportări din 1949 şi din 1952, şi prin jumătatea de veac de „rai” sovietic pe care l-am îndurat până la sfârşitul anilor 1980. Sute de mii de vieţi omeneşti au fost distruse, ca până la urmă tot noi să fim arătaţi cu degetul şi să fim calificaţi ca „agresori”?! Aşa ceva o poate crede doar Putin!

4. Lista exemplelor poate continua: Georgia, de exemplu, este atacată din două părţi – Abhazia şi Osetia de Sud – de acest virus al războiului hibrid, iar agresiunea militară rusească din 2008 s-a înscris în aceeaşi logică a extinderii „lumii ruse”.

Războiul hibrid pe care Rusia îl duce deja de peste un secol împotriva întregii lumi este alimentat de un profund sentiment de frustrare. Nu poţi fi un imperiu în adevăratul sens al cuvântului atunci când nivelul de dezvoltare – tehnologică, economică, societală, cultu-

Raft „Contrafort”

Tatiana Niculescu, ***Mihai I, ultimul rege al românilor***, Editura Humanitas, 2020

Istoria interzisă a unui popor, istoria interzisă a unui Rege. Şi 50 de ani de minciună, care nu a dispărut nici azi.

„Cel mai tânăr rege al României urcă pe tron într-o vreme în care ţărilor din răsăritul Europei li se rezervă „rolul de cobai într-un experiment de un cinism care întrece închipuirea omenească“, cum va spune chiar el. În zilele noastre, mărturia lui despre abdicare e pusă la îndoială de unii, preferându-i-se documente anonime ale regimului comunist instalat la putere prin fraudă, minciună şi manipulare. Este Mihai I un învins? Dacă împlinirea unui destin se măsoară în succese aclamate public şi compromisuri de anvergură, atunci acest rege nu e un model de urmat. Dar, dacă statornicia, răbdarea şi modestia definesc viaţa adevărată, atunci ultimul rege al românilor rămâne pentru generaţiile viitoare un reper de înţelepciune într-o lume răscolită de fantasmele puterii.” (*Tatiana Niculescu*)

Marcus Aurelius, ***Gânduri către sine însuşi***. Traducere din greaca veche, note şi indice de Cristian Bejan. Editura Humanitas, 2020

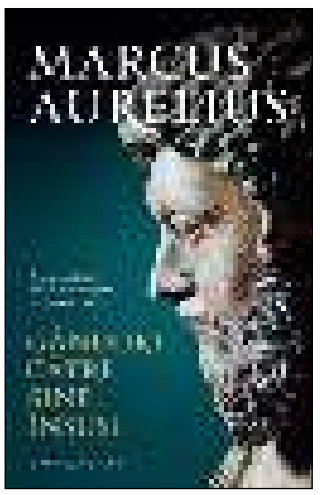

Căutăm înţelepciunea în trecut, pentru a înfrunta provocările prezentului. Marcus Aurelius – împăratul-filozof al Romei – ne poate fi cea mai bună călăuză prin hăţişurile firii omeneşti.

„O carte de căpătâi a civilizaţiei europene.” (*Andrei Pleşu*);

„Cu ani în urmă, am cumpărat o ediţie veche din Marc Aureliu, care purta următoarea dedicaţie: «Să-ţi fie prieten în ceasurile grele şi să te sprijine cum m-a sprijinit pe mine.» Nu cred că i se poate face unei cărţi un elogiu mai frumos decât acest «prieten în ceasurile grele».” (*Cioran*); „Marcus Aurelius a fost primul personaj care s-a aventurat sistematic pe teritoriul eului, care l-a vizitat şi care a scris de fapt un tratat despre tehnici de ameliorare şi de ţinere în frâu a eului propriu.” (*Gabriel Liiceanu*)

Vitalie STELEA

■

rală etc. – al centrului imperial este mai slab decât cel al periferiilor. Imperiile au dominat periferiile şi au fost de-a lungul istoriei „proiecte de succes” doar atunci când centrul imperial a fost mai dezvoltat decât periferiile şi la un nivel comparabil cu alte centre imperiale din aceeaşi perioadă istorică. Or, cu pretenţii de „a treia Romă” într-o lume a obiectelor conectate, care trimite colonişti pe Marte şi începe să producă în serie automobile autonome, nu ai nicio şansă să fii luat în serios.

5. Într-o societate în care libertatea de exprimare este subminată, jurnaliştii de opoziţie sunt asasinaţi la fel cum sunt şi liderii partidelor de opoziţie – nu prea este loc pentru nuanţe. Ori eşti alb, ori eşti negru. Prin urmare, tot ce se îndepărtează de linia oficială – devine „fascist”. Este una dintre caracteristicile unui regim autoritar care se îndreaptă cu paşi repezi spre totalitarism. Deficitul de legitimitate trebuie suplinit cu orice preţ, iar frica trebuie inoculată oamenilor prin vehicularea unor simboluri puternice – este instrumentul cel mai „eficient” în acest sens.

La noi, în Basarabia, lupta împotriva himerelor totalitare a fost mereu complicată, inclusiv din lipsa fondurilor care să susţină efortul de rezistenţă. Presa de limbă rusă a beneficiat şi mai beneficiază în continuare de nişte resurse incomparabil mai mari faţă de presa de limbă română. Statul Republica Moldova nu este azi suficient de puternic pentru a-şi instaura nişte mecanisme eficiente de protecţie împotriva propagandei ruseşti. În aceste condiţii, salvarea poate veni doar din exterior: din România, din Occident. Resursele alocate în prezent pentru presa de limbă română permit doar subzistenţa unor publicaţii de la Chişinău, noi avem însă nevoie de un plan de ofensivă culturală. În care presa va ocupa, bineînţeles, poziţii pe linia întâi.

6. Eu nu văd nicio contradicţie între valorile europene şi cele naţionale. O parte nu se poate răzvrăti împotriva întregului, or noi suntem parte a civilizaţiei europene şi occidentale. La fel este şi cu drepturile noastre istorice, în raport cu drepturile omului: nu sunt de acord cu cei care se aruncă în una din aceste două extreme şi o denunţă pe cealaltă. Toate ţările occidentale care au reuşit să devină ţări avansate, să atingă un nivel înalt de dezvoltare, au identificat la un moment dat un echilibru între istorie şi modernitate. Între memoria istorică şi necesitatea de progres. Între păstrarea tradiţiilor şi evoluţia spre o societate mai justă, mai echilibrată, mai generoasă.

7. Omul prin natura sa este o fiinţă care se adaptează. Uneori, îşi schimbă viziunile şi comportamentul prea repede, în funcţie de imperativele politice de moment. De aici şi lipsa de aderenţă a publicului faţă de personalităţile culturale, care în cariera lor au afirmat şi au apărat *tout et son contraire*. Credeţi că intelectualii care apărau „patria sovietică” – fără a crede în ea cu adevărat! – şi o făceau doar pentru a obţine nişte favoruri şi privilegii, vor fi în măsură să apere patria românească? Eu, unul, nu cred! Avem nevoie de o schimbare de generaţii. Lucru care, din fericire, se întâmplă deja.

8. Proiectul unionist este singurul în măsură să pună capăt acelei perioade tragice care a început în istoria noastră la 28 iunie 1940. Nu putem continua să trăim în secolul XXI cu o frontieră trasată de către cei doi mari tirani ai secolului trecut, Stalin şi Hitler.

În 1918, Unirea a fost un act care a fost urmat de un proces de integrare a provinciilor reunificate în cadrul statului unitar român. Istoria nu se repetă, dar acţionează cu aceleaşi ingrediente: astăzi vedem Unirea mai degrabă ca un proces, care va fi încununat de un act. Eu sunt optimist, fiindcă am învăţat şi din experienţa mea de fizician cercetător şi inginer: tot ce se construieşte încet durează mai mult.

Nicolae Negru

5. Calificativul „fascist” pe care l-a aplicat Moscova faţă de mişcările naţionale din „republicile-surori” poate fi considerat un indiciu de vulnerabilitate, de derută puternică din partea ei. În cazul nostru, ea nu se aştepta ca, după aproape jumătate de secol de „moldovenizare”, de rusificare şi deznaţionalizare, de cultivare a românofobiei, românismul să supravieţuiască şi să-şi ceară drepturile. Ruşii ajunseseră să creadă în propriile minciuni.

Faptul în sine al revendicării identităţii româneşti i-a şocat pe concetăţenii spălaţi pe creier, victime ale proiectului propagandistic de creare a unei „limbi moldoveneşti independente de cea română” şi a unei „naţiuni sovietice moldoveneşti”. Reacţia lor, explicabilă până la un punct, era imposibil de evitat. Oficializarea limbii române li se părea un sacrilegiu rusofonilor şi celor care s-au dezis de limba maternă în folosul limbii ruse, le submina privilegiul de „frate mai mare”, pe care îl credeau imuabil.

Identitatea românească a Basarabiei este un dat pe care îl afirmăm şi îl apărăm prin noi înşine, conştientizându-l, cultivându-l, manifestându-ne liber, debarasându-ne de reflexele sovietice, de complexul de inferioritate în primul rând. Observ în reţelele sociale cum devine o modă printre basarabenii noştri să scrie cât mai schimonosit, imitând exprimarea colocvială, necultivată, înţesând textul cu cât mai multe rusisme, – e teama camuflată de a scrie greşit şi a deveni ţinta unor critici snoabe. Decât să faci efortul de a-ţi perfecţiona cunoştinţele gramaticale, ortografia, ortoepia, îmbraci haina omului „din popor” şi faci paradă de limbajul macaronic, – se pare că aşa judecă unii dintre noi.

Românismul nostru e încă destul de crispat, mimetic, mai e până se va comporta normal, natural...

Photo Historia – Sorin Nica. Un militar român şi-un camarad german, undeva pe Frontul de Răsărit (fotografie datată 12 ianuarie 1943)

6. Uniunea Europeană este o construcţie inedită în care se încearcă de ceva timp împletirea naţionalului cu universalul, în beneficiul tuturor europenilor. Criza financiară, valurile uriaşe de migranţi, pandemia au scos la iveală unele lacune de proiect, mai trebuie găsit un raport optim între naţional şi universal, dar cu toate astea, UE poate juca un rol istoric în destinul nostru, dacă vom şti să profităm de oportunităţile pe care ni le oferă pentru reapropierea şi reunirea românilor de pe ambele maluri ale Prutului.

Cauza integrării europene se suprapune în mare măsură cu cauza românească. Dacă Republica Moldova ar avea şanse de aderare la UE, frontiera de pe Prut şi-ar pierde relevanţa funcţională, ar deveni simbolică, ne-am întâlni pe aceeaşi piaţă a muncii, a serviciilor, a capitalurilor, nu ar exista bariere de circulaţie, ar dispărea problemele de creare a spaţiului educaţional, cultural şi informaţional comun, ar fi ca şi cum am locui în două apartamente vecine ale aceluiaşi bloc, în care se închid doar uşile de la intrare, având în comun infrastructura şi administrarea blocului. De aceea, Rusia se împotriveşte cu înverşunare integrării europene a Republicii Moldova şi i-a aplicat sancţiuni economice, pentru a preîntâmpina semnarea acordului de asociere RM - UE.

Ea pune în funcţie diverse pârghii, exercită presiuni asupra unor state europene pentru a descuraja extinderea Uniunii Europene spre est. Nu fără influenţa rusă, perspectiva aderării la UE a statelor Parteneriatului Estic, inclusiv Republica Moldova, nici măcar nu se discută.

În sistemul actual de relaţii internaţionale, recursul la „dreptul istoric” înseamnă revizionism, revanşism. A fost invocat doar de Putin pentru a ocupa Crimeea. Intenţia de a transforma fosta catedrală Sfânta Sofia din Istanbul în moschee a produs stupoare în „lumea creştină”, dar fără chemări la noi cruciade, istoria nu mai poate fi un factor geopolitic, decât dacă te gândeşti la război. E preferabil să vorbim despre drepturile omului, care nu pot fi o piedică în calea reunirii Republicii Moldova cu România, dacă aceasta se face pe cale democratică. Limba oficială fiind aceeaşi, efortul de integrare al minorităţilor etnice rămâne cam acelaşi. Ca stat european, România le asigură toate drepturile prevăzute de carta europeană a limbilor regionale sau minoritare.

7. În afară de puţinătatea lucrărilor artistice despre tragicele evenimente din 28 iunie 1940, ar trebui să ne preocupe faptul documentării exhaustive, cât mai amănunţite a ororilor, crimelor, fărădelegilor comise de armata ocupantă, NKVD, KGB, administraţia sovietică. Nu există deocamdată acces deplin la arhive, mai cu seamă la cele din Rusia, iar martori oculari care ar putea relata despre perioada interbelică şi de după ocupaţie rămân tot mai puţini. Istoricii, scriitorii, jurnaliştii ar trebui să se grăbească să-i intervieveze... Bucură faptul că au apărut în ultima vreme lucrări istorice, dramatice, cinematografice care impresionează printr-o bună documentare, cu detalii zguduitoare, care ating coardele mai sensibile ale sufletului nostru. Câteva exemple: filmul „Eu, Filimon Boghiu”, de Efim Josanu, spectacolul „Dosarele Siberiei”, de Petru Hadârcă şi Mariana Onceanu, filmul „Siberia din oase”, de Leontina Vatamanu, filmul „Paşi pe graniţă”, de Alecu Deleu...

8. „Ce a fost va mai fi, si ce s-a făcut se va mai face...” Raţiunea existenţei Republicii Moldova ca stat separat de România, patriotismul local, moldovenismul sunt bazate pe specificul cultural acumulat de basarabeni pe parcursul timpului cât au fost despărţiţi printr-o cortină de fier de fraţii lor de peste Prut, pe o diferenţă care le-a fost cultivată forţat, prin politici imperiale rusificatoare, coercitive, inclusiv prin „infuzie” masivă de populaţie adusă planificat din republicile slave ale Uniunii Sovietice.

În esenţa lor însă, majoritatea basarabenilor rămân aceiaşi, aşezaţi pe vatra lingvistică şi folclorică românească, şi unionismul este un fenomen natural, profund, instinctiv, ca dorul de casă al unui fiu rătăcitor, spre deosebire de statalismul *republicomoldovenesc* care este un proces „aluvial”, lipsit de rădăcini şi conştiinţă istorică. Nu se poate construi ceva durabil pe aluviuni, oricât de tare s-ar strădui moldoveniştii împinşi de Rusia. Reunificarea ar fi şi un act de justiţie istorică, iar aceasta e de salutat, dacă e rezultatul unui consens cetăţenesc. Şi descurajarea expansiunilor teritoriale nu e un scop de neglijat.

Natural nu înseamnă simplu, să nu ne facem iluzii, în calea reunificării româneşti stau nu numai piedici externe serioase, ci şi interne. E necesară o abordate separată a acestora. Dacă vom reuşi să învingem şi să eliminăm românofobia, altoită de propaganda sovietică pe specificul local, dar şi pe ignoranţă, se poate aştepta şi la o schimbare de optică în rândurile populaţiei, şi majoritare, şi minoritare. Românofobia e deosebit de puternică printre minorităţi, suprapunându-se pe neîncrederea şi ostilitatea care li s-a cultivat faţă de Apus. Românilor li s-a creat imaginea unor monştri fascişti, şovini, naţionalişti, care nu tolerează limba rusă.

În acelaşi timp, paradoxal, basarabenilor li s-a inoculat ideea unei superiorităţi materiale faţă de români, care, li s-a spus, sunt săraci, trăiesc în condiţii mizere (nici până azi unii basarabeni nu vor să creadă că în România se trăieşte mai bine, că pensiile şi salariile sunt mai mari peste Prut), superioritate pigmentată şi cu un pic de rasism – „românii sunt ţigani” – care, din păcate, este trecut cu vederea. Despre rasismul basarabenilor, împletit cu românofobia, nu se prea vorbeşte, dar acesta nu e de neglijat, fiind destul de răspândit, mai ales printre oamenii cu educaţie precară. Procesul reunificării poate aduce beneficii mari, culturale, economice, sociale, *per se*, înainte de a se produce actul propriu-zis.

Unii unionişti fac greşeala de a apela la „dreptul istoric”, de a folosi termeni învechiţi, anacronici (cum ar fi „România mare în vechile hotare”), care trezesc suspiciuni şi resentimente la fel de „istorice”. Să le lăsăm istoricilor şi diplomaţilor discuţiile teoretice despre pactul Molotov-Ribbentrop şi înlăturarea consecinţelor sale, să ne concentrăm pe problemele reale, pe latura practică a reunificării, pornind de la realităţile de azi. Cetăţenii trebuie convinşi că reunirea cu România este o necesitate nu numai culturală, economică, socială, ci şi de securitate, mai cu seamă după atacarea Georgiei, anexarea Crimeii de către Rusia, după războiul ruso-ucrainean din Donbas.

Nu există altă cale de a tempera poftele teritoriale ale Rusiei, de a pune capăt încercărilor Moscovei de a transforma Republica Moldova într-un cap de pod în regiune, împotriva Ucrainei în primul rând. Așa cum ne-am salvat de teroarea hoardelor bolșevice în 1918, unindu-ne cu România, ne putem salva astăzi de agresiunea „hibridă” a Rusiei rănite profund în orgoliul ei imperial numai reunindu-ne cu România, sub umbrela NATO.

Mircea V. Ciobanu

1. Dacă visul Imperiului Rus era (pe acest „vector” al visului său) să stăpânească Bosforul ţinând sub supraveghere totală întreaga zonă a Mării Negre, atunci, da, suntem prost plasaţi pe hartă. Numai că – de vreme ce aţi pomenit de Ţările Baltice – au mai existat „zone” de interes activ pentru Rusia, dar alta a fost riposta Finlandei, a Estoniei, a Letoniei sau a Lituaniei, fie şi atacate sau chiar ocupate, un timp. Înseamnă că există alternative şi... „cauze interne”. Destinul, până la urmă, ni-l facem (şi) singuri. Al nostru e clădit din indiferenţă, comoditate şi lene. De ce ne-am plânge atunci?

2. De vreme ce ne mai bâlbâim în tot ce ţine de istoria naţională, suntem ca şi inexistenţi (spre deosebire de vecinii din Nord, pe care i-am enumerat mai sus şi care au avut o memorie istorică limpede). De altfel, preşedintele rus, în articolul pe care l-aţi invocat, cam „uită” de noi, poate şi din motivul că, priviţi ca un caz separat, noi nu încăpem în logica lui demonstrativă. Iar pactul dintre comunişti şi nazişti, odată declarat nul şi neavenit, ar fi normal să ne întoarcem la situaţia istorică şi geopolitică de până la 26 august 1940, când a fost înaintat ultimatumul sovietic... Numai că istoria nu poate fi reluată, dintr-un anume punct. Ea poate doar să ne sugereze nişte paşi de viitor.

3. Putem să speculăm multă vreme pe seama celui care are mai multă dreptate, dar cu siguranţă că la 22 iunie 1941 soldatul român era conştient că eliberează un teritoriu care îi aparţine, ocupat, un an mai devreme, de o forţă străină. Ce i-am putea reproşa? Francezul, care în 1944 îşi elibera teritoriul ocupat (în acelaşi 1940) era un agresor? Nu e acelaşi lucru în cazul soldatului rus care „îşi muta hotarele” mai la vest, din obişnuinţă imperială. Repetând apoi operaţia şi în 1944-45, când „elibera” întreaga Europă (cea care a scăpat de „eliberator” abia în 1989).

4. Da, sunt necesare studii şi, mai ales, e bine ca ele să fie cunoscute, să fie traduse, cum spuneţi voi, în limbile de circulaţie. Important e ca aceste argumente să fie cunoscute nu doar în Occident, ci şi în Rusia. A fost o revelaţie pentru mine ca să citesc în surse ruseşti o abordare obiectivă a acelor evenimente (spun asta şi pentru că aceste puncte de vedere trebuie să le cunoască şi concetăţenii noştri, vorbitori de limba rusă). Tot aici eu aş mai adăuga ceva. Ne-am obişnuit să spunem că mijloacele de propagandă ruseşti sunt eficiente şi nu se compară cu tentativele noastre timide de a le contrapune ceva. Dar asta nu înseamnă că trebuie să renunţăm. Lupta Ţărilor Baltice, a Georgiei şi a Ucrainei pe acest câmp informaţional sunt modele de urmat. De la combaterea sistematică sau ocazională a falsurilor, la critica activă, inclusiv cu armele satirei, a propagandei agresive străine.

5. O dezbatere la acest subiect ar fi fost utilă, dacă ea ar fi existat. Cu confruntarea argumentelor, nu cu un concurs al vocalităţii. Intelectualitatea, care a aflat adevărul, a considerat că lucrurile sunt limpezi şi toate vor reveni, cumva de la sine, pe făgaşul normal. Or marea majoritate a populaţiei, până la 1991 – victimă a propagandei sovietice – nu a prea ascultat un alt punct de vedere, bine argumentat şi accesibil expus. Mi se par utile nişte elementare lecţii populare de istorie, care să lumineze lumea îndoctrinată de propaganda sovietică. O istorie fără falsuri, dar şi fără idealizări şi demonizări. Dar poate că cel mai important lucru e să oferim oamenilor o alternativă românească/europeană, reală şi atractivă. Compromiterea, succesivă, a tuturor politicienilor şi a politicului de la Chişinău serveşte eficient propagandei străine, care speculează trecutul utopic. Dacă această propagandă ieftină, a unui comunism ca şi cum ratat... din cauza Occidentului, prinde şi în ţări cu o cultură politică avansată, precum SUA sau Franţa, de ce ne-am mira că ea le sucеşte minţile bieţilor noştri concetăţeni?

6. Trebuie să ne fie clar, altfel ne răcim gura degeaba: noi ne dorim, în baza dreptului internaţional, a trecutului istoric, a identităţii de neam şi a culturii comune (dar şi a fireştii dorinţe de a fi cu lumea, nu în izolare anacronică), o re-unire firească şi confortabilă. Dar e nevoie să precizăm că nu vorbim de o reunire a unioniştilor, ci a întregii populaţii, care ar trebui să beneficieze în mod egal de acest act. Şi dacă noi am putea să suportăm anumite incomodităţi, concetăţenii noştri capricioşi şi cu o conştiinţă de neam mai puţin pronunţată ar trebui să se simtă confortabil, ca să nu ne pomenim cu noi „tatarbunaruri”, susţinute activ din afară, dar şi mizând eventual pe nemulţumirea localnicilor. Încă ceva: noi nu tindem să ne unim cu Moldova voievodală, nici cu România de la 1859 sau cu cea de la 1918. Noi vrem să trăim în statul românesc actual, modern, membru al UE, dezvoltat economic, politic şi social, o ţară democratică în care dreptul la opinie este garantat (şi care nu e nici pe departe omogenă politic, după cum îi stă bine unei ţări democratice). Strict identitar, noi, basarabenii, nu mai suntem „fraţii mai mici” ai românilor de peste Prut, ci suntem aceiaşi (sic!). În acest context, nici atunci când vorbim despre România şi UE nu trebuie să facem distincţia. Simplu: România, *adică UE*. Sau: UE, *adică (şi) România*. Există o tendinţă (să-i zicem: „dughinistă”), când mai discret, când mai direct expusă, de a construi o „Românie Mare” împreună cu Basarabia, dar în afara Uniunii Europene. Dar... ce fel de Românie fără Europa? Şi ce fel de Europa fără România?

Românii din Roma şi din alte capitale europene au comemorat evenimentele din 28 iunie 1940 în faţa Ambasadelor Federaţiei Ruse

7. Mie, unuia, îmi plac filmele şi cărţile bine făcute, indiferent de subiect. Dar având în vedere impactul pe care îl are cinematografia (şi un anume gen de literatură) la publicul larg, probabil că e nevoie de acest fel de „informare prin artă”. Totuşi, eu, capriciosul critic, aş avea o doleanţă: să nu repetăm limbajul literaturii şi cinematografiei proletcultiste, să nu-l avem pe consumator de prost, asta ar compromite ideea. Omul de azi a mai citit cărţi, a mai privit filme, nu trebuie banalizat mesajul.

8. Da. Dar, ca să nu confundăm acest proiect naţional cu lupta politică, unde scopurile sunt altele (mai telurice şi mai imediate), am putea să formulăm câteva principii pe care ar urma să le promovăm insistent toţi, indiferent de viziunile ideologice şi politice: să anunţăm intenţia unionistă şi să solicităm permanent, oriunde ne-am afla, oricare ne-ar fi preocupările profesionale (şi chiar politice!), susţinerea opiniei publice internaţionale, a instanţelor diplomatice, politice, culturale în chestiunea cauzei naţionale.

Adrian Ciubotaru

1. Nimeni nu poate oferi un răspuns clar şi mulţumitor la această întrebare de ordin mai curând filozofic decât istoric sau cultural. Majoritatea istoricilor români, mai ales din generaţiile anterioare, au susţinut primul punct de vedere. Pentru ei era limpede: poziţia geografică ne-a dezavantajat şi suntem, fără nicio îndoială, victimele locului în care ne-a fost dat să ne naştem şi să supravieţuim, ca popor. Dar tot ei recunoşteau că, în anumite perioade şi împrejurări, această poziţie aparent nefastă ne-a ferit de alte necazuri şi chiar ne-a ajutat să ne construim şi să ne conservăm identitatea. În ultima vreme, e mai la modă căutarea de „cauze interne” ce par să explice mai bine contradicţiile şi inerţiile noastre. Într-adevăr, ce legătură mai poate avea locul pe care îl ocupăm pe harta Europei cu modul, strâmb, în care am ales să ne dezvoltăm după 1989 (în România) şi după 1991 (în Republica Moldova)? Ce ne împiedică pe noi, românii din România, să construim autostrăzi (cu fonduri europene) şi să atragem investiţii, să mărim nivelul de trai şi să dăm o faţă civilizată, agreabilă satelor şi oraşelor noastre? Şi ce ne împiedică pe noi, românii din Basarabia, să ne desprindem de modelul de „dezvoltare” rusesc, de mentalitatea semirăzboinică, de complacerea în autosuficienţa şi aroganţa tătaro-mongolă, care definesc în continuare reuşita socială în spaţiul postsovietic?

După părerea mea, e absolut improductiv, azi, să dai vina pe soartă sau pe poziţia geografică. La fel de pernicioasă e şi stăruinţa pe hibele naţiei, pe care le-am constatat şi am analizat de sute de ori. O groază de oameni, de la cei mai străluciţi eseişti, scriitori, savanţi şi până la cei mai sordizi moderatori TV, şi-au făcut cariere, condamnând sau, dimpotrivă, justificând viciile prezumtiv colective ale românilor. Aproape orice dezbatere despre problemele majore care ne frământă invocă cel puţin una din cele două „fatalităţi”. Nu mai e cazul să substituim acţiunile cu interminabila discuţie despre cauzele care ne împiedică să le realizăm. Fatalismul geografic, ca şi cel psihologic, conduc nu atât spre acceptarea, cât spre refularea identităţii, spre un fel de blazare care ne paralizează voinţa, oferindu-ne o scuză superioară pentru delăsare, indiferenţă şi conformism.

2. Firește, diplomaţia românească ar trebui să ţină mereu flacăra aprinsă sub acest subiect pe care mulţi, inclusiv unii politicieni oportunişti şi chiar istorici şi politologi occidentali, motivaţi ideologic, vor să-l ocolească, să-l marginalizeze, ba chiar să-l facă uitat. Tratatul de pace de la Paris din 1947 a consfinţit o bună parte din frontierele trasate de odioasa înţelegere germano-sovietică, dar faptul acesta nu anulează nici pierderile teritoriale ale României, nici suferinţa românilor care au nimerit în malaxorul bolşevic. Tocmai de aceea, instituţiile abilitate cu promovarea culturii şi istoriei românilor în lume ar trebui să susţină publicarea şi promovarea unor studii serioase pe subiectul dat, în toate limbile de circulaţie, să organizeze conferinţe internaţionale, să le vorbească tuturor despre acest episod dramatic nu numai din istoria poporului nostru, ci şi din istoria întregii Europe. Chiar şi în „postmoderna” sau „postistorica” noastră epocă, aceste lucruri încă mai contează pentru cineva. Căci nu e vorba doar de o chestiune de drept internaţional, ci de un rapt teritorial şi de suferinţa reală, nu virtuală, a milioane de oameni.

3. După părerea mea, aceste „secvenţe”, cum le spuneţi, ar trebui judecate separat. Mareşalul Antonescu a eliberat ţinuturile ocupate abuziv de sovietici în 1940 şi tot el a comis crime împotriva umanităţii, deportând şi exterminând minorităţi pe teritoriul Basarabiei şi al Transnistriei. Actul eliberării nu-şi pierde însă din valoare din această cauză. Genocidul a fost tributul plătit naziştilor pentru sprijinul acordat, dar poate că şi reflexul acerbului antisemitism de care dăduse dovadă în epocă elita politică şi militară românească. Lucrurile nu trebuie amestecate în acest caz, aşa cum nu putem pune în aceeaşi oală, de exemplu, sclavagismul american şi sacrificiul militarilor confederaţi care au luptat pentru independenţa statelor din Sud.

4-5. De acord, avem nevoie de cât mai multe studii şi lucrări de acest gen, tot aşa cum, vezi mai sus, avem nevoie de cât mai multe cărţi serioase şi bine documentate/argumentate despre ceea ce s-a întâmplat în 1939, 1940, 1941, 1944, 1946, 1947 etc. Pe de altă parte, când mă uit la ce a reţinut Occidentul din lecţia totalitarismului, mă întreb dacă nu e cumva mai rezonabil să încercăm, întâi de toate, să demontăm strategiile subversive ruseşti la noi acasă, unde percepţia vecinului de la Răsărit este tot mai mult modelată de nişte filtre impuse din afară, şi nu de experienţa reală pe care am trăit-o acum câteva decenii. În Republica Moldova, e nevoie, în mod cert, de o decontaminare a conştiinţelor nu numai de propaganda sovietică, ci şi de influenţa nocivă pe care o exercită mass-media şi internetul de limba rusă în ultimii 15-20 de ani. Basarabia era mult mai românească la ieşirea din imperiu decât după trei decenii de independenţă. Un rol însemnat l-a jucat, în RM, noul tip de propagandă antiromânească şi antioccidentală pe care l-a promovat Rusia, unul mo-

→

Vladimir Beşleagă: Elegii pentru mama

de

Mircea V. Ciobanu

Moldovenii scriu, de obicei, despre mamă. Nemţii scriu despre tată. Vladimir Beşleagă era neamţul nostru: purtase o vreme un prenume care venea din germana veche (şi însemna „lup nobil”), învăţase nemţeşte şi ne recita din Goethe („Ueber allen Gipfeln/ Ist Ruh,/ In allen Wipfeln/ Spürest du/ Kaum einen Hauch...”) precum Busuioc din clasicii latini. Consecutiv, romancierul a scris nu de mult şi o carte de memorii intitulată *Tata Vasile*. Dar scriitorul e şi moldovean (totuşi) şi nu putea să nu se „reabiliteze”, editând şi un volum despre mama. Aşa îmi explic eu apariţia cărţii recente a maestrului, intitulată poetic-jurnalistic **Mama, casa, pământul**, ediţie care intră pe lista, deja consistentă, a scrierilor evocatoare, memorialistice şi diaristice ale scriitorului.

Cartea e un *poem* despre mamă. Nu doar o evocare lirică (se mai întâmplă, la noi), ci o elegie după toate regulile genului. Romancierul şi-a mai testat această vocaţie atunci când şi-a scos de sub tipar, spre surprinderea cititorului său, un volum de poezii, intitulat *Ţipătul lăstunului* (numele alternativ al romanului *Zbor frânt*). Cartea despre care vorbim azi chiar începe cu câteva poezii pure, marca Beşleagă. Dincolo de artificiile forţate ale „dialogului poetic”, desprindem o strategie poetic-narativă: scriitorul vrea să-şi cunoască propria viaţă mai bine, în temeliile ei, cercetând viaţa mamei sale: „Să pătrund Viaţa Ta, Mamă,/ şi prin Viaţa Ta/ s-o cunosc pe a mea...”

Pe anumite porţiuni, aceste poeme sunt nişte stranii, azi, litanii şi bocete, readuse în realitatea noastră din timpurile lui Miron Costin: „Oooh, Omule, Omule,/ sărmane Omule/ Şi Viaţa, şi Lumea -/ o taină, o ghicitoare sunt/ Şi Viaţa, şi Lumea/ Iar cea mai Mare Taină/Ghicitoare/ Omul este...” Altele sunt elegii metafizice, pornind de la nişte imagini poetice mai curând *vierene*: „Casa mea e-o Scoică Albă,/ Casa mea e Darul Mumei,/ Casa mea e Centrul Lumii/ Şi-al meu Nume-n astă Lume!”. Abundenţa de majuscule vrea să ne transfere, probabil, într-o lume a simbolurilor pure, într-un spaţiu sacru, în miticul „centrul lumii” (alături de metafora cochiliei, ca spaţiu al izolării şi protecţiei). Toate rezolvate cu simplitatea sfântă şi nepretenţioasă a picturii naive, a discursului folcloric. Surprinzător pentru romancierul modern, descendent (după cum l-au apreciat exegeţii de pe ambele maluri ale Prutului) din Faulkner, Proust, Camil Petrescu sau Rebreanu.

Cartea nu are un cuprins, dar o anumită structurare există, fie şi neindicată în sumar. După grupajul de poeme fără titluri, urmează patru capitole [doar] numerotate (cuprinzând dialoguri imaginare sau reale cu mama) şi un al cincilea, (sub) intitulat „Din jurnalul unui deceniu 1956-1965”, care inserează secvenţe cu referinţă la ultimele zile ale mamei. Câteva „addenda” reproduc înregistrări ale unor discuţii cu mătuşile şi cu tatăl scriitorului despre mamă şi despre rudele apropiate. În încheiere, scriitorul publică cinci scrisori de la tata, adevărate documente ale timpului (nu doar ale familiei, cu dramele sale).

Cartea lui Vladimir Beşleagă e un poem despre mamă. Nu doar o evocare lirică, ci o elegie după toate regulile genului

Genul scriiturii fiind întotdeauna dictatorul stilului, după cele câteva poeme introductive, ca un camerton, secvenţele de dialog, de câte cel mult o pagină, cu mama, sunt din acelaşi registru oniric-poetic, un fel de evocări ale amintirilor din copilărie, auzite (de scriitor) de la alte rude şi enunţate pentru confirmarea mamei privind autenticitatea lor. Dialogurile par a fi improvizate, inventate artistic, deşi unele pot fi şi autentice (fie autentic regizate). Vladimir Beşleagă înregistrase, acum câţiva ani, adevărat, mult mai târziu decât moartea mamei sale (în 1965), o serie de dialoguri şi confesiuni proprii, la dictafon. Oricum, acest artificiu – în cazul în care eu am dreptate şi dialogurile sunt mai curând imaginare – permite un excurs în trecutul familiei, iar forma dialogală evită monotonia discursului memorialistic tradiţional. Dacă decojim aceste evocări de excesul de sentimentalisme (şi de colocvialitatea forţată), desprindem o istorie dramatică a unei familii, a unei dinastii de gospodari aflaţi sub vremi, sub „puterea poporului”. O *saga* scandinavă *in nuce*, o germană „Casă Buddenbrook”, în stenogramă. Rămâne o enigmă de ce aceste memorii nu s-au topit într-un roman.

Trecând peste „stil”, peste formula dialogală (aplicată pentru sprinteneala discursului), aflăm detalii istorice intime ale scriitorului şi ale familiei sale. Aflăm, de ex., că în anul când „era foamete...” şi „au murit oameni”, elevul Beşleagă şi-a publicat primele versuri şi a primit un onorariu de 107 ruble („primul meu câştig”). Au urmat şi alte munci ale – încă – elevului: cantaragiu la aria colhozului, instructor superior de pionieri (era în clasa a noua, avea un salariu de 360 de ruble – de până la reforma din 1961 – dar primea 250, din cauza impozitului pentru holtei).

Mama, casa, pământul este poate cea mai fragmentară carte a lui Beşleagă, cu istorii particulare, de semnificaţie diferită, dospite pe istoria dramatică a ţinutului. Iată o secvenţă din povestea foametei din 1945-46: „Apoi seceta... Apoi foametea, de am mâncat piele de buhai pe care l-au omorât soldaţii ruşi în grajdul lui Vasile Balan, plecat în România, trăgând gloanţe după gloanţe în fruntea lui... Eu am cules pielea aruncată de ei sub gardul nostru, am pus-o în pod pe grinda unui căprior şi s-a uscat hrib... Tăiam din ea, fierbeam şi mâneam...”

Unele secvenţe sunt ca rupte din filme despre momentele istorice tragice, dar trăite şi relatate cu un fel de umor negru. Una reproduce replica unei bătrâne evreice adresată mulţimii atunci când era dusă de nemţi la marginea târgului, ca să fie împuşcată împreună cu semenii ei: „Să ţineţi minte: cu noi or să plămădească, iar cu voi au să frământe!” Scriitorul ne „traduce” mesajul: „Adevăr a grăit... Fasciştii i-au nimicit pe un cap pe evrei, iar comuniştii i-au omorât cu sutele de mii pe ai noştri: băgându-i ca pe oi în iadul războiului, mânându-i să moară în gheţurile Siberiei şi, pe deasupra, punându-le la cale o foamete de au ajuns să se mănânce om pe om...”

O altă secvenţă e pur şi simplu nostimă... dacă nu ar fi fost atât de tristă:

„– Când s-a întors, în toamna lui 1954, Tata Vasile de la închisoare, cu un bărboi înspicat, vârsat pe piept, cum l-ai întâlnit?

– A venit şi s-a oprit jos, la prag. Eu eram în uşa casei şi i-am zis: «Du-te de-aici, străinule, că nu te cunosc». Şi am intrat în casă...

– El a rămas tot afară... Când ai ieşit iar, a întins mâna tremurândă şi a cerut: «Fie-ţi milă de un sărman! Dă ceva de pomană».

– Aşa o fost, fiule. Dar de unde o ştii şi pe asta?

– Vecina Titiana era la gard şi-a văzut spectacolul...

– Atunci eu am râs...

– Şi Tata Vasile a pufnit în râs... Şi aţi intrat amândoi în casă...”

Vladimir Beşleagă îmi arătase cândva un almanah editat prin 1942 de autorităţile române, special pentru Transnistria, incluzând secvenţe de popularizare de literatură română şi istorie. Scriitorul îmi mărturisea că fără aceşti trei ani de administraţie românească în Transnistria (inclusiv, de şcoală românească) el nu ar fi avut niciodată conştiinţă naţională şi, cu siguranţă, nu ar fi devenit scriitor român... Această atitudine pozitivă faţă de „venirea românilor” este surprinsă şi în carte: „– Şi au venit românii la noi. – Au venit... – Şi am trăit trei ani pe-al patrulea cu românii. – Am trăit... – Şi tare bine a fost atunci! S-au întors bărbaţii şi flăcăii de pe front, că au căzut prizonieri şi le-au dat drumul acasă. – Ne-au întors românii Pământul şi dobitoacele luate la colhoz cu sila... S-au deschis bisericile. Se făceau nunţi cu cununii.”

Unele pagini, mai ales cele de jurnal, sunt adevărate scene de film documentar. Pe alte porţiuni, cartea inserează lungi jelanii sfâşietoare: „Oh, Mamă, Mamă.../ Simt că mor şi eu cu tine. Şi dacă am să mai am zile, mult nu am s-o duc.../ Şi dacă o fi să trăiesc, nu ştiu ce viaţă o fi aceea... Scumpa, buna, preabuna mea Mamă...” (note din jurnal). Nu se schimbă tonalitatea nici în pasajele din dialogurile imaginare, scrise recent, un Acatist

(Continuare în pag. 16)

→

dern, furnizat, într-o primă fază, mai curând prin *entertainment*, în ambalajul atractiv al culturii pop, în formă de show (se ştie: subcultura şi contracultura influenţează mai bine decât cultura), iar ulterior, odată cu proliferarea reţelelor sociale, prin dezinformarea subtilă şi prin manipularea discretă a opiniilor şi chiar a modului în care este percepută realitatea. Singura cale de luptă cu această influenţă este, după mine, blocarea tuturor canalelor şi resurselor propagandistice ruseşti, chiar dacă aceasta va stârni proteste inclusiv din partea celor cu libertatea presei şi a expresiei. Realizez că e o propunere deocamdată utopică, întrucât, în Basarabia, puţini sunt gata cu adevărat să taie buricul care îi leagă de circul de la *Ostankino*. O altă soluţie ar fi să aşteptăm (cât timp?) prăbuşirea regimului de la Kremlin şi, odată cu el, a tuturor structurilor ce se ocupă cu dezinformarea şi manipularea.

6. Bineînţeles, mi-ar plăcea să trăim acum într-o societate care a depăşit clivajele etnice şi culturale, animozităţile istorice şi de altă natură, şi care se îngrijeşte doar de respectarea drepturilor omului, prin definiţie, universale. Basarabenii nu şi-au definitivat însă construcţia naţională, nu şi-au redescoperit până la capăt apartenenţa la românitate, aşa cum RM nu şi-a conştientizat nici suveranitatea şi nici calitatea de subiect al dreptului internaţional. Tranziţia mentală de la secolul fanariot sau prefanariot, în moravurile căruia nu am încetat să ne bălăcim de la 1812 încoace, la postmodernitate nu a fost nici pe departe un salt calitativ, ci o pierdere şi mai accentuată a puţinelor repere fireşti, fundamentale, pe care le mai aveam. Noi încă nu am înţeles că suntem români, dar ni se cere deja să trecem peste asta, întrucât trăim în veacul al XXI-lea. Mai mult, cred că am păşit cu stângul în secolul al XXI-lea tocmai pentru că am sărit, fără voia noastră, peste secolul naţiunilor şi modernitate.

7. În epoca imaginii, în cea a Internetului, este evident că nişte filme artistice sau documentare, făcute de profesionişti şi dublate în limbile de circulaţie, ar fi cântărit mai mult decât cărţile istoricilor sau memoriile unor martori oculari, oricât de respectabili. Cât priveşte literatura... Pentru a face cunoscute dramele şi tragediile prin care am trecut, ca indivizi şi ca popor, ne-ar trebui nişte cărţi de calibru: de pildă, o *Conversaţie la „Catedrala”*, nişte *Versete satanice*, un *Doctor Jivago*... Dar cine să le scrie?

8. Proiectul unionist este realizabil oricând, dar numai de sus în jos, în niciun caz invers. Românii de pe ambele maluri ale Prutului nu sunt nemţii anului 1989-1990. Şi nici măcar ardelenii anului 1918. Considerente pragmatice şi o elită responsabilă, la Chişinău ca şi la Bucureşti, pot înfăptui „imposibilul”. Dacă lăsăm totul la latitudinea poporului, consultăm opinia maselor şi ţinem cont de democraţie, nu se va întâmpla niciodată nimic. De ce? Pentru că poporul nostru nu-şi vrea binele. Fapt dovedit de îndelungata lui istorie.

Pagini îngrijite
de **Silvia BERLINSCHI** şi **Nina SCUTARU**

▣

Grigore Chiper

Pata de rugină

S-au întâlnit la un film
în cadrul unui festival
Ea spunea că e alt film
dar după el era Ego
S-au văzut
de vreo două ori
Ultima dată s-a întâmplat într-un bar
despre care el şi-a zis
că se cântă muzică tare acolo
iar ea şi-a zis să mai revină

Nu au fost
ceea ce s-ar numi cu un termen demodat
perechea ideală
Pe scurt
dragostea lor a sfârşit
exact ca în filmul crime
pe care l-au vizionat ambii
deja separaţi de câteva scaune goale

E ca şi cum ai privi prin ţeava puştii
şi pata de rugină ar fi dispărut

Traducând din Victor Hofman ş.a.

Bifam cărţi cărţi cărţi
pe care să le cumpăr
când voi ajunge la

Îmi amintesc
cum voiam să prind şi Peterhoful
(Probabil poezia e chiar amintirile
scrie Liubov Turbina)
şi nu mă puteam hotărî
dacă să iau un tren comod şi plictisitor într-o dimineaţă
lăptoasă de toamnă
sau un feribot pornit în bătaia curenţilor baltici

Sau poate e mai bine
ca bifele cu cărţi să se adune să se adune să se adune

Acum a venit vremea
să traduc din poeţi ruşi
aproape uitaţi

Acum ştiu cum arată Atlantida lor
ca un poem cu rime

Probabil poezia e însăşi uitarea

Seminţe

De fapt, i-am văzut puţin scrisul
căci a ezitat chiar de la început...
AH, *Jocurile Daniei*

Îmi place că scrii de mână
în carnetul tău
deşi te-ai fi putut folosi de un gadget

Eu citesc Tagore pe hârtie
cu toate că aş fi putut utiliza un book reader

În fiecare vamă parcurg
fără să mă grăbesc
câte cincisprezece-douăzeci de pagini

Literele majuscule aproape că le pictezi
disproporţionat de mari
aşa cum obişnuiesc să le fac şi eu

Scrisoarea la care trudeşti neîntrerupt
e adresată evident cuiva
poate nimănui

Nu mă deranjează nici cerneala verde
aleasă pentru a surprinde sau chiar a epata

Semaforul la care am oprit
are însă culoarea roşie
iar seminţele de betel din roman s-au scuturat

Vals trist

J.S.

Nu e prima dată când ascult Vals trist
dar abia astăzi încerc să număr motivele muzicale
care se derulează pe toată durata
şi ajung la vreo cinci-şase

Tema însă e cu totul altceva
E ceea ce ar vrea să înceapă
şi nicidecum nu se întruchipează
în nişte forme finite

Un vals neobişnuit de bogat
compus numai din bruioane şi eboşe

Mi-l imaginez mereu ca pe o apă mare un tsunami
care se rostogoleşte vertiginos peste tine
şi nu e decât imaginea unei iluzii optice acvatice

E ca şi când ai trăi în interiorul unei ţări
cum e Kuweitul
care nu are niciun râu

După

S-au scuturat frunzele de cremă ale tortului
S-au topit cuvintele siropoase din toasturi
Veselia a trecut ca focurile de artificii
Am rămas singur faţă în faţă cu noaptea
cu alcoolul

Eu nu mai eram nicăieri
Uitasem că realitatea la care voi reveni
e mai dură

Un taxi galben ca cele din New York
mă scotea din parcul invadat acum de ţânţari
şi din gândurile negre
ca taxiurile londoneze

E o secetă severă de august
şi nişte dureri surde în mâna stângă
dar nu ai cui spune
decât nopţii

Trecem în viteză pe acolo unde în locul pustietăţilor
de odinioară
au răsărit blocuri nepopulate

(Din volumul ***Seminţe de betel***,
în curs de apariţie)

■

(Urmare din pag. 15)

postmodern: „Şi pe lutul uscat [...] am descoperit urmele degetelor Tale, Mamă. Atunci m-au înecat lacrimile şi s-au amestecat cu lutul lăsat de mâinile Tale, Mamă...” Pe contrasens, mama e mai puţin patetică în aceste dialoguri, cu replici scurte, afişând lipsa interesului pentru subiect: „Ei, lasă...”; „Aşa-i omul...” etc. În contrapunct cu tragic-pateticul discurs al scriitorului, de un calm temperând grandoarea şi de o demnitate ne-monumentală sunt ultimele cuvinte ale mamei, fixate de scriitor în jurnal: „Dacă oi muri eu, îţi trăi voi cumva...”

După dialogurile sentimentale, urmează, într-un alt stil, patru scrisori de la tata, documente ale timpului, confesiuni nostime şi totodată documente lingvistice. Prima scrisoare e datată cu „vineri, înaintea Duminicii Mari”, iar autoprezentarea autorului scrisorii e cu menţiunea statutului religios incert: „Eu, bărbatul tău necununat Vasile”... Tata o face pe grozavul, ca să nu se vadă că detenţia lui e o corvoadă, nu eroizează viaţa în puşcărie, dar nici nu se martirizează, refuzând compasiunea (e o lungă istorie cu detenţia tatălui, pentru care vina o poartă el, iar la arestul său a contribuit soţia). În acest context, tata o face pe grozavul, evidenţiind avantajele şi favorurile de care se bucură: „Eu tot lucrez la *cancelearii*... Mă mai ocup cu *scrisorili recomandati şî* cu plată *şî fiecari* cari *ari sî primească* vine la mine *şî* primeşte...” Neavând un fotograf la îndemână, el îşi face un autoportret: „frumoase musteţe am, îmbelşugate - în sus *gălbâi-suri* şi puţin *negri*. Eh, *sî* mă vezi, Jană, cum eu sânt de frumos ...! Cat cu ochii taman cum Lenin [se uita] la *burjuazâi* ...”

O scrisoare e reprodusă şi fotografic, documentele contând în economia acestui proiect memorialistic (o fotografie confirmă şi acest enigmatic nume Adolf, pe care îl purta la naştere viitorul scriitor, până când preotul nu l-a respins ca pe unul... protestant/ne-ortodox). Imaginea olanelor cu care era acoperită casa părintească ne aminteşte de o producţie, de pe la 1900, a Casei „Fraţilor Roşcaţi” (Roux Frères) din Marseille (olane aduse, pesemne, din Odessa, port internaţional sub toate regimurile). O altă fotografie ne pune în faţă imaginea „paşaportului” (buletinul sovietic) mamei, eliberat în 1936 şi tipărit cu litere româneşti, dar şi într-o perfectă limbă română („paşaport”, „domiciliu”, „valabil până la...”), acceptată în Transnistria (RASSM) până în 1937, când autorii „reformei ortografice româneşti” şi ai introducerii în circuit a limbii române elevate au fost împuşcaţi. Imaginea „românească” (dar cu stema sovietică) a paşaportului este „echilibrată” de o diplomă de laudă (tipărită în limba ucraineană) conferită elevului din clasa I „Volodimir Beşleaga” pentru rezultate excelente la învăţătură şi purtare exemplară. Efigiile lui Lenin şi Stalin, ca şi stema Ucrainei Sovietice, sunt garanţia autenticităţii actului şi a succeselor obţinute de elevul eminent.

Vladimir Beşleagă este oponentul subsemnatului în polemica despre literatura care „vine (afirmă romancierul) din biografie”. Argumentul lui: nu ai biografie – nu ai operă. Subsemnatul consideră că o biografie interesantă nu e garanţia unei bune opere. Mai mult contează (dincolo de har, care e primordial), după mine, lecturile scriitorului, decât aventurile vieţii şi destinul. Beşleagă câştigă, ca şi cum, această polemică. El are biografie şi are operă.

Doar că – e singura mea remarcă în context, lăsând tema deschisă – mi se pare foarte limpede că biografia, absolut impresionantă, a Maestrului (întrunind toate condiţiile notate undeva de Hemingway: copilărie dificilă, război, foamete, ocupaţie străină, casa la limita dintre lumi, lecturi dozate ideologic, apoi propriile cărţi interzise etc.) s-a topit perfect în jurnalele şi memoriile sale (inclusiv în cartea pe care o prezentăm azi). Dar romanele sale remarcabile vin – totuşi – mai mult din lecturi.

Vladimir Beşleagă, ***Mama. Casa. Pământul*** (lacrimi, litanie, incantaţii). Editura ARC, 2019, 184 p.

■

Despre dreptul de a nu minți
(note din jurnal sau de facebook)

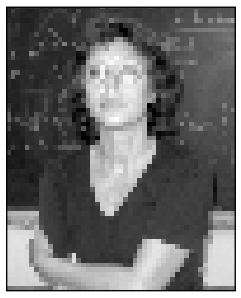

de
Mariana Codruț

*Așa cum există ne-cuvintele, nume inventat de N. Stănescu (cuvinte eludînd normele gramaticale, transformate prin voința autorului în licențe), sistemul comunist ne-a transformat în... licențe, în ne-oameni: lipsiți mulți ani de exercițiul liberei opțiuni, acum libertatea noastră mai mult ne stînjenește. În plus, ne-oamenii nu pot să construiască decît ne-personaje, cu ne-destine, doar niște creații abstracte, cu un anume... mod de folosire. (*jurnal din '95*)

* „Sînt convins că mediocritatea barează drumul spre libertate, ea, mai mult decît mulțimea stupidă." (P. Istrati, scrisoare către R. Rolland din 16 iunie 1922) (*martie 2004*)

* „Aceste convorbiri arată limitele angajamentului pentru artiști și previn noi trădări posibile. Ele îi anunță pe intelectualii din al treilea mileniu că nu le rămîne, drept ideologie, decît sărăcia lui Iov și, pornind de aici, libertatea totală de exprimare." (Din postfața semnată de André Coutin la cartea-interviu cu Eugen Ionescu, *A rupe tăcerea. Convorbiri cu André Coutin*, Humanitas, 2008.) (*dec. 2011*)

* Nu foarte de mult, l-am auzit pe Bernard Pivot, realizatorul faimoaselor emisiuni literare *Apostrophes* (difuzată pe canalul televiziunii franceze Antenne 2 între 1975 și 1990) și *Buillon de culture* ('90-2001), spunînd într-un interviu că a evitat toată viața lui să lege prietenii cu scriitorii invitați. Motivul? Pentru a nu-și pierde independența, libertatea de gîndire. (*mai 2014*)

* Camus: „Libertatea e dreptul de a nu minți."

Sf. Ioan: „Iar adevărul te va face liber."

* În lumea postcomunistă ro, libertatea pare să fie un concept abordabil doar în relație cu regimurile politice care o restrîngeau și o restrîng (totalitarismele). Nu și în relație cu condiția umană în sine. Scăpată de Ceaușescu, inteligența ro nu mai pare interesată să pună în discuție ideea de libertate, în contextul în care mulți renunță la propria independență în schimbul unor cîștiguri imediate. (*iulie 2014*)

* Dacă pui sub semnul întrebării înțelepciuni strămoșești precum „capul plecat sabia nu-l taie" sau „bărbatul e bărbat" (asta însemnînd că tu, femeie, trebuie să i te supui, indiferent de condiții), în lumea ro ești pierdut...

* Cred că democrația nu înseamnă libertatea să critici/să negi tot ce-ți vine ție bine, ca să te simți important. Ci, mai ales, să te bați pentru niște valori autentice (fapt care presupune, desigur, să le cunoști/recunoști, să le simți ale tale). De aceea, e criminal ca tu, editor sau redactor TV, în numele democrației, al... libertății de exprimare, să ceri opinia despre lume unui acefal care crede că cea mai bună atitudine față de ea e s-o seceri cu mitraliera... (*febr. 2018*)

* Nimic mai solicitant decît libertatea. Îți impune să te sprijini pe judecata, pe bunul tău simț, pe puterea ta sufletească și trupească de a o înțelege și de a o susține, adică de a o ajuta alături de alții asemenea ție să subziste.

* Cred cu tărie că traiul & gînditul în comun sînt ruinătoare pentru un scriitor. Doar unicitatea experienței de viață și a gîndirii dau valoare unei opere literare. (*aprilie 2019*)

* Gînduri fugare dar pesimiste în fapt de seară (era covid-eană): – libertatea noastră, a românilor, e în orice clipă amenințată fiindcă instituțiile menite să o apere (învățămîntul, cultura) sînt cu mult mai puțin în atenția conducătorilor decît instituțiile represive, cum e Jandarmeria, formată din malaci bine echipați, bine dotați, bine... determinați (vezi ciomăgeala sinistră dată fără jenă protestatarilor din 10 august 2018, București; apropo, plătește cineva pentru asta?); – despre „societatea civilă", în care îmi puneam mari speranțe în '90 că va apăra democrația, nu sînt prea multe de laudă de zis nici acum, la 30 de ani după revoluție, dovadă fiind numărul mic al celor care ies în stradă; – instituțiile neclădite pe criteriul competenței sînt foarte vulnerabile, o țară cu asemenea instituții e menită haosului la orice schimbare politică; – o cultură (literatură, artă etc.) în care bătaia peștelui se dă pe... fetele frumușele/băieții frumușei, fetele puternice/băieții puternici (adică șefe/șefi de programe, rubrici, reviste, festivaluri etc., aleși pe alte criterii decît valoarea umană și profesională) e zero, țara care marșează pe ei e foarte vulnerabilă oricînd. (*martie 2020*)

* Un prieten se teme că interdicțiile, ordonanțele militare ne vor dresa suficient cît, obișnuiți cu supunerea totală din timpul stării de urgență, să cedăm statului controlul complet, renunțînd la libertate, la democrație. Îi răspund că eu n-am astfel de teamă, gustul libertății – atît cît o înțelegem noi, românii – e greu de uitat. Însă vom uita repede că am trecut prin asemenea rău, deci nu, nu vom deveni mai buni, mai elevați spiritual după pandemie, cum cred destui. (*aprilie 2020*)

* Fascinantă și în același timp înspăimîntătoare e rumoarea lumii. Bietul de tine, dacă-ți pleci cumva urechea la ea, ești pierdut: nu mai poți să-ți auzi și să-ți urmezi propriile gînduri. Fiindcă mergi în coloană, gîndești în comun, devenind un grăunte oarecare dintr-un moloz. Și atunci, nu mai ai dreptul să vorbești despre individualitate, personalitate, libertate etc. (*mai 2020*)

▣

Premiile Uniunii Scriitorilor din Moldova pentru anul 2019

Uniunea Scriitorilor din Moldova, cu sprijinul Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, a acordat Premiile USM pentru cele mai importante cărți ale anului 2019.
Ca în fiecare an, au existat două categorii de premii: premiile Juriului USM și premiile Consiliului USM.

I. Premiile acordate de Juriul USM

Juriul, alcătuit din Alexandru Burlacu (președinte), Andrei Țurcanu, Ana Bantoș, Val Butnaru, Călina Trifan și Mihaela Perciun (secretar), a stabilit următoarele premii:

Premiul pentru Cartea de Poezie

• Emilian Galaicu-Păun, *A(II)Rh+eu/ Poem; Apa.3D/ Poemelnic*, Ed. Cartier

Premiul pentru Cartea de Proză

Roman
• Moni Stănilă, *Brâncuși sau cum a învățat țestoasa să zboare*, Ed. Polirom

Proză scurtă

• Vitalie Ciobanu, *Zilele după Oreste*, Ed. Humanitas

Premiul pentru Cartea pentru Copii și Tineret

• Titus Știrbu, *Născocilă, Roadegumă și feciorul lui Păcală*, Ed. Lumina

Premiul pentru Cartea de Critică, Eseu și Istorie Literară

• Eugen Lungu, *Complexul Orfeu*, Ed. ARC

Premiul pentru Cartea de Traduceri

• Ivan Pilchin, *Там, куда я точно вернусь* (15 poeți tineri basarabeni, trad. în limba rusă), ЛитГОСТ

UNIUNEA SCRIITORILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA

Premiul pentru Cartea de Debut

Poezie
• Dan Negară, *Triphopuri,* Ed. Paralela 45
Proză
• Valentina Șcerbani, *Orașul promis*, Ed. Tracus Arte

II. Premiile acordate de Consiliul Uniunii Scriitorilor

Premiul Opera Omnia - Andrei Țurcanu
Premiul de Excelență - Aurelian Silvestru, Nicolae Popa
Premiul Relații Culturale - Iurie Bojoncă

Premii speciale

• Nicolae Leahu, *Cronograful de la Bălțiburg*, Ed. Junimea
• Leo Butnaru, *Excesul de poezie nu dăunează sănătății dumneavoastră*, Ed. Charmides
• Ion Anton, *Ieșirea din uitare*, Ed. Lumina
• Nina Corcinschi, *Narațiuni ale erosului*, Ed. Cartier
• Anatol Moraru, *Scurtmetraj fără final*, Combinatul Poligrafic
• Gheorghe Budeanu, *Un strigăt pe Nistru*, Tipografia Centrală
• Alexandru-Horațiu Frișcu, *Slavă cizmelor de chirză*, Tipografia Reclama
• Dumitru Pasat, *Interferențe filosofice germano-române*, Ed. Pontos

Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova și al Fondului Literar

• Elena Prus, *Nobelul pentru literatură ca patrimoniu geocultural*, Ed. Cartea Românească Educațional

Notă:
Scriitorii Dumitru Crudu, Olga Căpățână și Lucia Țurcanu și-au retras cărțile din concurs.
Scriitorii Teo Chiriac și Nina Corcinschi și-au retras cărțile din lista nominalizărilor propusă de Juriul USM.
Data desfășurării Galei Premiilor USM pe anul 2019 va fi anunțată ulterior.

Chișinău, *2 iulie 2020*

▣

Iluziile ca cenotafe

Mie, Doamne Dumnezeule desfăcător de minuni și făcător de realitate, suișul, creșterea spre cer mi se pare urcarea copacului în propriul său copac, adică – în sineși, urcarea pădurii în propria sa pădure, toate – restituindu-se loruși, sub actuale sau foste stele, sub mutele plante stinse – niște morminte în care nimeni-țipenie nu a fost îngropat, Doamne Dumnezeule desfăcător de realitate și

de

Leo Butnaru

făcător de minuni. Ca să nu zic: irealitate, și mai grav – iluzii, acestea putând a se dovedi nimic altceva decât un rebut al subconștientului nostru.

Lămurește-ne, Doamne, de nu ar fi mai bine să ne arătăm mai puțin inventivi în a plăsmui speranțe, iluzii, stări de fericire sau nefericire în iluzoria realitate – pe de o parte, și irealitate iluzorie – de cealaltă parte. Sâcâitoare, hărțuitoare iluziile, și când le ai, și când nu le ai.

Iluziile sunt de mai multe feluri: îmbălsămate, împăiate și incinerate. La toate timpurile. Iar prezentul propriu-zis nu e decât iluzia care se hrănește cu propriul său cadavru, pentru a-și continua permanența. Și, se dovedește, în această devorare de iluzii prezentul are un apetit nebun! Încât, în continuare, de eternitate și deșertăciune, cele mai importante lucruri în viața oamenilor nu sunt lucruri, ci iluzii, acestea – în mereu inevitabilul report.

Și totuși, eu unul, când încerc iluzii, nu sunt un pesimist. Chiar dacă nici încercat de optimism nu sunt. Numai că această stare nu ar fi una neutră, să zic (să scriu). Astfel că, de mi se întâmplă să scriu despre iluzii, am potrivit chiar și un îndemn:

– Trăiască iluzia că sunt liber și scriu tot ce gândesc!

Îndemnul nu ar trebui să le pară unora inadecvat, chiar bizar, odată ce omenirea încă nu e încercată de marea iluzie de a nu-și mai face iluzii. Iar în această situație, poate provizorie, poate pentru totdeauna, e bine dacă speranțele, dar mai ales iluziile tale, au simțul umorului.

Da, exact așa, cu umor, chiar dacă iluziile sunt ca și orele: *Omnes vulnerant ultima necat**.

_____

**Toate rănesc, ultima ucide* (lat.).

În memoria călimărilor

Pe când caligrafiam, asudam și tot secam micile butoiașe de cerneală ale călimărilor, piticele lor sacale sau, poate, ulcioare ori, să zicem, vaze miniaturale cu cerneala lila a viitorului liliac de litere sau cifre cu florile-n patru și, uneori, în cinci petale.

Pe când piraţii se porăiau, agitaţi, cu butoiașe de praf de pușcă, archebuze, pregătindu-se pentru jaf și bătălie.

Pe când noi, precum spuneam, trebăluiam cu butoiașele căli-mărilor (și oceanelor... cunoașterii), călin-du-ne păciuitoarea, ușor ameţita caligrafie.

Cam atât a fost să fie... Mai bine zis, părea să fi fost, pentru că subiectul se-reluă ca de la sine odată, când, cu prietenul sârb, poetul Radomir Andrić, ne aminteam de mirosul cernelii din călimară – acel obiect de care nu mai știu cam trei sferturi din populația lumii.

„Bineînțeles – spuse Radomir – mirosul cernelii era la fel și în Serbia, și în România."

„Și în Azerbaidjan", am adăugat eu, ca semn de respect față de tărâmul poeților în care ne aflam și ne aminteam de antichitatea noastră școlară, de călimara în ea cu lichidul amurg violet al cernelii (dar aici mi se pare necesară o notă de subsol sau una – chiar aceasta – integrată direct în text, ca să-i explic bietului meu computer ce însemna aia călimară, obiect asupra căruia descântam alchimic cu praf chimic și stropi de apă, spre un sfârșit de vară și început de toamnă, în antichitatea noastră școlară...).

Luna și gâștele. Mit și traducere

Omul pe lună... Primul pas pe bietul praf selenar... „Este un pas mic pentru om, însă un salt uriaș pentru omenire..." (Păstrați ghilimelele la propriu și la figurat, plus această paranteză...)

Alte aselenizări, alți pași, alte module, alte (turme de) urme – curate, dar și necurate...

Din nenorocire, cândva, luna va ajunge nu doar poluată, ci și poluantă, precum un Cernobîl cosmic... Precum orice loc populat, des-sfințit de om...

În fapt de noapte, pe fundalul ei vânătauriu, liricele, suavele gâște din poezia japoneză se vor vedea, proiectate, ca la roentgen: niște biete schelete în zbor...

Astfel începea deja demitologizarea.

Într-adevăr, cam după douăzeci de ani de la aselenizarea omului, începuse să scadă numărul miturilor pe cap de locuitor, astfel că pe capul vreunui pământean, pe curiozitatea lui, nu mai revine niciun mit, în acest caz situația fiind la un o (zero) incert. Pe când în cazul capetelor altor muritori, inclusiv ale descendenților din egiptenii sau grecii antici, se numără deja invers – minus un mit, două, trei...

Aceștia, bineînțeles oarecum frustrați, nu se lasă ca pe capul lor de locuitor să nu revină niciun mit, astfel că, din vreme în vreme, stau cu ochii holbați pe orizont, pe burtiera televiziunii cosmice pe care alunecă propozițiile de apă, grindină sau zăpadă ale norilor, cu care ar putea să se reîntoarcă vreun mit. În caz contrar, ei se simt parcă fără destin, precum cucul din ceas; pe scurt – pământeni ne-deplini, un fel de jumătate-om, jumătate-iepure; un fel de Statu-Palmă-Barbă-Cot (iată, aici, vreun eventual traducător al acestui text ar putea încerca dificultăți cu echivalarea noțiunilor care nu se găsesc prin alte părți...).

Omul și cureluşa de ceas

Întrebarea ta despre ce-ai zis (...chiar ai zis?) – nemurire...

Până să fi îndrăznit a da un răspuns, chiar acesta, timid, încât nici cu propria umbră nu îndrăznește să fie pentru, de parcă și-ar fi strâns capul între umeri.... Până să fi îndrăznit să dau eu un răspuns, prietenul, nehotărât, și-a tot schimbat opțiunile, poziția, pozițiile – în fine, până să fi potrivit vreun răspuns, chiar dacă, între timp (și între spațiu) prin minte mi-au trecut răspunsuri-mulțime, din care așa și nu am reușit să te/să mă învrednicesc de vreunul, muritorul meu prieten de o viață atât de scurtă, cam cât cureluşa ceasului de mână, încât omului mai că-i vine să o cronometreze cu secundometrul în mână... Omului atât de neștiutor, dar mai ales hazliu, sau poate iresponsabil, încât spune orice, spre exemplu (iertare, prietene!): nemurire...

▣

Revista revistelor

„Sud-Est cultural", nr. 1/2020

În acest an, 2020, foarte încercat, revista *Sud-Est Cultural* împlinește 30 de ani de la fondare. O aniversare remarcabilă, care certifică și întărește edificiul cultural și identitar al românilor din Basarabia. În primul număr apărut după regretabila dispariție a Valentinei Tăzlăuanu, fondatorul revistei, redacția a invitat o parte dintre autorii și colaboratorii săi să răspundă la întrebarea: „Ce a însemnat pentru dumneavoastră colaborarea cu revista *Sud-Est Cultural*?" Răspund – scurt, emoționant, evocator, meritat-elogios ... –: Vladimir Beșleagă, Constantin Cheianu, Leo Butnaru, Mircea V. Ciobanu, Nicolae Negru, Eugen Lungu, Vasile Gârneț, Lucia Țurcanu.

Leo Butnaru: „E una din cele mai consistente reviste ale literaturii și culturii românești, revistă cu profil și destin distinct, dintru începuturile ei pledând pentru inteligență estetică și eseistică, pentru diversitate tematică, stil înalt, astea grație profesionalismului restrânsului ei colectiv redacțional, eficient ca faptă, ce reușește să atragă și să mobilizeze la nobilă muncă un cerc de autori dăruiți cu har. Astfel, *Sud-Est Cultural* e deja nume emblematic în presa literară, culturală românească de pretutindeni."

Eugen Lungu: „Toate succesele revistei se datorează Valentinei Tăzlăuanu, ctitorul publicației. Ea a știut s-o gestioneze în cele trei decenii și, cu nemaipomenite eforturi, s-o mențină pe linia de plutire. Valentina a manevrat între Scila și Caribda pe timpul când guverne mankurtizate făceau tot posibilul ca s-o închidă. Profilul proromânesc și proeuropean al publicației îi deranja mult și de asta au și sistat orice susținere financiară. În fond, astfel *Sud-Est* a evoluat în *Sud-Est Cultural*. Am fost unul dintre fondatorii publicației sub noul brand. Valentina Tăzlăuanu a știut să smulgă publicația de sub presiunea ministerială, să găsească alte surse de finanțare și să dea publicației un nou impuls vital. Directorul revistei a îmbinat calitățile de manager cu cele de diriginte cultural. Revista a devenit astfel nu doar o foaie periodică, ci un for cultural...".

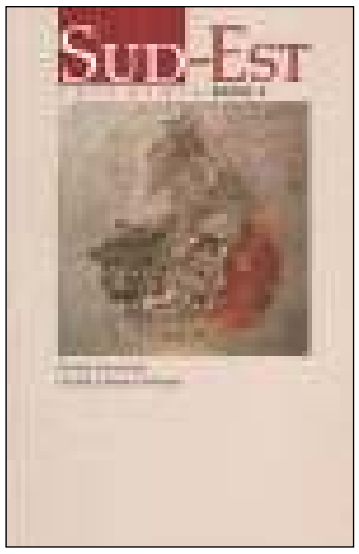

Constantin Cheianu: „Mă consider fără îndoială un produs la revistei *Sud-Est Cultural* și al școlii Valentinei Tăzlăuanu. Simt experiența acumulată acolo ca pe o temelie a ființei mele. Aș fi fost altul, un exemplar mai nereușit și mai imperfect, dacă nu făceam aceasta școală. Și aș fi fost unul mult mai bun dacă învățam temeinic toate lecțiile Valentinei Tăzlăuanu."

Mircea V. Ciobanu: „În acest sens, al unei sinteze intelectuale asupra fenomenului cultural elitist, revista a devenit indispensabilă oricărui intelectual de la noi care se respectă. A fost și rămâne o revistă elitistă, pentru cititori selecți. Sau pentru cei care vor să-și ridice ștacheta intelectuală, a cunoștințelor profunde și a informațiilor recente din domeniul culturii. Paleta ei fiind destul de vastă, am putea spune că ea a deschis apetitul pentru tot ce înseamnă fenomen artistic sau cultural, pentru inițierea în genul numit în occident studiile culturale".

Lucia Țurcanu: „Anii în care am făcut parte nemijlocit din redacția revistei m-au învățat ce înseamnă cu adevărat munca în culisele unei publicații de cultură: diplomație în comunicarea cu autorii, capacitate de triere a textelor, abilități de redactare, perseverență și pricepere în elaborarea proiectelor de finanțare, răbdare (multă răbdare!) și un neostoit avânt romantic, fără de care, într-o lume impasibilă la cultură, nu ai cum să realizezi un proiect durabil și credibil precum este *Sud-Est Cultural*."

Alte titluri și autori din sumarul acestui prim-număr: Mircea V. Ciobanu – „Obsesia canonului (glose nestructurate) sau Evanghelia literară după Bloom"; Emilian Galaicu-Păun – „Cărțile pe care le-am citit, cărțile care m-au scris"; Leo Butnaru – „Poezia ca dezvăț de mulțime"; Interviu cu Radu Vancu realizat de Moni Stănilă (Vancu despre Basarabia: „Mă doare. Exact în același sens în care spunea Unamuno că îl doare Spania. Și mi-e și frică să mă gândesc cât vă doare pe voi."; Olga Tokarczuk – Discurs rostit cu prilejul ceremoniei de decernare a Premiului Nobel pentru Literatură (fragment), traducere din limba engleză de Marcel Gherman; Proză de Vlad Grecu și Emanuela Iurkin; Poezie de Călina Trifan și Artiom Oleacu; Iuri Khorovsky – „Andrei Sârbu, colegul și vecinul meu"; Fernando Diaz Plaja – „Europeanul", traducere din limba spaniolă de Valentina Buzilă.

Vasile GÂRNEȚ

▣

„Istorie participativă” sau ego-istorie?

Am remarcat de mai multe ori, în rubrica de faţă (ultima dată – chiar în numărul trecut) cît de în vogă a ajuns, în deceniile din urmă, ego-istoria. Mă ocup şi astăzi de acest tip de scriere, dar nu pentru că volumul pe care l-am ales este la fel de interesant ca cele dinainte, ci dintr-un alt motiv: fiindcă ilustrează unde poate duce, în această privinţă, abu-

de

Alexandru-Florin Platon

zul de subiectivitate, convingerea că orice experienţă trebuie povestită.

Christophe Prochasson, a cărui carte am ales-o pentru a exemplifica ceea ce îmi pare a fi, uneori, deriva acestui gen, este un istoric cunoscut. Absolvent al prestigioasei École Normale Supérieure de la Saint-Cloud, profesor şi cercetător în nu mai puţin ilustra École des Hautes Études en Sciences Sociales (al cărei preşedinte a fost ales în 2017), Prochasson este autorul unui vast *corpus* de cărţi şi studii referitoare la istoria politică şi intelectuală a Franţei în secolele XIX-XX, preocupările sale îndreptîndu-se cu precădere spre mişcarea socialistă, examinată, de-a lungul anilor, din toate unghiurile „canonice” (fondatori, personalităţi, doctrină, audienţă socială, relaţiile cu intelectualii etc.). Intelectual de stînga, istoricul a fost şi un militant al partidului despre trecutul căruia a scris, activînd în cadrul lui preţ de un deceniu şi ceva (pînă prin 1993-1994). După ce socialiştii au revenit la putere, în 2012, Christophe Prochasson a fost numit, mai întîi, rector al Academiei din Caen (un fel de „suprainspector” peste instituţiile şcolare din Normandia), fiind apoi invitat (în 2015) să devină consilierul preşedintelui François Hollande pentru educaţie, învăţămînt superior şi cercetare. A rămas în acest post pînă la sfîrşitul guvernării socialiste (2017). Aceasta este experienţa pe care şi-o povesteşte istoricul în cartea de faţă.

Autorul îşi justifică dubla alegere – de a intra în politică şi a-şi relata incursiunea „în interiorul Statului” – prin curiozitatea de a experimenta – cum se spune – pe pielea lui lucrurile despre care, pînă atunci, doar scrisese. „Raţionalizînd în exces conduitele şi discursurile – afirmă el – ţinîndu-se aproape de limbajul şi comportamentele indigene, o anumită ştiinţă politică trece pe lîngă dinamicele complexe care animă viaţa politică” (p. 62). Ce ar fi – se întreabă autorul – dacă istoricul şi politologul ar încerca să facă *ei înşişi* ceea ce văd din afară, păstrînd, totodată, distanţa critică faţă de propriile acţiuni? „A fi în coloana care defilează şi a ieşi din timp în timp din ea, pentru a o vedea de la marginea trotuarului – aceasta este – scrie Christophe Prochasson – imaginea care corespunde cel mai bine atitudinii pe care am adoptat-o mai întîi ca rector, apoi în calitate de consilier al Preşedintelui Republicii” (p. 17). Conceptul pe care autorul îl inventează pentru a da o coloratură teoretică acestei opţiuni este cel de „istorie participativă” (*histoire-participante*). Nu este vorba – se apără el – de o nouă ego-istorie, ci de una diferită, a cărei materie primă este experienţa celui care o practică; un demers care, implicîndu-l pe istoric „în configuraţiile sociale analoge celor pe care le observă în trecut” îi poate arăta „care sînt limitele unei acţiuni [politice], dezvăluindu-i, totodată, ceea ce nu se vede” de la distanţa pe care o adoptă orice cercetare (p. 12-13).

Intenţia istoricului este nu numai perfect rezonabilă, ci şi absolut lăudabilă. Totuşi, cititorul avizat (de aceeaşi formaţie profesională ca a autorului sau asemănătoare) nu poate să nu se întrebe de ce mai era necesară o asemenea întreprindere pentru a constata ceea ce este de domeniul evidenţei şi, pînă la urmă, atît de banal: diferenţa dintre cum se vede (retrospectiv sau în durata imediată) viaţa politică şi realitatea ei cotidiană? Christophe Prochasson este din capul locului conştient de discordanţa de principiu dintre ceea ce el numeşte – foarte bine – „condiţia istoricului” (sau lumea savantă) şi viaţa publică. Dacă temporalitatea celei dintîi este, mai întotdeauna, lungă, subsumată unor scopuri care au nevoie, uneori, de luni şi ani pentru a se materializa, durata celei de a doua este, invariabil, scurtă, trecutul – atît cît îl poate interesa pe un om politic sau pe un înalt funcţionar – fiind perceput dintr-un unghi strict utilitarist, ca model/justificare pentru o acţiune şi o modalitate de legitimare a unui rol sau postùri.

A doua diferenţă – şi mai incomodă – de asemenea notată de autor este una de cadenţă. „Cînd mi-am început funcţia de rector – scrie el – îmi amintesc că am avut sentimentul de a fi prins într-un vîrtej uriaş de sarcini. Niciodată nu am avut sentimentul unui lucru atît de intens... Am intrat într-o cu totul altă lume.” (p. 58). Constatarea au făcut-o mulţi care au ocupat o funcţie administrativă, ceea ce nu-i scade însă din semnificaţie, mai ales dacă este corelată cu alte două neajunsuri: deosebirea dintre codurile de conduită şi logica diferită a acţiunii, care guvernează lumea savantă şi viaţa publică, pe de o parte, şi, pe de altă parte, diferenţa de comunicare (cuvînt omniprezent în jargonul politic şi programele universitare, a căror ambiţie este să-i înveţe pe toţi nu cum să vorbească, ci cum să comunice...). „De ce anume are nevoie un om politic – se întreabă retoric Christophe Prochasson – care este, întîi de toate, un producător de discurs şi, prin urmare, un creator de sens?” Tot el răspunde: „De mesaje simple, clare, lizibile, cît mai puţin ambivalente. Ştiinţele sociale, în general, istoria, în special, întîmpină mari greutăţi în a i le oferi. A ceda în favoarea simplificării înseamnă a renunţa la spiritul ştiinţific.” (p. 54) Aşa se face că, devenit consilier, un profesor şi un cercetător este constrîns să se adapteze necontenit necesităţilor şi specificului comprehensiv al celor pe care îi serveşte. Sarcină deloc uşoară, cum constată nu o dată autorul, care, în asemenea ocazii, fie că a trebuit să renunţe la anumite explicitări, necesare înţelegerii corecte a unor situaţii, fie s-a pierdut în elaborări discursive greu de urmărit şi încă şi mai greu de înţeles de „patronii” săi.

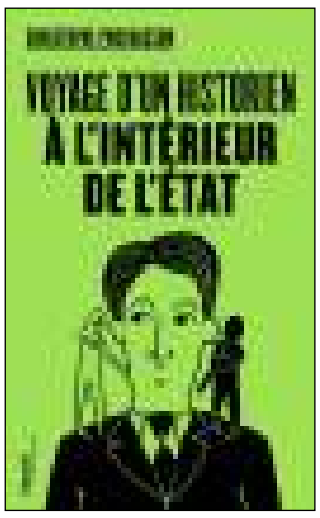

Partea cea mai interesantă a cărţii rămîne tocmai acest capitol (primul: *La condition de l’historien*), în care Christophe Prochasson meditează la situaţiile incomode în care se vede adesea pus un om de ştiinţă intrat în viaţa politică. Flatat, fără doar şi poate, de propunerea de a servi guvernul şi de a-l consilia pe Preşedinte, istoricul recunoaşte pieziş că nu a fost pregătit pentru o asemenea misiune (cine ar fi fost?) şi nu a ştiut întotdeauna cum să şi-o asume, deşi, scrie el, „nu am încetat nicio clipă să confrunt experienţele personale în care eram aruncat şi în faţa cărora trebuia să reacţionez nu atît cu ştiinţa mea de istoric, cît cu privirea specifică profesiunii mele” (p. 93). Nu aflăm din carte cît i-a folosit autorului această obişnuinţă în activitatea lui de rector şi consilier. Puţinătatea lucrurilor pe care le povesteşte (în capitolele II şi III ale volumului: *Les deux corps du recteur*, respectiv, *Le pouvoir des leçons*) despre ceea ce a făcut concret, atît ca rector, cît şi în calitate de consilier prezidenţial, sugerează mai degrabă o mare dezamăgire şi sentimentul unui eşec. De altfel, Christophe Prochasson o şi spune, clar, la un moment dat: „Nu e sigur că ceea ce am ştiut în calitatea mea de istoric al vieţii politice şi al stîngii mi-a oferit cele mai bune chei de înţelegere [a ceea ce am trăit în viaţa politică], în afară poate de un spirit critic, care m-a împins mereu să mă întreb care era logica unei acţiuni sau a alteia.” (p. 65). Iar concluzia este la fel de amară: „Modelul foarte intelectualist despre viaţa politică” şi cel raţionalist despre cum funcţionează oamenii politici „au ieşit înfrînte din experienţa care mi-a fost dat să o traversez.”

Este adevărat, nici împrejurările nu l-au ajutat foarte mult pe istoricul devenit consilier: atentatul din redacţia săptămînalului *Charlie Hebdo* (7 ianuarie 2015) şi cel din noiembrie, în acelaşi an, trebuie că au făcut, prin efectele lor (şi mai) irelevantă prezenţa lui Christophe Prochasson în *staff*-ul prezidenţial. În plus, impopularitatea în creştere a Preşedintelui Hollande şi eşecul guvernării socialiste (care îi smulg autorului cîteva consideraţii oportune despre necesitatea reformării clasei politice) au contribuit, fără îndoială, şi ele, la sentimentul de eşec asociat acestei experienţe. Nu era însă nevoie ca istoricul să-şi dea osteneala să o povestească. Util, cum am spus, pentru că a subliniat, încă o dată, după mulţi alţii, diferenţa de diapazon dintre reflecţia istorică şi acţiunea politică, volumul arată cum poate devia de la rostul ei o ego-istorie atunci cînd, ieşind din cadrul intelectual care îi este specific (meditaţia critică asupra propriei biografii intelectuale), îmbracă haina unei aşa-zise istorii („participative”) care nu merită, de fapt, acest nume.

Valoarea cărţii lui Christophe Prochasson trebuie căutată nu în acreditarea acestui mod de a scrie istoria (în care eu nu cred) la timpul prezent, ci în altă parte. Ea ne arată eroarea de judecată pe care o fac intelectualii (istorici sau nu) atunci cînd se autoiluzionează că pot activa în politică cu mijloacele şi demersurile proprii meseriei lor. Cred că *acesta* este adevăratul merit al volumului şi, totodată, lecţia indirectă pe care ne-o oferă.

Christophe Prochasson, ***Voyage d’un historien à l’intérieur de l’État***, Paris, Fayard, 2019

▣

Raft „Contrafort”

Ştefan Susai, ***Hora cu cinci fete***. Prefaţă de Ioan Holban. Editura Junimea, 2017

„Cunoscut în mediile culturale ieşene din anii ‘90 ca jurnalist de televiziune, retras în zarişteа Iaşilor, la Miroslava, unde se ocupă, din câte ştiu, de managementul cultural-turistic al unei localităţi bogate (şi) prin patrimoniul său spiritual, Ştefan Susai scrie o carte care nu e nici roman şi nici o culegere de schiţe şi povestiri, deşi ţinta prozatorului e cuprinderea monografică a satului românesc de la marginea imperiului, locurile şi oamenii de azi, dar, mai ales, din trecutul recent ori îndepărtat de pe cele două maluri ale Prutului.

Autorul uită gardul de sârmă ghimpată, se întoarce în Sculeni-ul natal, un loc aproape necunoscut chiar şi ieşenilor până la deschiderea, după 1990, a punctului de trecere a frontierei în Basarabia.

Hora cu cinci fete este un document al memoriei colective.” (*Ioan Holban*)

Ştefan Susai, ***Cioropcani 110. Zestrea satului şi Poveştile satului***. Iaşi, Editura Pim, 2020

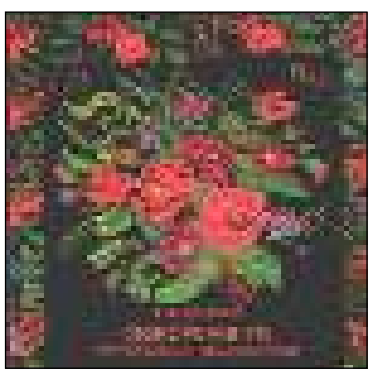

„Enciclopedia” unui sat de pe malul stâng al Prutului, Cioropcani, scrisă cu mare dedicaţie de Ştefan Susai – un împătimit culegător de istorii locale pe care le replămădeşte în creuzetul imaginaţiei scriitoriceşti.

„Cioropcani – 110” scoate la lumină zestrea încă existentă. De ce spun încă existentă? Pentru că în fiecare zi se pierde ceva, pentru că bătrânii se prăpădesc ducând cu ei amintirile despre satul de odinioară, pentru că tinerii vor de multe ori altceva decât să trăiască în sat. Nu îi poţi însă acuza. (...) Într-una din casele închise după trecerea în nefiinţă a bătrânilor am descoperit un adevărat patrimoniu. De la fotografii vechi la prosoape şi covoare.” (*Ştefan Susai*)

▣

Neagu Djuvara, în corespondență cu cititori din Basarabia

Doamna doctor Alexandra Codiță, soția maestrului Vladimir Beșleagă, ne-a propus spre publicare un schimb de scrisori pe care l-a avut, în 2007, cu istoricul Neagu Djuvara, după ce i-a citit monumentala lucrare *Civilizații și tipare istorice*, apărută prima dată în Franța în 1975 (premiată de Academia Franceză) și publicată în România la Editura Humanitas (în câteva ediții, inclusiv în limba engleză). Regretatul istoric – s-a stins la 25 ianuarie 2018, la venerabila vârstă de 101 ani – a avut puternice legături sufletești cu spațiul românesc din stânga Prutului. A fost mobilizat pe front și rănit în luptele pentru eliberarea Basarabiei, în august 1941, s-a tratat într-un spital militar, apoi a lucrat în diplomație. Mai târziu, în lungii ani ai exilului, pe durata regimului comunist din România, a continuat să vorbească tranșant despre drama postbelică a acestei provincii românești și a visat să o revadă readusă între granițele statului român. Ne-a vizitat la Chișinău în martie 1997, când a ținut o prelegere la Universitatea de stat în cadrul unui ciclu de conferințe „Constantin Noica", prilej cu care am realizat un interviu cu domnia sa, publicat în revista *Contrafort*.

Acest scurt schimb epistolar completează „portretul afectiv" al lui Neagu Djuvara – un aristocrat al spiritului, un om extrem de generos și receptiv față de cititorii săi, mai ales că impresiile de lectură ale doamnei Alexandra Codiță sunt cu totul remarcabile! Îi mulțumim că ne-a oferit prilejul să-l readucem pe acest mare istoric și cărturar român în memoria publicului nostru, fie și așa, fulgurant, ca printr-o scăpărare de blitz.

Vasile GÂRNEȚ

Chișinău, *26 noiembrie 2007*

Mult stimate domnule Neagu Djuvara,

Am procurat recent la Iași cartea D-voastră, *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor,* Humanitas, 2007.

Am citit-o de două ori cu creionul în mână și țin să-mi exprim, de la bun început, profunda recunoștință pentru mult așteptata sistematizare și sinteză de care aveam atâta nevoie.

Sunt de profesie medic, acum pensionară. Din copilărie, pe parcursul întregii vieți, am fost călăuzită de neostoita sete de cunoaștere. Citeam mult și haotic; nu știam de ce fac asta. Cu timpul, informația a început să se structureze, să apară unele generalizări. De pildă, am înțeles că ss. VII-V î. Chr. a fost perioada surprinzătoarei înfloriri a civilizațiilor de pe diferite continente fără legături vizibile între ele: Grecia, China, India... Sau destinul comun al imperiilor: formarea, apogeul, apoi inexorabilul declin și dispariția. De ce? Care-i cauza acestor coincidențe?

Cartea D-voastră a venit, în sfârșit, să mă lămurească. Satisfacția – și recunoștința! – mea e mare.

Lucrarea este o fericită îmbinare de cunoștințe enciclopedice, ireproșabilă argumentare științifică și stil clar, curgător, cu nuanțe și reflexe ale minunatei limbi franceze.

Inegalabila D-voastră erudiție v-a permis să navigați liber în timp și spațiu, să găsiți legități ascunse ochiului nepregătit.

Ați creat un sistem coerent, o viziune proaspătă și amplă asupra civilizațiilor din toate timpurile. Temerarul experiment v-a reușit pe deplin.

Capitolul „Contacte între civilizații în timp și spațiu" este, după părerea mea, cel mai bine argumentat, coerent și, ca expresie literară, strălucit.

M-au impresionat mult, de asemenea, capitolele „Civilizația babiloniană" și „Civilizația bizantină". Istoria acestor meleaguri, lungă și încurcată, succesiunea puzderiei de popoare și culturi îngreunează înțelegerea fenomenelor. Am revenit de câteva ori asupra acelor pagini. Cu totul remarcabilă este continuitatea tradițiilor în milenii.

La începutul cap. „Civilizația chineză sau extremorientală", D-voastră faceți următoarea remarcă: „...în pofida profundei sale originalități, a întinderii, duratei și importanței sale în istoria universală, asemenea civilizației egiptene și din același motiv, nu ne va reține multă vreme". Ce păcat! Din tinerețe, am o mare dragoste pentru literatura chineză antică și medievală, mai ales gen huaben. Mi-ar fi plăcut să aflu părerea D-voastră mai pe larg asupra literaturii și culturii chineze.

În încheiere, îndrăznesc, cu voia D-voastră, să formulez câteva gânduri.

Recapitulând istoria omenirii – atât cât se cunoaște – constatăm cu tristețe că specia Omul, Homo sapiens sapiens, fiind foarte tânără (vârsta sugarului?) și în plină expansiune, n-a reușit să se desprindă de regnul animal, continuă să se ghideze de legile acestui regn. Viața lui socială urmează tipare foarte vechi din lumea simienilor. De acest adevăr ne convingem urmărind viața cimpanzeilor, de pildă. Conrad Lorenz a fost criticat pentru astfel de idei eretice.

Civilizația e foarte fragilă în confruntare cu instinctele primordiale ale gloatei (Gustave Le Bon). Adevărul e confirmat de evenimentele sec. XX, de exemplu. *Sapienti sat*!

Homo sapiens sapiens e înzestrat cu mari, aproape inepuizabile potențe fizice și psihice, dar, din păcate, încă nu-i pregătit să le valorifice. Medicii, și nu numai ei, cunosc acest adevăr.

Poate are dreptate P. Teilhard de Chardin când declară că Omul e ultima verigă a evoluției și a fost creat din marea dragoste și dorință de autocunoaștere a Spiritului Universal (dacă am înțeles bine principiul teleologic). Pentru că aceeași istorie ne demonstrează că scânteia divină pâlpâie în sufletul omului – și această concluzie finală e unica mângâiere în tristețea noastră.

Permiteți-mi, mult stimate domnule Neagu Djuvara, să-mi prezint profunda mea recunoștință și venerație în fața talentului și minții luminate cu care v-a înzestrat Dumnezeu. Vă urez multă sănătate, ani buni, rodnici, pace în suflet.

Cu desăvârșit respect,
Alexandra Codiță, medic.
Bul. Miron Costin, nr.11/2, ap. 86, Chișinău,
Republica Moldova

* * *

Neagu Djuvara *18.01.08*
Str. Alexandru Philippide nr.3
RO – 020466, București

Stimată Doamnă Doctor,

Scrisoarea matale din 26 noiembrie 07, trimisă la HUMANITAS, mi-a fost adusă de un șofer abia alaltăieri. E drept că în nov-decembrie am fost plecat în Franța.

Scrisoarea mi-a făcut o dublă și mare plăcere. Întâi ca să descopăr că „Civilizații și tipare..." mai poate stârni interes – și chiar pasiuni –, în al doilea rând, să constat că în atât de zbuciumata „Republică Moldova" (numai titulatura mă umple de tristețe), se află persoane de calitatea matale, deschise către lume și posedând o cultură atât de vastă. Mulțumesc deci de două ori.

Eu am probleme de sănătate – acum că „merg pe 92 de ani" – nu încă dramatice, dar supărătoare, și nu prididesc cu lucrul, în prea multe direcții, probabil. Ultima și marea mea ambiție e ca „Civilizații..." să apară în englezește, în USA, Canada sau Marea Britanie. Ne-am chinuit cinci ani ca să obținem o bună traducere, dar aflarea unui Editor pentru o carte scrisă între 1950 și 1970 e o problemă! Nepoata mea de fiică, pe ½ americancă și stabilită acum la Washington, unde e directoarea unui ONG cu caracter umanitar, cu filiale pe cele 5 continente, ne-a propus acum de Crăciun, petrecut la București, să-mi caute un „agent de publicare", fără de care în Țările anglosaxone nu izbutești să găsești un editor. Țin morțiș să văd înainte de moarte o versiune engleză (*Civilizations and Historical Patterns*), căci altfel, azi, nu mai ești cunoscut în lume.

Cu reînnoite mulțumiri și bune urări pe anul 2008,
Neagu Djuvara

■

Raft „Contrafort"

Coryne Hall, **Olga Romanoff**, ***Amintirile unei prințese rebele din familia Romanov*.** Traducere și note de Cristina Balinte. Editura Humanitas, 2020

Olga Romanoff, nepoată colaterală a țarului Nicolae II, ne spune, în această carte de memorii, fascinanta poveste a unei prințese a cărei familie a reușit să scape din mâinile bolșevicilor. Copilăria ocrotită din labirintica Provender House, în Anglia profundă, educația atipică oferită de o mamă severă și snoabă, cu origini scoțiene și scandinave, și un tată mai relaxat și indulgent, a cărui ocupație înscrisă pe certificatul de naștere al Olgăi era cea de „prinț al Rusiei", viața în natură, caii, legendele familiei, bijuteriile și mobilele care mai amintesc o vreme, până a fi vândute, splendoarea vieții de odinioară, toate sunt relatate cu umor, cu realism și într-un mod foarte personal.

„O carte de memorii ieșită din comun, foarte personală și evocatoare, care-i dezvăluie cititorului viața Romanovilor supraviețuitori și a membrilor familiei imperiale ruse." (*Russian Art and Culture*)

Ana DRUȚĂ

■

Recunoașterea, recunoștința, poezia ca senzație concretă

– note despre Dorin Tudoran la 75 –

Sunt autori a căror autoritate e dublată de o amplă recunoaștere publică și, printre ei sau nu, autori cărora le recunoști intim – etimologic, la superlativul lui *interior* – valoarea, pe care îi citești, recitești cu recunoștință.

Mai ales din această a doua perspectivă aș vrea să vorbesc despre autorul *Viitorului facultativ* la cei 75 de ani proaspăt împliniți, nu înainte de a aminti

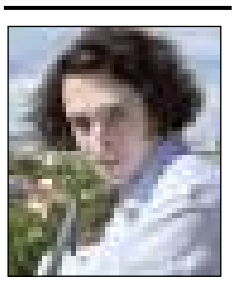

de

Vasile Gribincea

că istoria literaturii române reține onorabil numele lui Dorin Tudoran, atât în ipostaza poetului cu vocație – care se bucură de o receptare critică favorabilă și convingătoare[1] chiar din faza *predebutului editorial*[2], primește în repetate rânduri Premiul Uniunii Scriitorilor, iar în 2009 devine laureat al Premiului „Mihai Eminescu" pentru *Opera Omnia* –, cât și în cea de publicist impetuos, problematizând *condiția intelectualului român în comunism*[3], denunțând impostura unor colegi de breaslă[4], pronunțându-se pe marginea abuzurilor regimului ceaușist (inclusiv într-o scrisoare de un curaj radical adresată lui Ceaușescu), fondând două publicații ale exilului cultural românesc – *Agora* și *Meridian* –, în fine, rămânând un pătrunzător și prolific analist al realităților politice și culturale românești de după 1989. Prin opoziția consecventă față de autoritățile comuniste, prin rezistența la interdicția de a publica și la punerea la index a cărților sale, la frecventele amenințări și la arestul de 12 ore împreună cu fiica în vârstă de 8 ani, prin decizia de a emigra și greva foamei de 40 de zile ca protest la refuzul autorităților de a-i respecta acest drept lui și familiei sale, Dorin Tudoran își manifestă calitatea de disident la cote care fac din acest autor un reper de neocolit pentru oricine își propune o minimă – dar atentă – revizitare a literaturii române scrise sub comunism, a raportării intelectualilor la împrejurările politice ale epocii. Implicarea civică a scriitorului tinde să fie în centrul receptării personalității lui Dorin Tudoran, punând uneori în plan secund – nu fără o anume injustețe – imaginea poetului. Pentru Dorin Tudoran, exilul a însemnat nu doar plecarea din România, ci – poate mai ales – părăsirea *„patriei profunde, poezia"*; „cred că lucrul pe care regret profund că nu l-am făcut este acela de a nu-mi fi văzut de poezie", mărturisește Dorin Tudoran într-un interviu acordat lui Daniel Cristea-Enache, inclus la începutul volumului *Absurdistan. O tragedie cu ieșire la mare...*

...O generoasă *ieșire în larg* înseamnă pentru mine – la prezentul continuu, din ziua în care am descoperit-o – poezia celui care a scris *Tânărul Ulise*. Mai mult decât obiect al unei – deopotrivă turbulente și pasionante – explorări istorico-literare, Dorin Tudoran este, pur și simplu, unul dintre poeții care mi-au consolidat încrederea în forța poeziei. Poți înțelege cu adevărat ceea ce spune Nabokov despre *lectura cu șira spinării* și Borges despre *frumusețea ca senzație fizică, simțită „cu tot corpul"* abia după ce trăiești experiențe similare. Directă, spontană, autonomă, reacția corporală în fața textului confirmă intensitatea unei conexiuni pe care, oricât de exact, discursul poate cel mult s-o aproximeze. Fie și pentru câteva secunde, libertatea senzației devine libertatea ta. Citind la Biblioteca Centrală Universitară *Mic[ul] tratat de glorie* într-o sâmbătă din anul al doilea de facultate, am simțit cum, de la un text la altul, ritmul respirației mele se schimbă, îmi crește pulsul. Cartea m-a acaparat până la ultimul vers – „când înfloresc poeții visați de dumnezeu", vers în care – grație cuvântului final – am citit și o victorie simbolică (fără a uita de tonul relativizant din titlul volumului), dezambiguizând apoi, de la sine, în gând: *poeții visați de Cel de Sus, nu de „cei de sus"* – aceștia din urmă, expresie a instituțiilor autoritare ale momentului... Căci, pe lângă abila și rebela formulă neomodernistă, elemente de imaginar mitic, distorsiuni ontologice, indecidabile criptări și asocieri amintind uneori de cele ale dicteului automat, volumul frapează prin secvențe ce îl anunță – și, de fapt, îl conțin – pe poetul-disident. Bunăoară, distihul „singur eu n-aveam cui da dreptate/ când fiecare eram o armă în mâna celuilalt" este (și) o punere în abis a societății opresive în genere – o formulare deopotrivă casantă și *deschisă* (proiectează ea doar două personaje – *fiecare o armă în mâna celuilalt*? Ori o colectivitate în care fiecare membru este *o armă în mâna celuilalt* și viceversa? Ori o colectivitate în care fiecare membru este o *armă în mâna* unui singur *celuilalt*?).

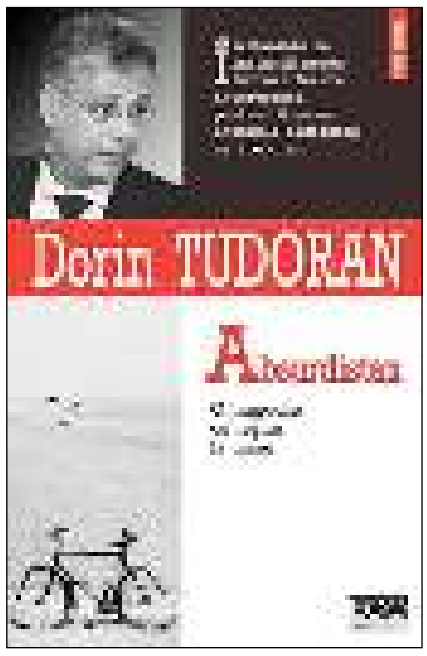

...În aceeași zi, aveam să descopăr antologia *Tânărul Ulise* pe site-ul unui anticariat din apropiere, de lângă Universitate. Două ore ne-au luat – mie și angajaților debusolați, care din când în când mi se alăturau, deși ajunseseră să creadă că prezența volumului în catalogul electronic era o eroare – să găsim cartea, pe a cărei pagină de gardă cineva notase cu negru, cu exact 18 ani înainte să scriu aceste rânduri și pe când respectivul anticariat nu exista: „Foarte bine ascunsă. 15 iulie 2002."

Deși Dorin Tudoran afirmă în postfață că „dacă biografia autorului în cauză ar fi fost mai puțin marcată de fracturi dintre cele mai dure (de la interdicția de a fi publicat și comentat la expatriere), antologia de acum s-ar fi cuvenit să cuprindă poate chiar mai puțin de un sfert din poeziile strânse între aceste coperți", *Tânărul Ulise* m-a provocat – dincolo de necesarul și consistentul act recuperator – să mă gândesc dintr-un alt unghi la modul în care valoarea unei antologii depinde și de ceea ce rămâne în afara selecției. Datorită unor texte – neincluse în *Tânărul Ulise* – precum *ansiedad* (acest distih cu rezonanțe psihedelice – „uneori cai împărățești ies noaptea din apă/ să-și usuce pletele la vocea lui nat king cole"), *Gravură* (încheindu-se percutant cu „zgomote înfundate/ ca și cum cătușele/ sunt puse direct pe idei."), *Poezie către cei care „DA!" și către cei care „NU!"* (în locul unui citat, invitația la lectura volumului *Respirație artificială*), am ajuns să cred că orice antologie ar trebui să omită cu bună știință câteva „piese de rezistență", așa încât cititorii care vor ajunge la volumele anterioare ale autorului să aibă șansa unor surprize.

...Poeme pentru voci limpezi este un subtitlu revelator dincolo de volumul *Respirație artificială,* în care critica a identificat o bornă a creației lui Dorin Tudoran, un moment esențial de intensificare a registrului subversiv, protestatar. Fără a neglija anvergura etică pe care o implică subtitlul în contextul acestui „cântec de revoltă, scârbă și durere" (după cum notează însuși autorul în dedicația către Virgil Teodorescu de pe exemplarul din *Respirație artificială* aflat în fondul Bibliotecii Centrale Universitare „Carol I" din București), putem considera *poeme pentru voci limpezi* o sintagmă emblematică – firește, nuanțată de la un volum la altul – pentru poezia lui Dorin Tudoran în absoluta ei majoritate. În același timp, o formulă cu reverberații semnificative nu doar la nivelul operei poetice; la întrebarea „Ce te mulțumește mai mult din ce ai făcut până acum?", pusă de Cristian Teodorescu într-un interviu publicat în 8 iulie 2020 pe site-ul revistei *Cațavencii*, Dorin Tudoran răspunde: „... sunt mulțumit că am reușit la un moment dat să-mi pun de acord vocea interioară cu vocea exterioară, să rostesc public ce gândeam în sinea mea, să-i dau vocii interioare dreptul de-a nu se mai manifesta doar ca o șoaptă temătoare, ci de a deveni singura mea voce – una *limpede* (s.m.) și din ce în ce mai puțin șovăitoare."

Vocea lui Dorin Tudoran este demnă de o revenire într-o ediție antologică solidă, care – indiferent de cota inedite-lor[5] – să facă dreptate atât coerenței de profunzime a poetului, cât și ramificării preocupărilor sale tematice și stilistice. O revenire la care sper în ordinea unui viitor nu facultativ, ci necesar.

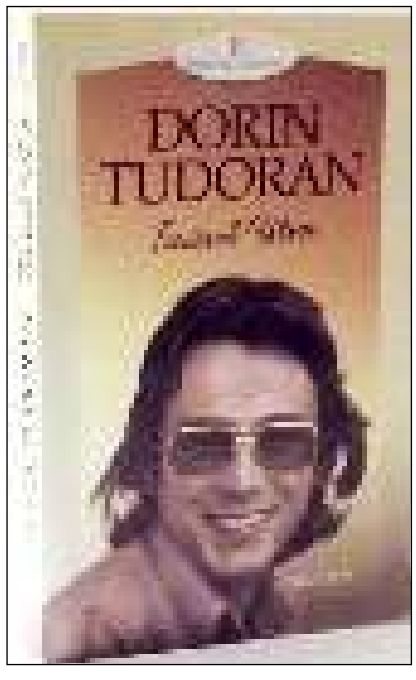

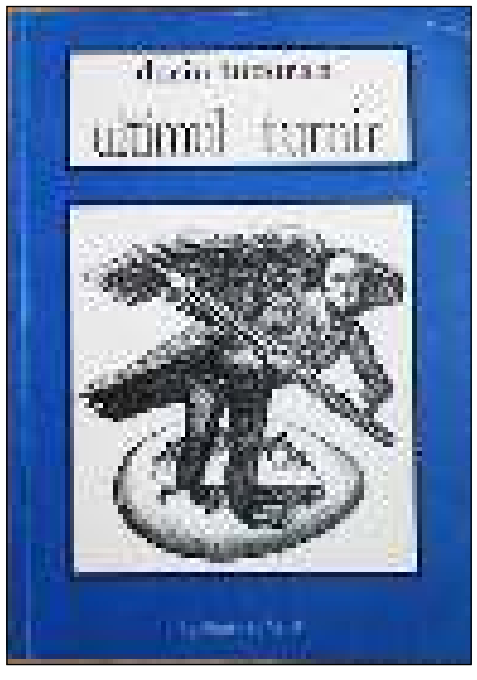

[1] Elocvent în acest sens, dosarul de receptare din finalul antologiei *Tânărul Ulise* cuprinde, pe 34 de pagini, o selecție din ecourile critice ale volumelor de poezie publicate de Dorin Tudoran.

[2] În 1972, cu un an înainte de apariția volumului *Mic tratat de glorie*, Ion Negoițescu afirmă că „Dorin Tudoran excelează prin asocierea concretului cu moralul, metafora sa generală căpătând o tentă de umanitate care dă jocului estetic prea nobile justificări personale. [...] Puternică dovadă că Dorin Tudoran e încă un poet dintre cei de care va trebui să dăm seamă!"

[3] Vezi eseul *Frig sau frică. Despre condiția intelectualului român de astăzi*, care, prin acuitatea contextualizării, propunerile de tipologii și tonul profund participativ, se apropie de *Gândirea captivă* a lui Czesław Miłosz – născut, ca Dorin Tudoran, într-o zi de 30 iunie.

[4] Vezi eseul *Despre o anume cărare și prea puțina ei virtute*, care demască plagiatul din Lao Tse al poetului Ion Gheorghe.

[5] O remarcabilă noutate sunt poemele de Dorin Tudoran publicate în nr. 4(64)/2017 al revistei *Mișcarea literară* din Bistrița și reluate parțial în nr 23(1019)/2020 al *Observatorului cultural*.

■

Despre raţiune (I)

de
Marcel Gherman

În *Testamentul politic* al lui Armand Jean du Plessis, cunoscut în istorie drept Cardinalul de Richelieu, este prezentată o idee extrem de interesantă, care îşi păstrează actualitatea. Chiar în debutul cărţii, autorul afirmă că acţiunile unui lider de stat trebuie să fie determinate exclusiv de raţiune. Este o concepţie care depăşeşte cu mult cadrul politicului şi rămâne valabilă pentru orice om, indiferent de domeniul pe care-l profesează. Din supremaţia raţiunii derivă simţul necesităţii şi al responsabilităţii pe care se bazează orice societate civilizată.

Cardinalul de Richelieu consideră că cei mai periculoşi lideri sunt acei care ajung la putere din întâmplare, ale căror decizii de guvernare sunt mânate de hazard şi de pasiuni iraţionale necontrolate. Ilustrul politician francez mai spune că oricând se pot găsi maeştri ai manipulării care să exploateze aceste pasiuni şi să le canalizeze spre realizarea unor interese. Un astfel de manipulator este în stare să citească fără greş în adâncul sufletului nefericitei sale victime şi să joace pe anxietăţile şi ambiţiile sale iluzorii ca pe coardele unui instrument muzical.

După cum ne-o demonstrează Shakespeare în *Othello*, un personaj precum Iago este în stare să corupă chiar şi un ins ce reprezintă chintesenţa virtuţilor omeneşti. Istoria a rămas întinată de acei mari nebuni care nu s-au lăsat până când au adus lumea la marginea prăpastiei şi a fost nevoie de alţi oameni, spirite lucide, pentru a o salva. Iar în spatele acestor monştri ce reprezintă forţele haosului şi iraţionalului s-au aflat mulţi alţi indivizi care au profitat de situaţie, fiind motivaţi de scopuri exclusiv pragmatice. În acest sens, într-o apariţie publică recentă, politologul Francis Fukuyama se referea la concepţia de identitate valabilă în lumea contemporană şi la ambiţiile nestăpânite ale unor indivizi de a se afirma cu orice preţ, sfidând întreaga lume. În ultimă instanţă, astfel de inşi ajung să se manifeste în mass-media şi pe scena politică.

Ca să revenim, în acelaşi *Testament politic*, Cardinalul de Richelieu demonstrează ceea ce ar putea fi interpretată ca o atitudine misogină, atunci când declară că femeile sunt inapte pentru a deţine funcţii politice sau pentru a exercita rolul de lideri, tocmai din motiv că sunt dominate de sentimente şi pasiuni nestăpânite, care le fac să acţioneze în mod iraţional. Totuşi istoria a demonstrat cu asupra de măsură contrariul, prin exemplul unor femei care au dat dovadă de curaj, fermitate şi luciditate în situaţii critice, depăşindu-i prin aceste calităţi pe mulţi bărbaţi. Sunt personalităţi precum Ioana d'Arc, regina Elisabeta I a Angliei şi regina Victoria a Marii Britanii, Indira Gandhi, Margaret Thatcher, Hillary Clinton şi terminând cu cea mai tânără membră a Congresului American din partea Partidului Democrat, Alexandria Ocasio Cortez. Este posibil să fie valabilă şi o opinie alternativă, conform căreia tocmai ceea ce putem numi sensibilitatea feminină deschide o altă perspectivă asupra priorităţilor, o nouă formă de înţelegere, iar tipul de raţionalism rece *pro domo sua* pe care-l afişează unii bărbaţi nu poate justifica valori fundamentale ale civilizaţiei precum toleranţa, spiritul cooperării şi principiile democratice.

Nu este exclus că misoginismul Cardinalului de Richelieu a fost provocat de experienţa neplăcută a conflictului său cu regina Maria de Medici a Franţei. Această confruntare a atins apogeul când, într-o bună zi, regina i-a cerut categoric regelui Ludovic al XIII-lea al Franţei să aleagă între Richelieu şi ea: sau se debarasează de cardinal, sau renunţă la regină. În acel moment dificil, cardinalul avea motive să considere că în mod sigur cariera sa se sfârşise. Însă până la urmă, a prevalat raţiunea. Consiliat de minţi lucide, Ludovic al XIII-lea a ales ce era mai bine pentru ţara sa şi l-a păstrat în funcţie pe maestrul artei politice, iar regina a fost nevoită să se autoexileze. După cum mărturisea Richelieu, în umbra reginei Maria de Medici se înmulţiseră tot felul de conspiratori şi ţesători de intrigi.

Testamentul politic al Cardinalului de Richelieu constituie un manual de guvernare dedicat unui Principe ideal şi este structurat din câteva capitole, fiecare dintre acestea fiind dedicat unui alt aspect al artei guvernării. Subiectele cărţii sunt prezentate extrem de limpede, ca pentru uzul *dauphin*-ilor. În capitolul întâi, aflăm că primul fundament pe care se bazează bunăstarea unui stat este asigurarea domniei lui Dumnezeu şi pietatea poporului şi a conducătorilor faţă de acesta. Cel de-al doilea capitol este dedicat raţiunii, iar capitolele trei, patru şi cinci priorităţii interesului public asupra celui privat, capacităţii de previziune şi, respectiv, necesităţii aplicării pedepselor şi recompenselor. Pe lângă alte secţiuni, spre finalul volumului este inclus un amplu pasaj dedicat economiei, precum şi un altul despre comerţul maritim, în care sunt enumerate, printre altele, şi mărfurile cu care Franţa făcea negoţ la Marea Neagră în secolul XVII.

Spre deosebire de urzitorul de intrigi înfăţişat de Dumas în Cei trei mușchetari, *adevăratul Cardinal de Richelieu a adus în mod incontestabil o contribuţie enormă patriei sale şi a rămas una dintre cele mai strălucite figuri politice din istoria Franţei*

Spre deosebire de urzitorul de intrigi înfăţişat de Dumas în *Cei trei mușchetari*, adevăratul Cardinal de Richelieu a adus în mod incontestabil o contribuţie enormă patriei sale şi a rămas una dintre cele mai strălucite figuri politice din istoria Franţei. După asaltul asupra cetăţii La Rochelle, a reuşit să respingă definitiv influenţa engleză şi protestantă. Rezultatele reformelor sale în domeniul culturii şi educaţiei aveau să fie resimţite peste secole. A fost unul dintre cei care au fondat Academia Franceză şi College de France. A avut iniţiativa realizării unui *Dicţionar al limbii franceze* şi a încercat să acorde francezei o formă fixă, transformând-o în cea mai frumoasă limbă modernă, după cum o spun francezii înşişi. În acelaşi timp, trebuie să admitem că Richelieu a fost o personalitate complexă, un spirit cu lumini şi umbre, care, bunăoară, l-a persecutat pe Corneille după ce a scris *Cidul*. Se consideră că au existat cel puţin trei motive pentru acest gest reprobabil: faptul că piesa lui Corneille inspira atitudini pro-hispanice, în timp ce Franţa se afla în război cu Spania, faptul că încuraja duelurile – un adevărat flagel al epocii respective –, împotriva căruia fuseseră instituite legi draconice, precum şi faptul că talentul lui Corneille eclipsa propriile aspiraţii literare ale Cardinalului.

De asemenea, Cardinalul de Richelieu a avut o influenţă nefastă în cazul persecuţiei cercului din jurul Abaţiei Port-Royal, lansată de iezuiţi sub pretextul unei dispute religioase, cunoscute ca problema jansenniştilor. Pe unul dintre reprezentanţii acestui curent religios Richelieu l-a trimis la închisoare din simplul motiv că lansase o doctrină care nu coincidea cu viziunile teologice ale Cardinalului de Richelieu. În fine, se cunoaşte că Richelieu a sustras sume de bani din fondurile statului pentru a asigura bunăstarea materială a unor rude. Bineînţeles, vocea auctorială din *Testamentul politic* nu coincide întru totul cu intenţiile şi faptele personajului istoric real, după cum ne-am obişnuit deja în cazul multor jurnale, memorii şi cronici istorice, scrise dintr-o perspectivă subiectivă, la fel ca şi în cazul operelor unor mari gânditori moralişti. Am putea totuşi să afirmăm, referindu-ne la acest aspect contradictoriu, că pe anumite segmente raţiunile de interes public şi cele personale coincid, iar faptul de a trăi într-o societate şi într-un stat funcţional şi prosper poate aduce mari beneficii propriei persoane. Trebuie să distingem şi diferenţa esenţială între liderii politici care, ghidaţi de raţiune, urmăresc realizarea unor scopuri concrete ce ar aduce avantaje propriei lor persoane şi anturajului lor, şi conducătorii iraţionali, care urmăresc distrugerea întregii societăţi şi, în ultimă instanţă, autodistrugerea.

▣

Vitralii
Emilian Galaicu-Păun

Apa şi Focul

Frasini,
fântâni
arteziene, una
grefată
c-un vers
de Celan:
„Păi da, de-aş fi
un – încotro-ncovoiat? –
frasin afară”,
spre care
îşi înalţă
gâtul ei
de girafă
în flăcări –
să-şi dea
sufletul B.
Fundoianu –
dogoarea
de furnal.
Ardere de
tot, *Shoah*

„Treptele de foc”

Pictorul Nicolae Guţu (n. 1954) nu a mai avut o expoziţie personală de 18 ani!

Este un termen enorm pentru un artist de azi, care trebuie să fie cât mai *prezent* pe simezele galeriilor şi ale muzeelor, în caz contrar – pur şi simplu nu există, nici pentru sistemul artei, nici pentru cei care *consumă* artă. Inutil să insist, cei care sunt familiarizaţi cât de cât cu metabolismul artei ştiu acest postulat.

de

Vladimir Bulat

Ei bine, tocmai în 2002, Nicolae Guţu a avut expoziţia *Metaspherae*, la Casa Americii Latine din Bucureşti. Pe aceea nu am văzut-o, dar am ţinut să nu lipsesc de la cea mai recentă, *Treptele de foc*, şi am mers în chiar penultima zi de expunere (4 martie). Ca să înţelegi o astfel de pictură, trebuie să ai oarece idee despre felul în care funcţiona arta şi regimul artei în *vremuri de restrişte*, în defuncta URSS, în speţă, căci de acolo încă se irigă arta lui Guţu, mental, formal şi plastic.

Trebuie spus că artistul a stat la Moscova începând cu anul 1976. Acolo, în capitala fostului imperiu sovietic, a vizitat şi a făcut parte din diverse cercuri, grupuri şi frăţii intelectuale şi spirituale. Tot în acea urbe, a descoperit adevărata creştinătate, ortodoxia. Nu înainte de a parcurge însă pasaje din învăţăturile plastice şi intelectuale ale unor „spiritualişti” faimoşi ai secolului XX: Nikolai Roerih, Pavel Filonov, Elena Blavatsky, Vasily Sitnikov ş.a.

Începând cu anii 1980, este prezent în expoziţiile aşa-zis *neoficiale* de la Moscova, or în acest creuzet social se întâmplau să se întâlnească nu doar generaţii diferite, ci şi culturi şi etnii dintre cele, foarte multe, pe care le adăpostea capitala fostului imperiu roşu. Erau adevărate cenacluri şi „societăţi secrete” totodată. Pictura nu era privită doar ca un mod de reprezentare sau de imitare a universului înconjurător, ci mai ales ca proiecţie a problematicilor spirituale şi ideatice, care animau aceste grupări. Lumea de acolo nu se potriveşte cu cea din Bucureşti, de aceea şi pictura lui Guţu se prezintă, din punctul meu de vedere, destul de criptică, stranie şi incomprehensibilă pe alocuri pentru acest spaţiu cultural, deşi, desigur, sunt multiple portrete ale unor personalităţi cu care artistul a avut sau mai are părtăşie umană şi spirituală: Eugen Cioclea, Mihai Beţianu, Emilian Galaicu-Păun, Mihai Prepeliţă, Igor Isac – asta ca să pomenesc doar pe cei din ambianţa românească şi care sunt recognoscibili în portretele artistului plastic.

Însă cele mai *problematice* par compoziţiile de mari dimensiuni, prezente în această expoziţie: *Paternitate* (1988), *Treptele de foc* (1990), *Colaps* (*Golgota Rusă*, 1992), *Turnul Babel* (1997), *Transfigurarea Golgotei* (2018), *Catharsis* (2018). O temă aparte în creaţia lui Guţu o constituie ciclul *Compoziţii*.

Guţu lucrează într-o manieră proprie cu istoria. Nu cu datele şi statisticile ei, ci cu substanţa acesteia. Nu avem de-a face cu istoria pe care o facem noi sau o gândim într-o succesiune rectilinie, ci mai ales într-un registru metafizic. În aceste tablouri, nu există intenţia redării timpului, ci doar a spiritului atemporal, a plămadei lui metafizice.

Să încercăm să deslușim tabloul care a dat titlul expoziţiei, *Treptele de foc* (1990). De fapt, e mult spus să *deslușim*, căci va fi mai degrabă un exerciţiu de înţelegere de către privitor a felului în care artistul ne arată un anume moment hristic, când Hristos învie, ţâşnind din mormântul în care a fost depus de cei care nu l-au părăsit. După cum se ştie, iconografia răsăriteană a reprezentat acest moment ca pe o *pogorâre la iad*, unde Mântuitorul a pogorât în genunea întunericului, spre a readuce la viaţă veşnică pe cei aflaţi acolo „din veac”... Este o ipostază pe care foarte puţini dintre creştini o pricep, căci mintea noastră chinuită şi cimentată de certitudini nu pătrunde sensul sintagmei: „*Cu moartea pre moarte călcând*”, din Troparul Învierii. De altfel,

„Trepte de foc”, 1990

şi un mare om duhovnicesc al României, părintele Arsenie Boca, ca să ne referim la cineva mai aproape de vremea noastră, a reprezentat această scenă într-o frescă din biserica din satul Drugănescu, tot aidoma celor pictate în vechime, cu Hristos deasupra gropii, scoţând de acolo pe „Vechiul Adam” şi pe „Vechea Eva”, pentru ca ai săi contemporani să înţeleagă sensul major şi lămuritor al Învierii Domnului. Şi asta în condiţiile în care tot demersul său iconografic este unul foarte personalist; *„Îl interesa să facă ceea ce gândea el în viziunea lui”* – afirma părintele Savian Bunescu, parohul bisericii din satul Drăgănescu, unde Arsenie Boca a pictat, singur, timp de 15 ani...

Prin urmare, în tabloul lui Nicolae Guţu, avem de-a face cu o ieşire din mormânt, în slavă şi biruinţă a lui Hristos care levitează, şi avem de-a face cu o viziune proprie asupra acestei minuni supreme, săvârşite de Domnul. Constatăm că groapa este străpunsă de crucea pe care a fost răstignit Mântuitorul, iar Biruitorul morţii levitează şi merge prin văzduh spre privitor. Cei care au păzit mormântul sunt orbiţi, înfricoşaţi, unii, şi tămăduiţi de necredinţă, alţii. Este imaginea unei *misteriu*, în sens medieval. Există şi un poem al lui Nicolae Guţu, cu acelaşi titlu, *Treptele de foc,* care presupun că s-a scris simultan cu pictarea tabloului, şi unde găsim acest catren, zic eu, explicit: „*El ne-a ferit de cercul bine strâns/ pe fruntea năsădită a căderii/ Rostogolirea vertiginoasă nu s-a mai extins/ şi-am obţinut în beznă scara evadării*”. Nu avem reprezentată o scară propriu-zisă, dar învăţătura LUI ne arată treptele, ascensiunea, urcuşul duhovnicesc, iar acestea toate nu capătă sens decât dacă credem în Învierea lui Hristos.

Nu mi-am propus în aceste rânduri decât să arunc buzduganul, să propun ideea, conform căreia pictura actuală a lui Nicolae Guţu nu se poate aproape deloc înţelege dacă foloseşti reţetele de lectură ştiute, probate. Ai nevoie de nişte *ajustări*, de anumite reconfigurări ale aparatului senzorial şi emotiv; aşa încât mesajul se arată doar astfel în plenitudinea şi altitudinea modelate de artist. Este doar lumea lui plastică, incifrată, în care ni se îngăduie să intrăm, primiţi cu bucurie deplină. Condiţia este – deţinerea codului.

martie- iunie 2020,
Bucureşti

▣

Victoria Rocaciuc. Iuţeala gândului

O artistă al cărei parcurs artistic îl urmăresc cu interes sporit de mai bine de un deceniu a deschis, la mijlocul lunii iunie curent, la Galeria *Constantin Brâncuşi* din Chişinău, expoziţia „Liric şi asociativ”. Este un titlu formulat de istoricul de artă Victoria Rocaciuc (n. 1978), tot ea e şi artista!

Prin ce anume mă atrage pictura ei? Îmi place să formulez de fiecare dată această întrebare când stau în faţa unei expoziţii noi sau doar a unei pânze pictate. În cazul picturii zămislite de Victoria Rocaciuc, îmi place enorm felul în care ea lucrează cu spaţiul, cu pânza albă, pe care o seduce cu discreţie, cu un fel de frică parcă, dar frica aceasta pare şi curaj, căci acolo unde o atinge o face cu forţă, năvalnic, contagios... Ce fac eu aici e să atrag atenţia asupra acestei artiste, mai ales colegilor mei din afara spaţiului cultural interriveran, pentru că la Chişinău Victoria Rocaciuc este o personalitate de prim-plan a picturii tinere şi face parte dintr-o întreagă pleiadă de femei-pictoriţe. Aceste artiste au reuşit să dubleze şi să înnobileze, cu multă forţă, *mişcarea cromatică* din anii 1965-1975, care a *speriat* realmente urss-ul...

Dar să revin.

Victoria Rocaciuc este un paradox, de fapt, nu ea, artista, ci pictura ei jucăuşă, de-o rară prospeţime. Este o pictură care aparent se face în „5 minute”, spontan, alert, doar că această impresie de structură, „de moment”, este esenţialmente înşelătoare, pentru că structura persistă în interiorul compoziţiilor sale. Ajunge doar să o priveşti mai atent: e un strat care devoalează rigoarea cu care artista îşi lucrează „motivul”, fie că se închipuie sub forma unui peisaj, a unei naturi statice sau a unor aranjamente cu flori. În fapt, „motivul” este mereu pentru

„Antagonisme”, 2018. Acril pe pânză

pictoriţă un prilej de bucurie interioară, de stimulare a unei combustii artistice. Subiectul dictează dinamica. Gestul, frotajul, pata de culoare devin ele însele „personaje” pe care le poţi admira şi separat de întreg, cu ochiul aţintit pe detaliu. În acelaşi timp, orice lucrare este un tot organic, monolit, indivizibil. Cred că la articularea acestui tip de imagine contribuie şi formaţia de teoretician a artistei, care-şi adună cuvintele îndelung şi cu migală, spre a transmite mai limpede o idee, un gând, o poezie conceptuală etc. Chiar şi negrul cenuşiu, de cărbune stins, are o dimensiune poetic-etică. Mai ales pe suprafaţa neprihănită a albului.

Rândurile acestea sunt un potrivit prilej de a „picta” eu însumi o sprinţară realitate artistică, care însă nu este a mea, ci a unei artiste pe care o supun ochiului conectat la mecanismul mental, al percepţiei sensibile, tocmai pentru că o admir: Victoria Rocaciuc, căreia îi mulţumesc pentru ocazia oferită cu generozitate prin expoziţia de faţă!

Ea se dăruieşte artei cu temei şi sfială...

12 iunie, 2020

▣

Despre dureri psihice și fizice – când cu sobrietate, când cu haz

Recunosc că, prin anii ’90 ai secolului trecut, înainte ca Polirom și Humanitas să lanseze prestigioasele colecții de literatură universală contemporană pe care le au acum, sau cu mult înainte ca edituri precum Curtea Veche sau Art să ia naștere, una dintre colecțiile

de

Răzvan Mihai Năstase

care-mi erau foarte dragi era Opere XX, a editurii RAO. Începând, dacă nu mă-nșel, cu *Familia Thibault* a lui Roger Martin Du Gard, colecția a găzduit poate cele mai strălucite nume ale literaturii occidentale a secolului XX, de la Garcia Marquez la Vargas Llosa, de la Sartre la Camus, și de la Kafka la Thomas Mann și Hermann Hesse. Inclusiv formatul – dimensiunea paginilor, oglinda, hârtia volumică poroasă, copertele șic, cu un infinit passepartout – te ducea cu gândul spre un produs elegant, rafinat, subtil. M-am întristat că, la un moment dat, aproape pe neobservate, colecția a apus, dar m-am bucurat să constat că mare parte din titlurile publicate anterior au fost recuperate în noua colecție 100 Clasic, într-un format ceva mai actual (cartonat, cu supracopertă și semn de carte). Mai mult, pe lângă reeditarea volumelor publicate anterior, există și premiere editoriale, cum e și situația volumului de față, **Klein și Wagner. La tratament**, tradus pentru prima oară în limba română.

Bucuria mea nu a durat însă foarte mult după ce nu am găsit nicăieri menționat numele traducătorului, și abia caseta CIP m-a lămurit că traducerea s-a făcut prin intermediul Graal Soft. O tristă neasumare, iată, care nu face cinste celor care îndrăznesc să editeze un autor imens cum este Hesse, chiar dacă volumul de față nu se numără printre operele sale de căpătâi. Din fericire însă, intuițiile inițiale (că traducerea nu s-ar ridica la un nivel înalt) mi-au fost infirmate de text. O spun din capul locului: în afara unor scăpări sau stângăcii minore și a unor scuzabile greșeli de literă, traducerea este bună. Mi-aș fi dorit să știu cui ar trebui să-i mulțumesc pentru asta, dar, din păcate, nu doar traducătorul este necunoscut, ci și echipa redacțională. Mai mult, e cu atât mai mare bucuria că traducerea este una reușită cu cât textul lui Hesse nu e tocmai facil, include fraze lungi, aglutinări spectaculoase sau bizare, infinite serii sinonimice, jocul cu registre stilistice variate.

Klein și Wagner este o nuvelă în cinci părți, care anticipează pe undeva scrieri mult mai faimoase, cum e, de pildă, romanul *Lupul de stepă*. Protagonistul, Friedrich Klein, un funcționar la vreo 40 de ani, fuge cu banii șefului său și se refugiază în sudul Italiei. Klein pare a fi prototipul bărbatului chinuit de criza

Klein și Wagner nu e câtuși de puțin o lectură ușoară, iar meritul lui Hesse (trecut la rândul lui printr-o criză spirituală severă în anii ’20 ai secolului trecut) este că face o radiografie incredibil de fină a vortexului emoțional în care omul poate cădea

vârstei mijlocii, cuprins de frământări existențiale, manii și psihoze. Concret, personajul este obsedat de povestea unui altuia, Wagner, care și-a omorât cu sânge rece familia și copiii. Temându-se că această idee i s-ar putea cuibări în minte îndeajuns de adânc încât s-o materializeze într-o bună zi, Klein pleacă fără să se mai uite în urmă, călătorind fără o țintă anume spre regiuni mediteraneene. De aici începe o sarabandă expresionistă, în care eroul merge din salvare de moment în cădere abisală, totul culminând cu un deznodământ deloc surprinzător – se îneacă. În tot acest tumult cu final ușor de anticipat, Klein încearcă din răsputeri să se agațe de viață – cucerește o frumoasă dansatoare, joacă jocuri de noroc într-o stațiune exclusivistă, are o aventură la un han cu o tânără înșelată de soț –, dar revine iar și iar într-un turbion nefast al gândurilor.

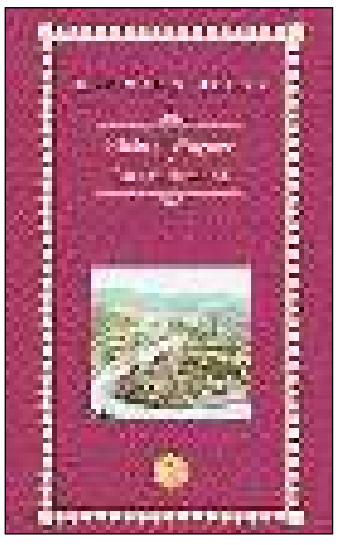

Klein și Wagner nu e câtuși de puțin o lectură ușoară, iar meritul lui Hesse (trecut la rândul lui printr-o criză spirituală severă în anii ’20 ai secolului trecut) este că face o radiografie incredibil de fină a vortexului emoțional în care omul poate cădea. „Avalanșa de gânduri și imagini se transformă în chin, un chin pe care nu-l putea deosebi de dorință. Inima i-o luase la goană, ochii i se umplură de lacrimi. Înțelese că se afla în pragul nebuniei, știu însă în același timp că nu avea să înnebunească și privi spre acest tărâm sufletesc al nebuniei cu aceeași mirare și încântare ca în trecut, ca spre lac sau spre cer: și aici totul era fermecător, eufonic, plin de semnificații. Pricepu de ce anumite popoare considerau nebunia un semn de sfințenie. Pricepu totul, totul îi vorbea, totul i se dezvăluia. Nu existau cuvinte pentru așa ceva, era greșit și lipsit de speranță să încerci să pui ceva în cuvinte pe care să le înțelegi! Trebuia doar să te deschizi, să fii pregătit: atunci orice lucru, întreaga lume putea intra în șir nesfârșit, ca într-o arcă a lui Noe, și atunci o aveai pe toată, o înțelegeai, erai una cu ea.” (p. 76)

Cel de-al doilea text inclus în volumul de față, *La tratament*, e o scriere de o cu totul altă factură. Sub pretextul unor însemnări fulgurante, prilejuite de o cură de tratament la Baden, Hesse concepe o satiră usturătoare. Cronică de moravuri, jurnal, eseu mascat, *La tratament* ocupă un loc cu totul aparte în bibliografia unui autor cunoscut mai degrabă pentru stilul său sobru, elegant, serios. Hesse dă frâu liber aici ironiilor mușcătoare, înregistrează tot ce vede, simte și trăiește cu ochi avid de jurnalist și transcrie realitatea prin filtrul unui hâtru fără pereche. Rezultă o operă care ar fi putut oricând purta semnătura unui Jerome K. Jerome, în care se topesc critici felurite, de la ipohondrie, la felul în care e alcătuit sistemul medical, pentru care un pacient însănătoșit întru totul n-ar fi deloc profitabil:

„Nu trebuie să săpăm adânc pentru a găsi o explicație pentru fenomen. Secretul nu se află nici în obiceiurile și tradițiile trecutului, nici în calculul hotelierilor, ci în adâncul alcătuirii lumii, ca una dintre eternele antinomii acceptate ca un dat. Dacă mâncarea la Baden ar fi slabă și frugală, atunci hotelierii ar putea economisi două treimi din cheltuielile lor și tot ar avea camerele pline, fiindcă oaspeții nu sunt atrași aici de mâncare, ci hăituiți încoace de zvâcnelile acelui *nervus ischiaticus*. Dar să admitem acum, de probă, că la Baden s-ar trăi rațional, că acidul uric și scleroza ar fi combătute nu numai cu băi, ci și prin abstinență și post – care ar fi urmarea probabilă? Oaspeții veniți la tratament s-ar însănătoși, iar în curând n-ar mai exista în întreaga țară sciatică, aceasta însă, ca toate formele naturii, are dreptul la existență și durată. Băile ar deveni dispensabile, hotelurile s-ar părăgini. Și chiar dacă am considera această ultimă pagubă ca fiind neglijabilă sau am vrea s-o compensăm, lipsa gutei și a sciaticii din planul acestei lumi, scurgerea degeaba a prețioaselor izvoare nu ar face ca lumea să fie mai bună, dimpotrivă.” (p. 176)

La tratament reprezintă un contrapunct fericit în raport cu *Klein și Wagner*. După tensiunea lăuntrică limită descrisă în cea dintâi nuvelă, umorul surprinzător și bine dozat din cel de-al doilea text e o adevărată gură de oxigen. Avem așadar dinaintea ochilor două texte publicate pentru prima oară în română, de o factură cu totul diferită: o cronică a durerilor psihice, scrisă într-un registru grav și fără speranță, și o altă cronică a durerilor fizice, schițate *à la légère*. Ambele atestă talentul uriaș al lui Hesse și-i confirmă eleganța stilului, precizia intuițiilor și minuția lexicală desăvârșită.

Herman Hesse, ***Klein și Wagner. La tratament***. Traducere din limba germană realizată prin intermediul Graal Soft, Editura RAO, București, 2019, 288 p.

Abonamente pentru străinătate

România: 1 an: 56 lei; 6 luni - 28 lei; 3 luni - 14 lei
Europa Occidentală: 1 an - 70 USD sau 56 EUR;
6 luni - 35 USD sau 28 EUR; 3 luni - 18 USD sau 14 EUR
America, Australia, Asia: 1 an - 90 USD;
6 luni - 45 USD; 3 luni - 23 USD
Europa Centrală: 1 an - 55 USD sau 46 EUR;
6 luni - 28 USD sau 23 EUR; 3 luni - 15 USD sau 11 EUR

Cititorii din străinătate se pot abona la revista “Contrafort” astfel:
- la redacție, achitând în valută sau echivalentul în lei moldovenești al abonamentului;
- prin virament la:

FUNDAȚIA CULTURALĂ CONTRAFORT

Cod fiscal 1013620008005
Conturi de decontare:
MDL - 2224710SV64518647100 Lei Moldova;
EUR - 2224710SV64519017100,
cont IBAN – MD64MO2224ASV64519017100
USD – 2224710SV64518807100,
cont IBAN – MD26MO2224ASV64518807100
RON - 2224710SV64519447100,
cont IBAN – MD91MO2224ASV64519447100
la B.C. „MOBIASBANCA - Groupe Société Générale” S.A.,
Cod BIC: MOBBMD22
Adresa: Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr. 81a, MD-2012, or. Chișinău, Moldova. Tel. + 373 22 25 64 56;
Fax + 373 22 54 19 74

*Redacția revistei “Contrafort” trebuie înștiințată asupra plății efectuate, trimițându-se la **adresa pentru corespondență** a redacției o fotocopie după dispoziția de plată bancară, cu indicarea numelui și a adresei poștale complete a abonatului.*